SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Štefan Peciar
VÝKONNÝ REDAKTOR
František Kočiš
REDAKČNÁ RADA
Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA
884 16 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

J. Horecký, Pomenovania príznakov a kategórií 129
J. Kačala, Sémantická spájateľnosť adjektív *významný* a *vážny* 133
M. Marsinová, Predponové denominatívne slovesá v slovníku A. Matušku 137
J. Mlacek, Frazeológia v Mináčových esejistických knihách 144

DISKUSIE

L. Dvonč, Gen. pl. substantív vzoru dub v spisobnej slovenčine 153
K. Sekvent, Porušovanie logických súvislostí v prekladoch 160

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v roku 1975. J. Horecký . . 169
Vedecká konferencia o teórii spisovného jazyka. K. Buzássyová — M. Pisárčiková . 177
Valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. M. Majtán . . . 183
Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie 23. 10. 1973 — 21. 1. 1976. M. Majtán 185
Správa o činnosti Slovenskej onomastickej komisie za roky 1973—1975. M. Majtán . . 187
Těšitelová, M.: Otázky lexikální statistiky. J. Mistrík 189

ROZLIČNOSTI

Sylván — silván, Transylvánia, Pennsylvánia. L. Dvonč 191

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 41 — 1976

Ján Horecký

POMENOVANIE PRÍZNAKOV A KATEGÓRIÍ

Pomenovaním príznakov rozumieme také podstatné mená, ktoré označujú zovšeobecnené vlastnosti chápané ako charakteristické vlastnosti objektov. Pomenovaním kategórií rozumieme také podstatné mená, ktoré označujú najvšeobecnejšie pojmy, na základe ktorých sa uskutočňujú procesy myslenia (Kopnin, 1973a). Spoločnou vlastnosťou príznakov a kategórií je teda to, že označujú najvšeobecnejšie vlastnosti, resp. javy. Formálne sa odlišujú predovšetkým tak, že kým na pomenovanie príznakov sa používajú substantivizované adjektíva, v prevažnej väčšine podstatné mená na *-osť*, na pomenovanie kategórií sa používajú jednak konvertované substantíva typu *dobro*, jednak substantivizované adjektíva stredného rodu typu *dobré*. Jednotlivé typy pomenovaní však prechádzajú z jednej skupiny do druhej, používajú sa promiskue. Napríklad v pokuse vymedziť princípy porovnávacej štylistiky (Miko, 1975) sa uvádzajú tieto príznaky: 1. funkčnosť, 2. analytickosť, 3. jazykové a tematické štylistično, 4. systémovosť, 5. paradigmatickosť — syntagmatickosť, 6. fenoštruktúra — genoštruktúra, 7. synchrónia — diachrónia, 8. výrazové univerzálie — výrazová idiomatickosť. Ako základný príznak skúmaného textu sa uvádza hovorovosť.

Ako vidieť z uvedených príkladov, v pomenovaniach príznakov prevládajú slová s príponou *-osť*. Bolo by možné aj ostatné príznaky vyjadrovať takýmito slovami: *štylistickosť, štruktúrnosť, synchrónnosť — diachrónnosť, univerzálnosť — idiomatickosť*.

V jazykovednej literatúre je známe kolísanie v pomenovaní dištinktívnych príznakov foném. V prvých štádiách rozvíjania tejto teórie sa používali podoby prídavných mien: *vokalické — nevokalické* (fonémy), *konsonantické — nekonsonantické, kompaktné — difúzne, napäté — nenapäté, nazálne — orálne, gravisové — akútové* atď. (Horecký, 1975a). No čoskoro prevládalo pomenovanie príznakov podstatnými menami na *-osť*. Napríklad vo Fonológii spisovnej slovenčiny (Pauliny, 1972) sa uvádzajú podoby *vo-*

kálnosť — nevokálnosť, tuposť — ostrosť, úžinovosť — záverovosť, sykavosť — nesykavosť atď. Nevyjasnenosť je pri príznakoch dĺžky a výšky (Horecký, 1975b), hoci aj tu by sa mohli zaviesť podoby *vysokosť* a *dlhosť*.

Z hľadiska slovotvornej štruktúry pomenovaní s príponou *-osť*, najmä pokiaľ ide o ich motiváciu, treba však upozorniť, že pomenovania ako *vokalickosť, úžinovosť, akomodovanosť* nie sú vždy utvorené od akostného prídavného mena, ako sa to predpokladá pri pomenovaniach vlastností (Horecký, 1971). Fundujúcim slovom tu býva dosť často podstatné meno, napr. *úžina — úžinovosť, záver — záverovosť, konsonant — konsonantickosť*. Možno teda povedať, že popri významových typoch uvedených u Horeckého (1973) sa tu konštituuje osobitný typ podstatných mien na *-osť*, a to práve typ na pomenovanie príznakov.

Na pomenovanie zovšeobecnených, abstraktných vlastností a príznakov sa používajú veľmi často aj podstatné mená typu *dobro*, utvorené z prídavných mien konverziou, resp. zámenou adjektívnej paradigmy substantívnou. Do tejto skupiny patrí niekoľko už ustálených pomenovaní, ale vznikajú aj novšie pomenovania typu *všeobecno*, takže je tu celá škála slov od konkrétnych typu *zlato* až po abstraktné typu *nezmerateľno*.

O slove *zlato* ťažko jednoznačne povedať, či naozaj vzniklo konverziou z prídavného mena *zlatý* alebo či toto prídavné meno je utvorené od podstatného mena *zlato*. Analógia s pármi ako *striebro — strieborný, olovo — olovený* sa zdá ukazovať, že zo synchrónneho pohľadu je základným prvkom dvojice podstatné meno *zlato*. Menej presvedčivý je tento vzťah v dvojiciach typu *ticho — tichý*, resp. *teplý — teplo, šerý — šero, blahý — blaho*, najmä keď vezmeme do úvahy, že niektoré prídavné mená *(blahý, šerý)* nie sú v dnešnej slovnej zásobe také bežné ako od nich utvorené podstatné mená.

Slová ako *dobro, zlo* ukazujú, že tvorenie podstatných mien konverziou prídavných mien je v slovenčine pomerne staré. Aj výklad slova *dobro* v Slovníku slovenského jazyka ukazuje, že ide o bežne používané slovo, ktoré nie je pomenovaním kategórie, ale má už širší význam „čo je užitočné, potrebné ľuďom, prospech, blaho ľudí (opak zlo)". Bežné sú aj spojenia *kolektívne, všeobecné dobro, dobro ľudstva, dobro štátu, pripísať k dobru* uvedené v Slovníku.

Nevydarené pokusy zaviesť do filozofickej terminológie také podoby ako *vážiteľno, mnoho, staro* však ukazujú, že tvorenie pomenovaní kategórií konverziou z prídavných mien nie je neobmedzené, ale že sú tu isté formálne obmedzenia, ktoré nedovoľujú chápať slová typu *staro* ako bežné a vhodné.

Už uvedený príklad *staro*, ale aj ďalšie návrhy, napr. *novo, jedno, dano, živo*, ukazujú, že také tvorenie nie je bežné ani od základných akostných

prídavných mien, tým menej od čísloviek, hoci tu vlastne niet formálnych prekážok.

Takmer neobmedzené je tvorenie abstraktných substantív vlastností od prídavných mien zakončených na *-ný: krásny — krásno, absolútny — absolútno, abstraktný — abstraktno, telesný — telesno, duchovný — duchovno, imanentný — imanentno, nekonečný — nekonečno, nadprirodzený — nadprirodzeno, vznešený — vznešeno, vnútorný — vnútorno.* A jednako zarážajú svojou nezvyčajnosťou slová ako *silno, svojvoľno, totožno, náhodno, nevyhnutno, mysleno, známo* (hoci *neznámo* je bežné, napr. aj v spojení *cesta do neznáma*).

Osobitnú skupinu tvoria takéto slová v zápornej podobe: *neznámo, nekonečno, nenávratno.*

Slová typu *dobro* sa netvoria od prídavných mien zakončených na *-ivý, -ový* (azda aj preto, aby sa vyhlo kolízii s príslovkami). Preto návrhy na pomenovania *pravdivo, jednotlivo, ošklivo, protirečivo, zmyslovo, obsahovo* nemajú nádej na vžitie. To isté platí aj o slovách typu *jestvujúco, prenikajúco, protirečiaco* odvodených od príčastí *jestvujúci, prenikajúci, protirečiaci.* Od prídavných mien na *-teľný* by sa azda dali utvoriť pomenovania kategórií ako *viditeľno, neviditeľno, nezmerateľno,* ale nedá sa odhadnúť osud takých pomenovaní ako *hmatateľno, vážiteľno, voňateľno, počuteľno* (všetky uvedené návrhy pochádzajú z úvah nad novým vydaním prekladu Filozofických zošitov V. I. Lenina, ktoré sa pripravuje v Nakladateľstve Pravda).

Obmedzenia celkom formálneho charakteru sa uplatňujú pri tvorení od prídavných mien zakončených na *-ický.* Podľa tohto typu by mali vzniknúť slová ako *mechanicko, esteticko, komicko, historicko, tragicko, analyticko.* V odborných publikáciách sa občas vyskytujú tvorenia ako *komično, štylistično, estetično, tragično,* ale je otázka, či by sa tento rad mal rozmnožovať aj o také pomenovania ako *logično, fyziologično, historično, teoretično, empirično,* lebo nemajú oporu v prídavných menách, ktoré by mali mať podobu *logičný, historičný* a pod.

Ako vidieť z uvedeného rozboru, od mnohých prídavných mien nemožno tvoriť konverziou podstatné mená typu *dobro* z čisto formálnych dôvodov, takže by nebolo možné dosiahnuť jednotnosť pri takom pomenovaní kategórií, pri ktorom by sa vychádzalo od typu *dobro.* Treba preto siahnuť po inej možnosti a preskúmať tvorenie pomenovaní kategórií substantivizáciou prídavných mien. Na výhody tejto možnosti poukazuje aj zaužívaná trojica *jednotlivé, všeobecné* a *zvláštne.*

Substantivizácia prídavných mien patrí k dosť bežnému tvoreniu názvov (porov. napr. Morfológia, 1966). Popri známych skupinách, ako sú názvy poplatkov *(nájomné, mostné, cestovné)* a názvy botanických, resp. zoolo-

gických čeľadí (*ľaľiovité, kruhoúste*), vytvára sa dnes už dosť rozsiahla skupina pomenovaní filozofických kategórií. Vo Filozofickom slovníku (1974) sa napr. uvádzajú tieto kategórie: *absolútno, dobro* a *zlo, estetické* a *etické, formálne* a *obsahové, historické* a *logické, ideálno, imanentné, jedinečné* (alebo *jednotlivé*), *zvláštne, všeobecné, komické, krásno, nekonečné* a *konečné, nevedomé, nové* a *staré, ošklivé, podvedomé, syntetické* a *analytické, tragické, vonkajšie* a *vnútorné, všeobecné, vznešené.* Ako vidieť, mnohé z kategórií sa uvádzajú v dvojiciach. Niektorí autori (Kopnin, 1973b) pripomínajú túto párovosť ako základnú črtu kategórií. Kopnin rozoberá napr. tieto párne kategórie: *materiálne* a *ideálne, fyziologické* a *psychické, racionálne* a *neracionálne, umové* a *rozumové, intuitívne* a *diskurzívne, citové* a *racionálne, empirické* a *teoretické, abstraktné* a *konkrétne, absolútne* a *relatívne, teoretické* a *praktické, historické* a *logické.*

Z Čítanky marxistickej filozofie I možno uviesť napr. tieto doklady (aj s potrebným kontextom): *postupnosť od j e d n o t l i v é h o k v š e o b e c n é m u* (s. 72), *to plné a pevné (totiž atómy) nazývajú s ú c n o m, prázdne a riedke n e s ú c n o m* (s. 352), *j e d n o d u c h é a z l o ž e n é, to sú kategórie, ktoré v organickej prírode už strácajú zmysel* (s. 367), *n á h o d n é má dôvod, pretože je náhodné, a práve tak aj nemá dôvod, lebo je náhodné, abstraktné a konkrétne* (s. 373), *pre všetko n e k o n e č n o alebo večné, pre všetko stále, pre všetky absolútne rozdielnosti nám chýbajú predstavy* (s. 387).

Z dokladov uvedených v predchádzajúcom odseku vidieť úsilie používať aj pomenovania kategórií typu *súcno, nekonečno.* Zdá sa, že takáto možnosť by nemala byť vylúčená, pravda, len tam, kde ide o ustálené pomenovanie a kde je výhodné použiť ho v protiklade so skutočným prídavným menom. Takýto príklad môžeme ilustrovať týmto citátom z Filozofických zošitov: *Ak um ukazuje, že idea si sama protirečí, pretože napríklad s u b j e k t í v n o je len subjektívne a o b j e k t í v n o je mu protikladné, že bytie je niečo celkom iné ako pojem a že ho teda nemožno z neho vylúpnuť, práve tak že k o n e č n o je len konečné a je pravým opakom n e k o n e č n a, že teda nie je s ním totožné a tak ďalej cez všetky určenia, potom logika skôr ukazuje protiklad toho: že totiž s u b j e k t í v n o, ktoré má byť len subjektívne, k o n e č n o, ktoré má byť len konečné, n e k o n e č n o, ktoré má byť len nekonečné* atď.

Zásadne by sa však mali pomenovania kategórií tvoriť substantivizáciou prídavných mien. Tým by sa dosiahla systémovosť, rovnakosť vo všetkých pomenovaniach kategórií. Len z dôvodov logickej jasnosti vo výklade by sa mali pripúšťať aj typy *dobro,* pravda, iba v ustálených prípadoch, najmä

takých, kde niet nijakých formálnych obmedzení, daných napr. zakončením prídavného mena (na *-ivý, -ový, -ický*).

Literatúra

Čítanka marxistickej filozofie I. 1. vyd. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1963. 601 s.
Filozofický slovník. 2. vyd. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1974. 619 s.
HORECKÝ, J.: Slová s príponou *-osť* v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 11. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 84—92.
HORECKÝ, J. (1975a): Úvod do jazykovedy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 76—78.
HORECKÝ, J. (1975b): Generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedný zborník z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave. Red. Ľ. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 5—41.
KOPNIN, P. V. (1973a): Logika vedeckého poznania. In: K otázkam metodológie vied. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1973, s. 73—89.
KOPNIN, P. V. (1973b): Dialektika kak logika i teorija poznanija. 1. vyd. Moskva, Nauka 1973, s. 123.
MIKO, F.: Kapitolky z porovnávacej štylistiky. Čapkova hovorovosť v slovenčine. In: Jazykovedný zborník z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave. Red. Ľ. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 131—168.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 548.
PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 126.

Ján Kačala

SÉMANTICKÁ SPÁJATEĽNOSŤ ADJEKTÍV **VÝZNAMNÝ** A **VÁŽNY**

Prídavné mená *významný* a *vážny* na prvý pohľad vyzerajú ako synonymá. Sčasti by o tom svedčilo aj ich spracovanie v Malom synonymickom slovníku od M. Pisárčikovej a Š. Michalusa (1973): v synonymickom rade pri hesle *vážny* sa uvádzajú aj prídavné mená *významný* a *význačný* (významový okruh „čin") a v synonymickom rade pri hesle *závažný* sa popri sebe zaznačujú adjektíva *významný, význačný* a *vážny* (významový okruh „práca"). No z druhej strany v synonymickom rade pri hesle *význačný* sa adjektívum *vážny* neuvádza (pri významovom okruhu „osobnosť" ani pri významovom okruhu „dielo") a takisto sa neuvádza ani v synonymickom rade pri hesle *dôležitý* (významový okruh „činiteľ").

Prídavné mená *významný* a *vážny* v istých prípadoch spája významový prvok „taký, ktorému sa pripisuje značný stupeň dôležitosti, značný význam" (napr. *významné dielo, významné rozhodnutie, významný krok, významný dokument; vážne rozhodnutie, vážny krok, vážny prípad, vážny*

dokument . . .). Možno si, pravdaže, klásť otázku, či tento významový prvok stačí na to, aby sme mohli prídavné mená *významný* a *vážny* pokladať za synonymá, resp. za členy jedného synonymického radu. Zo spracovania týchto adjektív v Slovníku slovenského jazyka (1964) (porov. heslo *významný* a *vážny*[1]) by záver o synonymnosti adjektív *významný* a *vážny* nevyplýval (na vystihnutie významu prídavného mena *významný* sa nepoužíva prídavné meno *vážny* a naopak, hoci medzi typickými spojeniami v exemplifikácii významov adjektív *významný* a *vážny* nájdeme v spojení s týmito adjektívami aj rovnaké podstatné mená, a tie by nás oprávňovali pokladať tieto prídavné mená za synonymá, lebo rovnaká spájateľnosť lexikálnych jednotiek je jedným zo znakov synonymného vzťahu medzi nimi — porov. Pisárčiková, 1976).

Z gramatického, resp. slovnodruhového hľadiska niet nijakých prekážok, ktoré by stáli v ceste spájaniu prídavných mien *významný* a *vážny* s nadradenými podstatnými menami do vyšších celkov, t. j. do syntagiem typu zhodné prídavné meno + podstatné meno. Pravdaže, slová sa spájajú do vyšších celkov nie iba na základe gramatických vlastností, lež aj podľa vecného významu, podľa sémantiky; rozlišujeme teda gramatickú spájateľnosť a sémantickú spájateľnosť slov, resp. lexikálnych jednotiek. A práve sémantické hľadisko kladie isté zábrany pri spájaní takých slov, ktorých spájanie z gramatickej stránky je celkom bez problémov. Ukazuje sa to napr. aj pri spojení *významná brzda*, ktoré sme našli v takomto kontexte: *Odvetvovanie a zbližovanie . . . Táto ťažká práca s malým výkonom bola významnou brzdou pri výchove mladín* (citát z časopisu Les, *30*, 1974, s. 453).

Ako vidieť, ťažká práca sa tu kvalifikuje ako významná brzda pri výchove, resp. pestovaní mladín. Zo zmyslu celej vety, ako aj zo samého slova *brzda* vychodí, že ťažká práca sa v tejto vete kvalifikuje negatívne, záporne (ako brzdiaci prvok pri pestovaní mladých stromčekov). Vynára sa otázka, či sa v neutrálnom, resp. nocionálnom texte môže podstatné meno *brzda*, obsahujúce takýto negatívny hodnotiaci prvok, spájať s prídavným menom *významný*, ktoré vec kvalifikuje skôr pozitívne, kladne. Dobre to vidieť zo spojení typu *významná pomoc, významný pomocník, významná posila, významný prínos, významný výsledok, významný úspech, významný krok dopredu, významný rozvoj, významné postavenie, významný vzostup, významný úsek života, významný deň, významné obdobie*, v ktorých aj podstatné mená *pomoc, pomocník, posila, prínos, úspech* a ďalšie obsahujú významový prvok kladu. Preto sú uvedené spojenia prídavného mena *významný* v súlade s podstatnými menami a neobsahujú taký rušivý prvok ako spojenie *významná brzda*, v ktorom jedna zložka charakterizuje vec kladne, kým druhá zložka záporne. Súlad vo vyjadrení kladného hodno-

tenia pri prídavnom mene aj pri podstatnom mene je zjavný aj z týchto dokladov (čerpáme ich z lexikálnej kartotéky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV):

Trenčín, ako *významná pevnosť* v údolí Váhu, v operačnom rajóne armády cisárskej proti uhorským povstalcom, nesie krvavé stopy tohto zápasu. (Š. Janšák) — Avšak medzi týmito výnimkami je báseň, o ktorej možno bez nadsádzky povedať, že je z najlepších a *najvýznamnejších Hviezdoslavových básní.* (Brezina) — Na tomto základe stáva sa autorské právo *významným prostriedkom* dorozumievania ľudí celého sveta. (Luby) — Sú však kraje a okresy, kde nepochopili zmysel tohto *významného zlepšenia* našej organizačnej práce. (tlač 1950) — „Bolo to veľmi *významné stretnutie,*“ povedal. (Miráč) — V tomto období, v období príprav *významných* medzinárodných *konferencií* obrancov mieru, stupňuje sa aj boj mládeže proti podpaľačom novej vojny. (tlač 1952)

Je prirodzené, že podstatné meno *brzda,* ktoré sa použilo v spojení s prídavným menom *významný,* nepatrí do radu takých podstatných mien, ktoré obsahujú významový prvok kladu, ba práve naopak: ako sme už naznačili, podstatné meno *brzda* obsahuje významový prvok záporu, záporného postoja k istej veci. Z tejto stránky sa podstatné meno *brzda* zaraďuje medzi také podstatné mená ako *prekážka, príťaž, priestupok, nedostatok, pokles (disciplíny), porucha, previnenie, ochorenie, prečin, poškodenie, protirečenie, obava, varovanie, nebezpečenstvo* a ďalšie, ktoré značia vyjadrenie záporného hodnotenia, zápornej kvalifikácie veci. Prídavné meno *významný* sa ani s jedným z uvedených podstatných mien v neutrálnom prejave nespája, lebo v takomto spojení by bol v protirečení kladný hodnotiaci prvok v prídavnom mene so záporným hodnotiacim prvkom v podstatných menách typu *prekážka, príťaž, priestupok* a v ďalších. S týmito podstatnými menami sa za normálnych okolností spája iba prídavné meno *vážny: vážna prekážka, vážna príťaž, vážny priestupok, vážna porucha, vážne poškodenie, vážna škoda, vážne protirečenie, vážna obava, vážna výhrada, vážne varovanie, vážne nebezpečenstvo, vážne previnenie, vážne ochorenie, vážny nedostatok, vážny poklesok, vážny precedens, vážna výstraha, vážna zábrana* a iné. Porov. aj tieto príklady:

Zaostávanie poľnohospodárskej výroby za priemyselnou je *vážnou hamovkou* pri zvyšovaní životnej úrovne nášho ľudu. (tlač 1954) — Podobné zákazy môžu byť skutočne *vážnou prekážkou* tvorenia sa obyčajoprávnej normy. (Luby) — Nebezpečné [reči] v tom zmysle, že k ničomu inému neprispeli, iba k rozvratu pracovnej morálky na úseku 5 a nakoniec k *vážnej* materiálnej *škode.* (Bednár) — Jeho traktor nikdy nemal *vážnejšiu* technickú *poruchu,* lebo prísne dodržiava plán technickej údržby. (tlač 1953) — Krajina je postihnutá *vážnou* mravnou *krízou.* (preklad 1950) — Teplom sa rozkladá na kyseliny organické, ktoré môžu zapríčiniť *vážne korózie* kotlového zariadenia. (Palovčík) — Pracov-

níci v praxi aj teoretici vedia, že táto koncepcia plánovania cien má *vážne nedostatky.* (J. Ferianc)

V takých prípadoch, keď sa prídavné mená *významný* a *vážny* spájajú s tými istými podstatnými menami, majú tieto prídavné mená odchodný význam; napr. *významná* udalosť v živote niekoho je udalosť v pozitívnom zmysle — týmto spojením možno označiť povedzme svadbu, promóciu, narodenie dieťaťa. Naproti tomu *vážna* udalosť v živote rodiny je udalosť majúca spravidla negatívny dosah — takýto ráz má napr. smrť daktorého člena rodiny, havária rodinného dopravného prostriedku, ťažké zranenie, strata obživy. Podobne aj spojenie *významná vec* značí niečo pozitívne, kým spojenie *vážna vec* niečo, čo treba brať vážne, s čím nemožno alebo nehodno žartovať a pod. Za synonymné možno však pokladať také spojenia ako *významný argument* a *vážny argument, významná úloha* a *vážna úloha, významný krok* a *vážny krok, významné podujatie* a *vážne podujatie,* v ktorých prídavné meno *vážny* neobsahuje negatívny hodnotiaci prvok, lež iba významový prvok „taký, ktorému sa pripisuje značný (veľký) stupeň dôležitosti". Tieto spojenia treba však z hľadiska základného významu prídavných mien *významný* a *vážny* pokladať za okrajové, hoci z druhej strany zasa dokresľujú významovú paletu analyzovaných prídavných mien a naznačujú aj možnosti ich kontextového využitia.

Náš krátky rozbor ukazuje, že prídavné meno *významný* obsahuje významový prvok kladu, kým prídavné meno *vážny* tento významový prvok neobsahuje, príp. obsahuje významový prvok záporu. Z tohto hľadiska stoja prídavné mená *významný* a *vážny* na dvoch protikladných póloch, t. j. v opozícii. Uvedené sémantické prvky vo význame prídavných mien *významný* a *vážny* majú dosah aj na spájanie týchto prídavných mien s podstatnými menami do vyšších celkov. Bežné a najčastejšie sú také spojenia týchto prídavných mien s podstatnými menami, v ktorých je významový prvok kladu, resp. záporu pri prídavnom a podstatnom mene v súlade. To má za následok, že okruh podstatných mien, s ktorými sa spája prídavné meno *významný,* je zo sémantickej stránky celkom iný ako okruh podstatných mien, s ktorými sa spája prídavné meno *vážny.* Tieto dva okruhy podstatných mien (ide napospol o abstraktné podstatné mená) sú z hľadiska významového prvku kladu a záporu takisto protichodné, stoja na dvoch póloch, pričom vzájomné presahy pri spájaní týchto dvoch okruhov podstatných mien s prídavnými menami *významný* a *vážny* nie sú bežné. Tam, kde sa významový prvok kladu pri jednom z členov spojenia dostáva do protirečenia s významovým prvkom záporu pri druhom člene spojenia, pôsobí takéto spojenie nezvyčajne a rušivo. V tomto zmysle nemožno prídavné mená *významný* a *vážny* pokladať za synonymá. Synonymné sú tieto prídavné mená iba v tom prípade, keď sa ich vzá-

jomný vzťah zakladá nie na významových prvkoch kladu a záporu, lež na významovom prvku „taký, ktorý má, resp. ktorému sa pripisuje značný (veľký) stupeň dôležitosti". Prídavné mená *významný* a *vážny* sú teda iba čiastočné synonymá.

Ako vidieť, spájateľnosť lexikálnych jednotiek do vyšších (syntaktických) celkov nám okrem iného pomáha i pri určovaní synonymických vzťahov medzi danými lexikálnymi jednotkami. Okrem kvalitatívnej stránky (rozdiely v sémantike) prichádza pritom do úvahy aj kvantitatívna stránka, t. j. frekvencia spojení, v ktorých sú pri skúmaných lexikálnych jednotkách druhé členy spojení totožné, v pomere k takým spojeniam, v ktorých sú druhé členy rozdielne.

Rozbor spájateľnosti prídavných mien *významný* a *vážny* presvedčivo ukazuje, že rozhodujúcim činiteľom pri spájateľnosti lexikálnych jednotiek do vyšších celkov je popri gramatických vlastnostiach ich sémantika (Kačala, 1974).

Literatúra

KAČALA, J.: Substanciaľnyje i nesubstanciaľnyje charakteristiki glagola. In: Grammatičeskoje opisanije slavianskich jazykov. Koncepcii i metody. Red. N. J. Švedova. Moskva, izd. Nauka 1974, s. 38—47.

PISÁRČIKOVÁ, M. — MICHALUS, Š.: Malý synonymický slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. 320 s.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Synonymický rad ako východisko pri štúdiu lexikálnej synonymie. Slovenská reč, *41*, 1976, s. 3—10.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 336, s. 28 n.

Marta Marsinová

PREDPONOVÉ DENOMINATÍVNE SLOVESÁ V SLOVNÍKU A. MATUŠKU

V štúdii *Niekoľko typov odvodených slovies v diele Alexandra Matušku* (Marsinová, 1975) sme poukázali na niektoré pravidelne tvorené bezpredponové slovesá alebo slovesá s takými predponami, ktoré do významovej náplne nového derivátu nevnášajú nový prvok k významu slovotvorného základu, sú teda iba formálnym komponentom zoslovesňujúcich formantov. V Matuškovom slovníku si však zaslúžia pozornosť aj slovesá tvorené od menných základov pomocou predpôn, ktoré majú istú významovú náplň, takže v konštituujúcom sa neologizme sklbuje sa významový prvok men-

ného základu s významovým prvkom slovotvornej predpony. Ako v iných jazykových oblastiach, tak i pri týchto odvodených slovesách sa prejavuje Matuškov „sklon ísť k hraniciam danej výrazovej možnosti" (Miko, 1970), vyhnúť sa bežnému spôsobu vyjadrovania (Mlacek, 1975, s. 261) a uprednostniť výraznú vyjadrovaciu skratku (Marsinová, 1975, s. 341).

Materiál, z ktorého sme excerpovali doklady pre citovanú štúdiu (Marsinová, 1975), dopĺňame excerptami z esejí *Vajanský prozaik* (Matuška, 1946) a *Rudolf Jašík* (Matuška, 1964).[1]

1. Typy *odabsolútniť/odabsolútňovať* a *odčlovečiť sa/odčlovečovať sa.*

Zo slovies uvedeného typu, tvorených prefixálno-sufixálnym postupom, sú pre Matuškov slovník priam charakteristické slovesá s prefixom *od-*, napr. *odabsolútniť/odabsolútňovať, odpoetizúvať, odideologizovať sa, odčlovečiť sa/odčlovečovať sa* s všeobecným významom „zbaviť/zbavovať dačo/dakoho tej vlastnosti, ktorú pomenúva základ", lebo to priam zodpovedá autorovým tendenciám zmeniť tradičný postoj k veciam, zmeniť tradičné chápanie javov.

V štúdii o slovesách z prídavných mien (Marsinová, 1958, s. 134) sme konštatovali, že slovesá typu *odtučniť, odnárodniť* sú vcelku neproduktívnou skupinou. No za posledné dve desaťročia vývoja slovenčiny v oblasti rozličných terminológií hojne pribudlo denominatívnych slovies tohto typu, takže sme im mohli venovať osobitnú štúdiu. Ale pretože sme sa viac opierali o terminológiu z praktických oblastí, deadjektívne slovesá sme zas spomenuli len okrajovo (Marsinová, 1971, s. 25—26) a zaoberali sme sa tu iba predmetovými, nie stavovými slovesami. Inventár vyexcerpovaný z Matuškovej tvorby ukazuje, že v oblasti abstraktného vyjadrovania, kde patrí väčšina Matuškových slovies, je situácia skutočne zložitejšia.

Na rozdiel od desubstantívnych slovies typu *odfarbiť/odfarbovať,* ktoré mali svoje pendanty tvorené predponami *za-, o-,* teda *zafarbiť/zafarbovať, osedlať/osedlávať,* majú Matuškove neologizmy pendant tvorený prefixom *s-/z-* (podľa začiatku slova). Veľmi pekne to vidíme na doklade, kde sa protiklad využíva aj štylisticky: *Na jednej [strane] z a b s o l ú t ň u j e aj vlastnosti ľudí, na druhej strane o d a b s o l ú t ň u j e i zlo.* (Profily)

V Matuškovom slovníku máme doteraz iba jeden slovesný neologizmus s predponou *od-*, ktorý je protikladom k slovesu s prefixom *za-*. Ide o nedokonavé predmetové sloveso *zasviňovať* z nižšieho hovorového štýlu (Slovník slovenského jazyka V, s. 531, uvádza iba dokonavé sloveso *zasviniť*), ku ktorému si A. Matuška dotvoril protiklad *odsviňovať,* a hneď ho aj štylisticky využil v podobe verbálneho substantíva:

[1] Skratky excerpovaných diel sa uvádzajú v zozname literatúry na konci tejto štúdie.

V mene *odsviňovania* ustavične *zasviňovaného* jazyka sa nepochybne porobilo veľa chýb... je to však práve zásluha Matice slovenskej a ľudí okolo nej, že sa štúrovcami vytvorený jazyk natoľko ustálil. (P)

Matuška tvorí slovesá tohto prefixálneho typu od domácich aj cudzích základov, a to predmetové i zvratné stavové slovesá.

Uvedieme najprv doklady na predmetové slovesá:

Odheroizúva človeka [istá časť literatúry o Povstaní], ale napodiv, človek pritom nestráca, získava. (P) — Bolo treba poopraviť učesané, krotké, zabehané výklady, *odkonvenčňovať*, „zoživotňovať." (SP) — Svojich intelektuálov a mešťanov — ako bolo povedané — *odnacionalizoval.* — V poézii tu povedali oslobodzujúce slová Jesenský a Krasko tým, že lásku *odnebeštili* a spozemštili. (Profily) — Stareckou uveličenosťou nad sebou samým neutrpel..., najmä keď videl i pôsobenia sledy v mladom pokolení, ktoré si ho [Hviezdoslava] *odoficiálnilo.* (Profily) — *Odproblematizúvanie* zložitého, zúžené obzory, „provinciálnosť" a malichernosť nie sú príznakom význačne slovenským. (H) — Nemôžeme a nesmieme *odvedečtiť,* ziracionalizovať svoje poznanie literárnych javov a hodnôt. (Profily) — Prirovnania zhmotňujú, materializujú i zduchovňujú... Zduchovňujú, *odskutočňujú.* (RJ) — Bez námahy a spontánne *odreálňuje,* pretože spríznačňuje reálne. (RJ) — Poéziu nevynáša hore, *neodpozemšťuje,* nevyľahčuje. (RJ)

Ak si všímame tieto dokonavé i nedokonavé slovesá od domácich aj cudzích základov, vidíme, že sú štylisticky vhodnou skratkou analytického spojenia s významom „zbavovať niekoho, niečo príznaku tej vlastnosti, ktorú pomenúva základ": *odabsolútňovať (zlo)* = zbavovať (zlo) príznaku absolútna; *odheroizúvať (človeka)* = zbavovať ho heroickosti, posudzovať ho ako neschopného heroizmu; *odkonvenčňovať* = zbavovať konvenčnosti; *odnacionalizovať* = zbaviť príznakov nacionalizmu; *odoficiálniť si niekoho* = zbaviť sa oficiálneho postoja k niekomu; *odproblematizúvať* = zbavovať problémovosti, zložitosti atď.

Obdobné analytické spojenia prislúchajú aj ďalším slovesám, ktoré nájdeme u A. Matušku doložené v podobe adjektivizovaných alebo adverbializovaných príčastí, ako sú *oddémonizovať — oddémonizovaný, odéterizovať — odéterizovaný, odhistorizovať — odhistorizovaný, odmýtizovať — odmýtizovaný, odpatetizovať — odpatetizovaný, odpoetizovať — odpoetizovaný* a pod.

Ako vidíme, v slovesách typu *odabsolútniť/odabsolútňovať* ide o významový protiklad k podskupine faktitív s ekvivalentom „pripisovať dakomu, dačomu charakter dajakej vlastnosti", ako sme ich uvádzali v citovanej štúdii o Matuškových odvodených slovesách (Marsinová, 1975, s. 335).

U A. Matušku sa stretneme aj so stavovými slovesami s prefixom *od-,* ktoré sú protikladom podskupiny stavových slovies typu *zideologizovať sa*

= nadobúdať ideologický ráz, charakter. Slovesá s prefixom *od-* majú význam „stratiť/strácať charakter nejakej vlastnosti, prestávať byť nejakým/niekým". Môžeme si to overiť na dokladoch:

Na nižších stupňoch a cele dolu sa človek s cudzou pomocou i z vlastných zdrojov *odčlovečťuje*,[2] zhanobuje a zneucťuje. (P) — Text *sa oddialogizúva* externe — realizovaných dialógov ubúda; *oddialogizúva sa* aj interne — autorská reč pohlcuje prejavy postáv. (H) — Dialektika je taká, že *sa* rozprávanie *oddôverňuje*, dištancuje. (H) — Je to dosť, ale je to málo proti miestu, ktoré zaberala príroda u Hronského predtým: svet *sa odpoetizúva*, svet *sa* aj *odlyrizúva* ... (H) — Chodíme po uliciach, ale málo sa dozvieme z geografie mesta: jeho obraz *sa odreálňuje*. (H) — Ako vidno, psychické *sa* tu práve tak ako hmotné nie až vo vetnom rozvedení, už jednoslovne totožne patetizuje, *odskutočňuje*, odcudzuje. (H) — Ako sa im v ich „voze šťastia" zmenili „vŕbové staré košiny na pozlátené steny paláca v zázračnom svete", tak *sa* im teraz svet naopak *odzázračňuje*. (H)

Slovesá ako *odčlovečovať sa* „strácať vlastnosti, ktoré robia človeka človekom, strácať charakter človeka", *oddialogizúvať sa* (o texte) „strácať charakter dialógu", *oddôverňovať sa* (o rozprávaní) „strácať na dôvernosti, prestávať mať charakter dôvernosti" atď., ako vidíme podľa ich ekvivalentov, sú zas vhodnou významovo priezračnou vyjadrovacou skratkou. A. Matuška neváhal využiť ich v dostatočnej miere na kondenzáciu výrazu, ale i ako štylistický prostriedok k pozitívnym slovesám utvoreným od rovnakého základu.

Slovesá typov *odabsolútniť/odabsolútňovať* a *odčlovečiť sa/odčlovečovať sa* sú u A. Matušku najproduktívnejšími skupinami slovies tvorených prefixom s lexikálnym významom.

Pravda, predpona *od-* nemá v slovenčine iba význam prerušenia kontaktu, ale aj iné významy. (Porov. napr. SSJ II, 1960, s. 472—3). A. Matuška ju použil aj v neologizme iného typu, čo si zaslúži pozornosť. Našli sme takýto doklad: *Vcelku sa jubileum odrečnilo, odfrázovalo, odvivatovalo; odhalila sa pamätná tabuľa alebo pomník a hotovo.* (V)

V predponovom denominatívnom slovese *odfrázovať* — práve tak ako v slovesách *odrečniť, odvivatovať* — nevyjadruje sa predponou *od-* iba úplné dokončenie deja ako jeden z významov predpony *od-* podľa Slovníka slovenského jazyka (II, s. 473), ale ide o ekvivalent analytického spojenia „odbaviť [jubileum] frázami (práve tak ako „odbaviť jubileum rečnením, vivatovaním"), čo má ako celok aj dehonestujúce, pejoratívne prifarbenie

[2] K slovesu *odčlovečťovať sa* treba poznačiť, že je náležite utvorené od adjektíva *človecký*, ktoré Slovník slovenského jazyka neuvádza, ale je to Matuškov neologizmus. Ak si však vezmeme bežný pendant tohto slovesa *učlovečiť/učlovečovať*, bola by azda živšia podoba *odčlovečiť/odčlovečovať*. Táto podoba je doložená v slovníkovom materiáli JÚĽŠ SAV od Hronského ešte z r. 1939.

(v závislosti od kontextu i od významu slovotvorného základu). Slovesom *odfrázovať* utvoril teda A. Matuška sloveso na prvý pohľad zrozumiteľné a táto zrozumiteľnosť i jeho expresívnosť je podopretá rovnako tvorenými slovesami *odrečniť* a *odvivatovať*, ktoré sú v kontexte v jeho tesnej blízkosti.

Z iných skupín slovies tvorených prefixálno-sufixálnym postupom nachádzame u Matušku len jednotlivé prípady. Viacero dokladov máme na slovesá utvorené prefixom *pre-* s významom „prekročiť hranice deja alebo stavu, ktorý sa vyjadruje základným slovesom", a slovesá utvorené prefixom *u-* (zvratné i nezvratné) s významom „danou činnosťou unaviť (sa) do úplného vysilenia" (porov. i Peciar, 1966, s. 266).

2. Typ *preestetizovať*

Na predmetové slovesá tohto typu, bežné v esejistike, kde sa nie málo používa nadsázka, môžeme uviesť z Matuškovho inventáru tieto príklady:

Estetizujúcej či dokonca estétskej kritike som neholdoval, myslím však, že práve tak, ako som veci *nepreestetizoval*, ani som ich *nepresociologizoval*. (SP) — Učitelia kedysi... vedeli naučiť, kdežto dnes nevedia, lebo *sa* všetko *premetodizovalo*. (KŽ) — Na jednej strane je nebezpečenstvo zbytočnej idealizácie, že totiž preceníme hodnoty, ... na druhej strane zbytočnej vulgarizácie, že totiž *preherodesujeme* Herodesa a budeme nespravodliví... (Profily)

Slovesá *preestetizovať*, *presociologizovať* a *premetodizovať* sú veľmi pravidelné a priezračné z hľadiska tvorenia i významu. Znamenajú teda iba kvantitatívny prínos do skupiny predponových slovies, ako sú *preceniť*, *prechváliť*, kde sa prefixom *pre-* vyjadruje nadmerný stupeň nejakého diania.

Pozornosť treba venovať slovesu *preherodesovať* [Herodesa], keďže nemáme sloveso *herodesovať*. Vlastné meno *Herodes* je tu použité metaforicky v zmysle „vrah národa", teda sloveso *preherodesovať* môžeme vysvetľovať iba v spojení *preherodesovať Herodesa*. Toto sloveso metaforicky vyjadruje preceňovanie a celé spojenie má potom zmysel „preceňujeme zlo, ktoré na národe spáchali jeho nežičlivci, odnárodňovatelia". Je to zaujímavá štylistická figúra, ktorú Matuška použil ako silne expresívny výraz. S podobným zosilňovaním výrazu opakovaním rovnakého slovotvorného základu sa u A. Matušku stretáme hojne (napr. *hronskovský Hronský, najfrancúzskejší Francúz*).

3. Typy *ulyrizovať dakoho* a *ufilozofovať sa*

Prefixom *u-* sa v slovenčine tvoria jednovidové dokonavé predmetové slovesá s významom „prepiatou činnosťou, veľkou mierou činnosti, ktorú

vyjadruje základné sloveso, unaviť, unudiť dakoho do vysilenia" a jednovidové dokonavé zvratné slovesá s významom „veľkou mierou činnosti vyjadrenej základným slovesom dospieť k stavu únavy, vyčerpanosti z tejto činnosti". Slovník slovenského jazyka uvádza z nezvratných slovies tohto typu *uhovoriť dakoho* (IV, s. 650) a *uvravieť* (VI, s. 108), zo zvratných napr. *ubehať sa* (IV, s. 632), *ukričať sa* (IV, s. 663), *upracovať sa* (IV, s. 689), *usužovať sa* (IV, s. 716).

Matuškov prínos je v tom, že utvoril a použil slovesá týchto typov v intelektuálnej oblasti.

Viem, že je to nevedecké, že je to moralizovanie, nemienim použiť a zneužiť túto príležitosť na vylievanie citov a nemám v úmysle *ulyrizovať* ani vás, ani seba, a jednako — ako odolať? (P) — Nemienil som *ulyrizovať* vás ani seba, a dúfam, že som nie. Chcel som dať len výraz svojmu hlbokému presvedčeniu. (P) — Radšej než by *sa ufilozofovali* [štúrovci], plávajú v teologických vodách, lebo nechcú zahynúť na myšlienku, chcú byť spasení. (P)

Slovesá *ulyrizovať* i *ufilozofovať sa* majú hovorový charakter. Sú z textov o štúrovcoch, ktoré autor vypracoval ako prednášky.

4. Rozličné jednotlivé predponové slovesá

Napokon ostáva ešte niekoľko vybraných jednotlivých predponových slovies. Uvedieme na ne doklady:

Čo *sa* tu dalo *nametodizovať?* Bolo treba obrniť sa svätou trpezlivosťou. (SP) — Hodža videl v Slovákovi „rodeného bohoslovca", náboženského človeka, teda jednako si však aj on prial, aby *sa posvetštil.* (P) — Hoci je román [Jozef Mak] *rozdialogizovaný,* dáva sa postavám slovo i v priamej reči autorskej a v reči polopriamej. (H) — Dopustil by sa len malej trúfalosti ten, kto by povedal, že toho, čo ľudí *rozdružuje* a znepriateľuje, je oveľa viac von, mimo nás, ako dnu, v nás. (P) — V školách pochytajú títo mladoni niekoľko myšlienok a začnú ich rýmovať, ale onedlho *sa vyveršujú,* pretože sami nemajú pre štúdium zmysel. (V) — Kde ich nevidno, kde sú sami, majú podstatne iné starosti ako kultúru; a keď *si* prídu občas *zakultúrčiť* ta, kde ich vidno, je to len pohostinské vystúpenie. (P)

Slovesá z týchto dokladov môžeme rozdeliť na niekoľko skupín. Sú to slovesá s intenzitnými predponami, ako *nametodizovať* „mnoho metodizovať", *posvetštiť sa* „stať sa svetským, nadobudnúť zmysel pre svetské veci" ako iný stupeň k slovesu *zosvetštiť sa* (ktoré má význam „úplne podľahnúť svetskému duchu, zmýšľaniu"), zvratné *zakultúrčiť si* „trocha sa prejaviť, ukázať v oblasti kultúry" a ďalšie zvratné rezultatívne sloveso *vyveršovať sa* ako ekvivalent analytického výrazu „po istom čase prestať

veršovať, prestať písať verše". Ďalej je to sloveso *rozdialogizovať* [román] „rozdeliť ho na dialógy, podať (ho) v dialógoch". Druhé sloveso s predponou *roz-*, *rozdružovať*, je nezvyčajným neologizmom, lebo význam základu (združovanie, spájanie) je v rozpore s významom predpony *roz-* (oddeľovanie, rozptyľovanie). A. Matuška toto sloveso utvoril ako protiklad k slovesu *združovať* mechanicky podľa dvojíc, ako sú napr. *stiahnuť (krídla) — roztiahnuť (krídla), zložiť (dáždnik) — rozložiť* (dáždnik).

Slovesá s intenzitnými predponami *na-* a *pre-* patria do oblasti nocionálnej, slovesá *zakultúrčiť si* a *vyveršovať sa* sú expresívne, ironizujúce. Expresívny charakter má i sloveso *rozdružovať* práve v dôsledku spôsobu, ako je utvorené. Ale všetky tieto slovesá sú významovo priezračné a sú vhodnou vyjadrovacou skratkou v Matuškovom štýle.

Rozbor Matuškových predponových denominatívnych slovies ukazuje, že autorov tvorivý prístup k jazykovému materiálu — vie bežné modely z oblasti konkrétneho vyjadrovania vhodne prenášať do oblasti abstraktného vyjadrovania — obohacuje slovník súčasnej slovenčiny o výrazné jazykové skratky.

Literatúra

Kultúrny život, *1—23*, 1946—1968 (= KŽ).

MARSINOVÁ, M.: Denominatíva s odlukovým významom „zbaviť, odstrániť". Slovenská reč, *36*, 1971, s. 20—27.

MARSINOVÁ, M.: Niekoľko typov odvodených slovies v diele Alexandra Matušku. Slovenská reč, *40*, 1975, s. 332—341.

MARSINOVÁ, M.: Slovesá z prídavných mien v slovenčine. Jazykovedné štúdie. 3. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1958, s. 107—166.

MATUŠKA, A.: J. C. Hronský. 1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1970. 236 s. (= H).

MATUŠKA, A.: Pripomienky a podlžnosti. 1. vyd. Bratislava, Smena 1971. 116 s. (= P).

MATUŠKA, A.: Profily a portréty. 1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1972. 568 s. (= Profily).

MATUŠKA, A.: Rudolf Jašík. 1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1964. 154 s. (= RJ).

MATUŠKA, A.: Vajanský prozaik. 1. vyd. Bratislava, Zenit 1964. 136 s. (= V).

MIKO, F.: Výrazové konštanty štýlu A. Matušku. Slovenská literatúra, *17*, 1970, s. 33—55.

MLACEK, J.: O jazyku diel Alexandra Matušku. Kultúra slova, *9*, 1975, s. 260—264.

PECIAR, Š.: Funkcie slovesnej predpony *u-* v slovenčine. Slovenská reč, *31*, 1966, s. 261 až 270.

S Alexandrom Matuškom rozhovor piaty až dvanásty. Slovenské pohľady, *87*, 1971: č. 5, s. 99—110; č. 6, s. 14—23; č. 7, s. 16—24; č. 8, s. 61—71; č. 9, s. 31—40; č. 10, s. 27—35; č. 11, s. 107—114; č. 12, s. 26—31 (= SP).

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

Jozef Mlacek

FRAZEOLÓGIA V MINÁČOVÝCH ESEJISTICKÝCH KNIHACH

Podľa vlastného vyjadrenia, vysloveného na besede s účastníkmi kurzov Studia Academica Slovaca 1974, určuje V. Mináč svojim dvom esejistickým knihám (*Dúchanie do pahrieb,* Tatran 1972, *Zobrané spory J. M. Hurbana,* Tatran 1974) popredné miesto v hierarchii celej svojej doterajšej literárnej tvorby. Keď chceme analyzovať uplatňovanie frazeológie v týchto dielach, nevedie nás k tomu iba autorovo zdôrazňovanie ich významu, ale viacej sám výskyt frazeológie v nich. Zistili sme, že v obidvoch neveľkých prácach sa nachádza približne po sto frazeologických jednotiek, pričom spôsob ich fungovania v texte i formálneho stvárnenia je veľmi pestrý. Výskum tejto zložky Mináčovho textu môže takto poslúžiť nielen z hľadiska určovania štýlových kvalít jeho diel, ale zároveň aj pri charakterizovaní niektorých všeobecnejších vlastností súčasnej slovenskej frazeológie.

Frazeologické jednotky (ďalej FJ) sa v týchto dielach rozmanite zúčastňujú na výstavbe textu. Nachádzame tu jednak FJ v ich základnej podobe alebo v rozličných variantoch, jednak aktualizácie FJ (o obidvoch pojmoch porov. Mlacek, 1974) a jednak rozličné ponášky na frazeologizmy. Vysvetlenie tejto rozmanitosti načim hľadať i v jazykových vlastnostiach samej FJ i v niektorých zákonitostiach výstavby textu. Z jazykových vlastností FJ tu prichádza do úvahy okrem frazeologickej variantnosti predovšetkým viacslovnosť (alebo „nadslovnosť") frazeologizmu. Práve viacslovnosť FJ je tá jej vlastnosť, ktorá dovoľuje chápať FJ z jednej strany ako osobitnú jazykovú jednotku a z druhej strany ako mikrotext sui generis. FJ totiž najčastejšie vzniká ustaľovaním, idiomatizovaním voľného slovného spojenia ako najmenšej jednotky, v ktorej sa môžu prejavovať zákonitosti textu. Povahu časti textu nestráca celkom ani výsledok frazeologizácie — frazeologizmus. Z inej strany podporuje túto úvahu myšlienka L. I. Rojzenzona, že jednou z najdôležitejších vlastností FJ (podľa neho vlastne najdôležitejšou) je tzv. reprodukovanosť FJ, jej hotovosť už pred rečovým procesom (ruský termín *vosproizvodimosť),* pričom autor chápe túto vlastnosť ako binárnu (Rojzenzon, 1972; 1973, s. 101—119). Špecifika FJ oproti všetkým ostatným jazykovým jednotkám sa z tohto aspektu vidí v tom, že komunikatívna v širokom zmysle (teda majúca význam) je nielen sama FJ, ale už aj báza, z ktorej daná FJ vznikla. Práve tento moment dovoľuje vidieť spomenutú dvojakosť FJ a hodnotiť ju nielen ako osobitnú jazykovú jednotku, ale zároveň ako špecifický prípad mikrotextu. Pri takomto pohľade na frazeológiu v istom konkrétnom texte

sa ukazujú i formálne vlastnosti použitých frazeologizmov (ako vyplývajú z jazykových predpokladov, z existencie morfologických, syntaktických a lexikálnych premien na úrovni variantnosti i na úrovni aktualizácie) i významová alebo textová výstavba, ktorá môže súvisieť s vlastnosťami textu.

Ak sme prijali myšlienku, že FJ je nielen jazykovou jednotkou, ale je aj istým mikrotextom (o slove to ešte nemožno povedať), môžeme pri charakteristike konkrétneho uplatňovania frazeológie v Mináčovom diele (i v hociktorom konkrétnom texte) vychádzať z niektorých téz všeobecnej teórie textu. Máme tu na mysli najmä tézy o nadväzovaní textu na iný text, tézy o tzv. prototexte a metatexte (Popovič, 1973; 1975). Vo funkcii prototextu v našich súvislostiach vystupuje súbor všetkých frazeologických zvratov slovenčiny, ako ich zachytáva napr. slovník. Konkrétna Mináčova aplikácia má povahu metatextu. Môže vzniknúť námietka, že ide iba o rozlišovanie rovín langue a parole vo frazeológii. Nazdávame sa, že tu naozaj nie sme ďaleko od rozlišovania langue a parole (mimochodom, aj moderná teória textov sa buduje práve na tejto opozícii), avšak táto opozícia nám všetko nevysvetlí. Ako parolové javy môžeme vysvetliť niektoré typy variantov FJ a základné druhy aktualizácie. Na vysvetlenie zložitejších aktualizácií FJ a ponášok na FJ však už potrebujeme širšiu koncepciu; tou je teória textu a metatextu. Preto v analýze celej Mináčovej frazeológie uplatníme jednak vlastný jazykovedný prístup, jednak isté postupy z textovej analýzy.

Pri spomenutej rozmanitosti typov frazeologizmov v Mináčových esejach treba najskôr roztriediť celý materiál. Ako sme už naznačili, nachádzame tu jednak FJ i v ich základných a variantných podobách, jednak aktualizácie FJ a ponášky na ne. Túto zásadnú dvojakosť celej Mináčovej frazeológie možno vysvetľovať ako uplatňovanie dvojakého autorovho postoja k samej frazeológii. V prípadoch, keď sa uchovávajú základné podoby FJ, resp. ich bežnejšie známe varianty, podľa teórie textu možno hovoriť o afirmatívnom postoji autora. Špecifickejšie druhy variantov, všetky zložitejšie aktualizácie FJ a Mináčove napodobeniny istých FJ treba z toho istého hľadiska hodnotiť ako výsledok kontroverzného postoja autora k základným formám daných frazeologizmov (o obidvoch termínoch porov. Miko, 1973; Popovič, 1973; 1975). Dvojaký postoj autora k uplatneniu frazeológie, teda polarizáciu na osi petrifikovanosť — variantnosť — aktualizovanosť, netreba však chápať staticky, pretože každý z uvedených postojov sa prejavuje viacerými formálnymi postupmi. Obidva postoje teda len rámcovo členia celý materiál, zároveň však dovoľujú pochopiť sémantiku všetkých spôsobov uplatnenia frazeologizmov v konkrétnom texte.

Najskôr sa pristavíme pri tých prípadoch, kde sa FJ používa vo svojej

základnej podobe, príp. v niektorej bežnej variantnej podobe, pričom sa, pravdaže, zachováva vlastný frazeologický význam danej jednotky. Aj v rámci tejto skupiny možno vidieť rôznorodé uplatňovanie frazeologizmov. Sú tu v prvom rade vety, v ktorých sa FJ berie a uplatňuje v tej podobe, ako ju zachytáva napr. slovník, teda so všetkými významovými, štylistickými i formálnymi príznakmi. Treba totiž dodať, že aj pri všetkej Mináčovej aktualizujúcej tendencii v používaní frazeologizmov sú v jeho diele celkom bežné aj tieto „neutrálne", základné uplatnenia frazeologizmov (príklady zo Zobraných sporov J. M. Hurbana budeme označovať Z a číslom strany, príklady z Dúchania do pahrieb písmenom D a číslom strany):

... a ako vždy triafa klinec po hlavičke. (Z, 54) — Videli sme na vlastné oči, ako sa tento zhubný predsudok uskutočnil vo fašistickej praxi. (Z, 60) — Za historickou ideológiou vystrkoval rožky skrytý imperializmus, ktorý spomína Marx. (Z, 73) — Bol chudobný ako kostolná myš — aspoň pokiaľ žil v Gemeri. (D, 41) — A Slovákom neostáva nič, len labu lízať. (D, 141)

Podobných prípadov je v obidvoch knihách mnoho, tu ich však nebudeme podrobnejšie rozoberať.

Pozoruhodnejšie sú tie prípady, v ktorých sa síce FJ celkovo uchováva, využíva sa však jej variantnosť i špecifickejšie možnosti jej zapájania do textu, takže výsledkom sú výrazy so zvýšenou expresívnosťou. Sama FJ sa tu teda podstatnejšie nemení, ale najmä pod vplyvom kontextu stupňuje svoju expresívnosť. Mináč má aj tu niekoľko postupov.

Na prvom mieste, ako azda najbežnejšie a známe aj z iných textov, spomenieme prípady s výskytom dvoch (príp. i viacerých) FJ v jednom kontexte, v jednej vete alebo súvetí:

... a skutočne zmizol ako gáfor, teda takmer ako duch, pred rozhodujúcou bitkou prvej výpravy. (Z, 22) — A Hurban ... bránil svoj rodinný kozub zubami-nechtami a aj impertinentne. (Z, 41) — ... ceccopierovci sa pohybovali v začarovanom kruhu, akoby mali motolicu ... (Z, 76) — V Turci a najmä v Liptove bolo ešte hej, bolo ešte sveta žiť ... (Z, 86) — Hurban odbavuje Havlíčka len tak, ľavou rukou. (Z, 109) — Ach, či to bola dobrá robota, ako mu to len šlo od ruky, od srdca aj od pľúc! (Z, 119) — ... neskoršie ju vari popýtal aj o ruku, ale dostal košom. (D, 147)

Nachádzame tu dvojaké prípady. Jednak sú to vety, v ktorých sa vyskytujú vedľa seba dve rozličné FJ (tieto prípady svedčia o Mináčovej tendencii k frazeologickému vyjadrovaniu), jednak zasa vety, v ktorých sa vyskytujú vedľa seba dve synonymné alebo aspoň významovo príbuzné FJ. V takomto prípade však nejde o obyčajné opakovanie výrazu, pretože

každá FJ má osobitnú obraznosť. Dve synonymné FJ vedľa seba zvyčajne prinášajú intenzifikáciu významu alebo nejaký iný významový, resp. štylistický posun. Bezpríznakové nie je ani doslovné opakovanie tej istej FJ v jednom kontexte: *Francisci vstúpil do družiny pod šťastnou hviezdou; pod šťastnou hviezdou v nej postupuje — až po vytúžené miesto zapisovateľa.* (D, 61)

Pri uplatňovaní synonymných FJ v jednom kontexte nachádzame v Mináčovom texte ešte takéto pozoruhodnejšie postupy:

1. Autor jednu zložku FJ variantne obmieňa:

Neviem, či by tento výrok do slova a do písmena bol podpísal Markov brat Ďurko Daxner. (D, 87) — Proroctvo čadčianskeho dekana Daniša sa splnilo do bodky a do písmenky . . . (Z, 87)

2. Ustálenú jednotku (najmä s nižším stupňom frazeologizovanosti) rozvíja autor inou, ktorú však kladie do parentézy, a tak dosahuje špecifický sémantický vzťah:

V reči otcov a dedov — vtedy to ešte nebola materinská reč — boli imanentne obsiahnuté všetky problémy rodiaceho sa moderného národa. (Z, 97)

3. Využíva ekvivalentnosť FJ a slova:

. . . a Černohorci, nie dajaké zbojnícke družiny, ale všetci do chlapa chodili na zboj . . . (Z, 72)

Iným špecifickým textovým postupom pri uplatnení FJ sa vyznačujú vety a súvetia, v ktorých autor nejakým komentárom (vsuvkou) alebo iným prostriedkom upozorňuje na obraznosť daného zvratu. Výrazy typu *ako sa vraví, ako sa hovorí* zároveň umožňujú nejako konkretizovať použitú jednotku a vyjadriť k nej istý postoj. Ide tu konkrétne o vyjadrovanie určitého odstupu, o oslabenie afirmatívnosti, resp. aj o „ospravedlnenie" expresívnejšej zložky FJ. Do tejto skupiny patria takéto prípady:

Málokomu musel Štúr tak často „naprávať hlavu" ako práve Franciscimu. (D, 62) — . . . a ani lístok na strome sa nepohne bez vetra — aspoň sa tak hovorí. (Z, 79; tu sa daný textový postup spája so syntaktickou, a to slovoslednou variantnosťou použitej FJ) — Ako sa vraví, chudobnému aj z hrnca vykypí. (Z, 87) — Jeho starý otec prišiel do Hnúšte, ako sa vraví, s holým zadkom . . . (D, 23)

Jazykový a štylistický rozbor Mináčovej prózy už dávnejšie ukázal (Kočiš, 1962), že medzi charakteristické Mináčove konštrukcie patrí vetná perióda, a to najmä jej aktualizovaná, adaptovaná podoba. Táto konštruk-

cia je príznačná aj pre tieto diela z inej štýlovej oblasti. V súvislosti s našou témou zisťujeme častý výskyt periódy s FJ. Všetky prípady možno rozdeliť podľa toho, či sa FJ vyskytuje v predvetí alebo v závetí.

FJ v predvetí:

... nezabúda na zadné kolieska: má aj gazdovstvo ... (D, 27) — Zlodej zlodejovi dvere otvára: kto ich konečne pribuchne? (D, 26) — Ale keď sa hora rúbe, ívery fŕkajú — Budatín vyhorel a veru ho aj vyrabovali. (Z, 79) — Starosti si prehadzoval z pleca na plece, z nikoho a z ničoho si nerobil ťažkú hlavu: napoly romantik, napoly vagabund. (D, 28) — Stojí pri tabuli ako tĺk: to je osobná urážka. (D, 53) — Božie či cisársko-viedenské mlyny mleli pomaly: povolenie na Národnie noviny nechodilo. (D, 68)

Prípady s FJ v závetí:

Živly sa rozpútali: zmätok nad zmätkom. (Z, 75) — Bol mladý, ale príliš miloval úspech; bol prudký a ctižiadostivý, preto mal rád rýchly úspech: tak trochu lízal smotánku. (D, 38) — Nebolo možno dostať sa inak do sveta poznania iba bránou gramatiky; to bola alfa i omega výučby. (D, 50)

Príklady ukazujú, že okrem uplatnenia FJ raz v predvetí, druhý raz zasa v závetí sú tu rozdiely aj v tom, že v niektorých periódach FJ tvorí celé predvetie alebo celé závetie, kým v iných len časť predvetia alebo závetia. Ďalej sú pozoruhodné uplatnením niektorých menej častých variantov (*zmätok nad zmätkom;* inde má aj v tomto texte Mináč bežnejší variant: *Zmätok nad zmätok!* — Z, 77), hromadením viacerých FJ v tom istom predvetí alebo závetí, istým posunom od variantu FJ k aktualizácii (o tom podrobnejšie ďalej), ako aj — opäť — vyjadrením určitého postoja k platnosti FJ (napr.: *tak trochu lízal smotánku*).

Ak chceme zhrnúť túto časť o Mináčovom uplatňovaní základných podôb a variantov FJ v jeho esejach, môžeme konštatovať, že autor akoby sa neuspokojoval s vlastnou expresívnosťou FJ, ale ju podporuje a zosilňuje už na tomto stupni. Okrem toho je pozoruhodné, že pri tomto type používania FJ pomerne málo pracuje s lexikálnou variantnosťou, ktorá sa v iných textoch prejavuje bežnejšie. V rozoberaných textoch len zriedkavo nachádzame prípady, v ktorých sa expresívnosť dosahuje použitím expresívnejšej zložky FJ: *šprihnúť do očí* (Z, 59) proti bežnejšiemu *hodiť niekomu niečo do očí* (resp. *vyhadzovať niekomu niečo na oči*). Typickejšie pre tento text sú kontextové alebo textové vplyvy pôsobiace na zvýšenie expresívnosti FJ.

Druhou veľkou oblasťou sú rozmanité aktualizácie FJ. V ich rozbore by sa dalo postupovať tak, ako sa postupovalo pri systematickej klasifikácii aktualizácií všeobecne, totiž podľa jazykových rovín, ktorých sa

aktualizácia FJ dotýka (Mlacek, 1974). Keďže však v rozoberanom texte ide najčastejšie o tzv. komplexné aktualizácie (aktualizujú sa napr. syntaktické a lexikálne, morfologické a lexikálne, príp. ďalšie prvky ustálenosti FJ zároveň), výhodnejším sa zdá komplexný, textový prístup, pri ktorom sa sledujú nielen zmeny v jednotlivých zložkách ustálenosti FJ, ale aj ich významový a textový dôsledok. Práve takýto prístup totiž dovoľuje vysvetliť nielen formálne zmeny vo frazeologizme, ale aj ich motiváciu. Veď každá aktualizácia FJ je z tohto hľadiska výrazom inovácie vyjadrenia a obohatením sémantiky výpovede. V aktualizovanej FJ sa vždy stretajú dva významové plány, a to frazeologický a aktualizovaný (najčastejšie „doslovný"). Medzi obidvoma významami vznikajú rozličné vzájomné vzťahy, a tým sa závažne obohacuje komunikatívna platnosť výpovede s aktualizáciou frazeologizmu. Mináčova záľuba v aktualizáciách nie je teda niečo samoúčelné, ale je to dôležitý prostriedok na dosiahnutie variability výrazu. Variabilita sa všeobecne pokladá za jednu z najtypickejších vlastností esejistického štýlu (Miko, 1970; Mistrík, 1974). Aktualizácia frazeologizmov tu však vyhovuje aj pre inú svoju vlastnosť. Ak sa za ďalšie vlastnosti esejistického štýlu pokladajú relatívnosť a približnosť výrazu (Mistrík, 1974, s. 326), potom práve aktualizácia FJ je tým najvhodnejším prostriedkom. Už sama FJ sa hodnotí v porovnaní so slovom ako neurčitejšie, obraznejšie vyjadrenie (známa je Babkinova téza, že FJ „ne nazyvajut, a obzyvajut" — Babkin, 1970). Jej aktualizovaním, pri ktorom sa prejavuje spomenuté napätie medzi frazeologickým a aktuálnym významom, sa táto vlastnosť ešte stupňuje. Pri bohatom a rôznorodom uplatnení tohto prostriedku možno si aj tu osobitne povšimnúť jednotlivé postupy.

Najjednoduchšie prípady aktualizácie FJ spočívajú v morfologických a lexikálnych posunoch od základnej podoby a vo vytrhnutí istej časti FJ a v jej samostatnom použití: *Je to naozaj u č e n i e - m u č e n i e.* (D, 27) — *Bolo to len l a p a n i e v t á č k o v.* (D. 101) Pravda, pri poslednom prípade nejde iba o useknutie FJ, aké napr. už u J. Kalinčiaka v hojnej miere našla M. Ivanová-Šalingová (1964), ale ide zároveň aj o dosť výraznú syntaktickú prestavbu spojenia tých slov, ktoré sa vytrhli z danej FJ. Z celej FJ sa tu vytrhli také slová, ktoré patria k jej základu, ktoré už samy vyjadrujú významový základ (invariant) pôvodnej jednotky. Je napr. známe, že vo FJ tohto typu sa často navonok vyjadrí len prvá časť súvetnej stavby (*Keď vtáčka lapajú...; Kto druhému jamu kope...* a pod.).

Výraznejšie aktualizácie dosahuje autor akýmsi rozložením FJ s jednoduchšou stavbou do súvetia, ďalej obrátením konštrukcie alebo aj celkovou prestavbou pôvodnej výstavby FJ. Napr.:

Moc má svoju noc, svoje mravné temnoty — to platí pre jednotlivca, triedu, národ. (D, 101) — Z blata do kaluže, z kaluže do blata. (D, 138) — Motúz sľubov bol celý namočený do medu. (Z, 9) — Ale nás nezaujíma nevďak, ktorý vtedy vládol svetom — a odvtedy si sem-tam ešte zavládne — ako skôr opakujúca sa výčitka z komunizmu. (Z, 80) — Ani ryba, ani rak, ba, aj ryba, aj rak. (Z, 113) — Volalo sa do hory: čiže sa len z hory ozývalo! (Z, 107) — Lenže vietor bol už zasiaty; nemecké mechy doň prifukovali. (D, 99)

Uvedené príklady nie sú z hľadiska svojej aktualizovanosti rovnocenné. Niektoré z nich nie sú ďaleko od variantov FJ, kým v iných sa len vďaka skríženiu s ekvivalentnými slovami (napr. *motúz sľubov* . . .) uchovávajú isté prvky frazeologizovanosti. Pri všetkých však autor zreteľne zasahuje do ustálenosti niektorej zložky (resp. niektorých zložiek), čím prejavuje svoj zámer uplatňovať i jednotky s ustálenosťou nezvyčajným spôsobom.

Názorným dokladom uvedenej tendencie sú také príklady, kde autor v tom istom kontexte uplatnil vedľa seba aktualizovanú aj základnú podobu FJ, príp. tie príklady, keď na rozličných miestach autor rozlične aktualizuje tú istú FJ. Napr.:

. . . a na svoju hlbockú faru doviedol si Maru, totiž Aničku. (Z, 41 — celková prestavba FJ) — Už nijaké lárom-fárom: iba fara a Mara. (Z, 95 — ešte výraznejšia prestavba a zároveň pri prvom člene posun k doslovnému významu) — Život sa vrátil do svojich koľají, ale, ach, aké to boli koľaje! (Z, 93 — základná podoba + aktualizácia s vytrhnutím jediného člena tej istej FJ) — A ani lístok na strome sa nepohne bez vetra — aspoň sa tak hovorí. Aký to bol vietor, čo hýbal lístkom? (Z, 79—80)

Spojením tohto postupu (FJ a aktualizácia vedľa seba) so spomínanou tendenciou k používaniu vetnej periódy vzniká akási osobitná figúra, ktorá dovoľuje autorovi jednak formálne obmieňať výraz, jednak zreteľne odstupňovať sémantickú platnosť jednotlivých zložiek v celku. Porov.:

Lebo táto chvíľa, tento záblesk neblysol na lepšie časy spolužitia národov Uhorska: bol to záblesk pred búrkou. (Z, 64) — . . . musí vybŕdnuť z polosveta, v ktorom je uzavretá jeho rodina, z onoho ani pán, ani chám: bude teda pánom! (D, 53) — A reči, ako vieme, sa robia, ale chlieb sa je: chlieb piekol Štúr. (Z, 53 — okrem aktualizácie je tu aj kontaminácia základnej podoby *reči sa vravia* . . . s FJ *robiť, narobiť reči)*

Pre Mináča sa nekončia vyjadrovacie možnosti frazeológie rozličnými variantmi a aktualizáciami. Kombinácia viacerých frazeologizmov alebo obmieňanie jednej FJ sa mu stáva dokonca stavebným, mikrokompozičným postupom. Uvedieme dva príklady v širšom kontexte:

Maďari sa museli chytať každej slamky. Mali pred očami osudy iných kmeňov s podobnými historickými podmienkami — napríklad Bulharov, ktorí sa

bez zvyšku asimilovali. Chytili sa teda nemeckej slamky. (D, 98) — Odporcov hádže do jedného vreca a vrece natriasa tak šikovne, že sa objavia takmer neuveriteľné súvislosti... Bolo mnoho hrubých vriec, ako napríklad Záborský... A bolo tu vrece najhrubšie, hlavný famulus Kollárov, človek malý duchom, ale s veľkou ctižiadosťou, profesor, redaktor a kmotor Lichard. Na všetky tie hrubé vrecia bolo treba hrubé záplaty: Ach, či to bola dobrá robota, ako mu to len šlo od ruky, od srdca aj od pľúc! (Z, 118—119; tu sa celý motív z dvoch strán zakladá v podstate na rozličnom rozvíjaní dvoch FJ: *hádzať niekoho do jedného vreca s niekým* a *na hrubé vrece hrubá záplata.*)

Takéto kompozičné uplatnenie FJ alebo jej aktualizácií patrí medzi novšie vyjadrovacie postupy a vyskytuje sa aj u niektorých ďalších súčasných spisovateľov, ktorí bežnejšie uplatňujú frazeológiu (napr. autor detskej literatúry J. Pavlovič — porov. Mlacek, 1973).

Výrazom svojského prístupu k frazeológii je aj Mináčova tendencia utvárať vlastné FJ, tzv. individuálnu frazeológiu. Pravda, niekedy len ťažko možno určiť, či ide o aktuálny obrazový výraz, alebo inokedy zasa o aktualizáciu nejakej už existujúcej FJ. Pri určovaní individuálnej frazeológie sú závažné také činitele ako výskyt daného zvratu, jeho významová platnosť a pod. Mináč tvorí svoje frazeologizmy (frazeologické neologizmy) najmä na pozadí už existujúcich FJ, najmä v opozícii s existujúcimi FJ. Ide tu teda podľa všeobecnej frazeologickej teórie o tvorenie tzv. frazeologických sérií (Rojzenzon, 1973). Pochopiteľne táto individuálna frazeológia sa do celonárodnej frazeológie môže dostať len vtedy, ak sa dostatočne rozšíri a ak sa uplatňuje aj mimo svojho prvotného spôsobu použitia (teda ak sa prestane uplatňovať ako citát). Z rozoberaných textov zaraďujeme do tejto kategórie takéto zvraty:

Lyrici mávali u nás, ako je všeobecne známe, napospol čisté duše; politici zasa špinavé ruky. (Z, 91 — obidva zvraty vznikli na pozadí frazeologizmu *mať čisté ruky*) — Muselo byť niečo objektívne, čo naháňalo strach, čo obchádzalo ako strašidlo. (Z, 81 — toto prirovnanie vzniklo na pozadí známeho výroku, že strašidlo komunizmu obchádza Európu) — Vojna nie je ako remeň, iba ako papier... (D, 124; nové prirovnanie dostáva pečať istej frazeologizovanosti práve na pozadí susedného, tu aktualizovaného ustáleného prirovnania *vojna ako remeň*)

Aspoň okrajovo treba ešte spomenúť prípady, keď Mináč aktualizuje rozličné ustálené zvraty napr. z náboženského vyjadrovania a z ľudovej slovesnosti. Ide tu síce o výrazy, ktoré zväčša stoja na periférii frazeológie alebo ich vôbec nemožno pokladať za frazeologické. Avšak preto, že pri nich vidíme podobné aktualizačné postupy, ako sme zistili v predchádzajúcom rozbore vlastného frazeologického materiálu, môžeme aj tieto výrazy hodnotiť ako prejav tej istej štylistickej tendencie, ktorú sme videli

v celom Mináčovom uplatňovaní frazeológie. Máme tu na mysli takéto zvraty:

Slovo, ktoré sa stáva skutkom, stráca v procese materializácie svoje idealistické páperie... (Z, 98) — Mocní luteránskeho sveta iba trpeli jeho hlas... (Z, 138) — Fuj, bratku, slovenčina smrdí. (Z, 119) — ... vstúpil na slovenské nebesá; nebrali jeho meno nikdy nadarmo. (D, 71)

Rozbor uvedených typov aktualizácií ukazuje, že V. Mináč frazeológiu nielen rád uplatňuje, ale že rovnako rád hľadá a využíva skryté možnosti jednotlivých frazeologizmov, aby dosiahol čo najväčšiu variabilnosť výrazu. Ako sme spomenuli, za každou aktualizáciou FJ treba vidieť autorovu snahu vyjadriť sa po novom, prekročiť ostré hranice FJ, ktoré jej určuje jej ustálenosť i ďalšie základné vlastnosti. Ide teda o to, čo teória textu nazýva kontroverzným nadväzovaním. Okrem tohto všeobecného postoja, ktorý je pre všetky aktualizácie spoločný, zisťujeme tu aj dvojaký sémantický prístup. Na jednej strane dosahuje autor aktualizáciu tým, že umocňuje významovú platnosť základnej jednotky (ide tu o sémantickú afirmatívnosť), na druhej strane zasa tým, že kontroverznosť neuplatňuje iba vo všeobecnom postoji (v tom, že aktualizuje), ale aj v sémantickom protirečení nového výrazu a pôvodnej jednotky (ide teda aj o sémantickú kontroverznosť). Ak sa pritom tieto rozdielne postoje vyjadrujú rozličnými formálnymi postupmi, výsledkom je široká škála aktualizácií FJ.

Frazeológia so všetkou svojou variantnosťou a aktualizovanosťou sa celkovo ukazuje ako jeden z najtypickejších jazykových prostriedkov Mináčovho esejistického štýlu. Vnáša do neho výraznú subjektívnosť i expresívnosť, je obrazná i veľmi mnohotvárna.

Literatúra

BABKIN, A. M.: Russkaja frazeologija, jejo razvitije i istočniki. Leningrad 1970, s. 10.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Príspevok k štýlu Štúrovskej prózy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 205 s.

KOČIŠ, F.: Ku skladbe v románe Vladimíra Mináča Živí a mŕtvi. Slovenská reč, *27*, 1962, s. 285—294.

MIKO, F.: Od epiky k lyrike. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1973. 293 s.

MIKO, F.: Výrazové konštanty štýlu A. Matušku. Slovenská literatúra, *17*, 1970, s. 33—55.

MISTRÍK, J.: Esejistický štýl. Slovenská reč, *39*, 1974, s. 321—332.

MLACEK, J.: Frazeológia v próze pre mládež. Slovenský jazyk a literatúra v škole, *20*, 1973/74, s. 72—75.

MLACEK, J.: O variantoch a aktualizácii frazeologizmov. In: Jazykovedné štúdie. 11. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 20—29.

POPOVIČ, A.: Problémy literárnej komunikácie. Teória metatextu. Nitra, Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre 1975. 107 s.

POPOVIČ, A.: Text a metatext. Slavica Slovaca, *8*, 1973, s. 347—373.

ROJZENZON, L. I.: Ješčo raz o vosproizvodimosti kak priznake frazeologičnosti. In: Voprosy frazeologii. 5. Časť 1. Samarkand 1972, s. 17—21.

ROJZENZON, L. I.: Lekcii po obščej i russkoj frazeologii. Samarkand 1973. 223 s.

DISKUSIE

Ladislav Dvonč

GEN. PL. SUBSTANTÍV VZORU DUB V SPISOVNEJ SLOVENČINE

Neživotné podst. mená muž. rodu vzorov dub a stroj majú v gen. pl. pádovú príponu *-ov* alebo *-Ø* (nulovú pádovú príponu), výnimočne býva niekedy aj prípona *-í*. Pádová prípona *-ov* sa pritom vyskytuje iba v gen. pl. mužských podstatných mien (životných aj neživotných), nulovú pádovú príponu alebo príponu *-í* mávajú v gen. pl. aj podst. mená žen. alebo str. rodu.[1] Používanie týchto prípon sa vymedzuje v gramatických prácach (vo forme poučiek) alebo v lexikografických dielach (pri jednotlivých slovách). V jednotlivých prípadoch sú v kodifikácii isté rozdiely. Tieto rozdiely nie sú úplne náhodné, a nie sú to vždy iba nejaké nedopatrenia, ako by sa mohlo zdať na prvý pohľad (a ako súdia najmä praktickí používatelia spomínaných príručiek), ale sú najčastejšie výrazom istého vývinu. Sú prejavom vnútornej dynamiky morfologického systému spisovnej slovenčiny, resp. formálnej morfológie, v tomto prípade deklinačného systému a či subsystému. V slovenskej jazykovede sa v ostatných rokoch venovala pozornosť niektorým čiastkovým problémom (napr. otázke gen. pl. názvu *Vráble, Čakany, Prievaly* atď.), chýba však systematický rozbor tvorenia tvarov gen. pl. pri všetkých neživ. podst. menách muž. rodu vzorov dub a stroj. Tento cieľ (pri substantívach vzoru dub) si kladie náš príspevok.

V Morfológii slovenského jazyka[2] (MSJ) sa pri substantívach vzoru dub

[1] To sa môže využívať pri zisťovaní rodu podstatných mien, napr. pri zisťovaní rodu pomnožných zemepisných názvov na *-y* alebo *-e*, ktoré môžu byť mužského alebo ženského rodu. Pravda, hotové a známe pádové formy jednotlivých substantív iba signalizujú alebo môžu signalizovať, akého rodu je isté konkrétne pomenovanie, príslušnosť k istému rodu sa vo väčšine prípadov osvetľuje vzťahom jednotlivých pomnožných zemepisných názvov na *-y* alebo *-e* k apelatívnej oblasti. Takto som — v zhode s niektorými inými prácami — postupoval pri vymedzovaní príslušnosti pomnožných miestnych názvov na *-y* a *-e* k mužskému alebo ženskému rodu vo svojich štúdiách. F. Kočiš v recenzii mojej štúdie *Rod pomnožných miestnych názvov na -y, -e v spisovnej slovenčine* (Dvanásty zväzok Jazykovedných štúdií. Slovenská reč, *40*, 1975, s. 246) hovorí o tom, že ani ja som nenašiel spoľahlivý kľúč na určenie genitívneho tvaru pri názvoch muž. rodu. V uvedených prácach mi šlo o zisťovanie rodu názvov na *-y, -e* (či sú muž. alebo žen. rodu), bližšie skúmanie otázky, či pri názvoch muž. rodu je v gen. pl. prípona *-ov* alebo *-Ø*, je predmetom nášho osobitného štúdia. Takéto štúdium je možné iba po vymedzení, ktoré názvy patria medzi podst. mená muž. rodu a ktoré medzi ne nepatria.

[2] Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 94—95.

konštatuje, že v gen. pl. je bežná pádová prípona *-ov*. Ďalej sa hovorí, že vlastné pomnožné podstatné mená zväčša nemajú príponu *-ov*, ale nulovú príponu, pričom posledná kmeňová slabika (posledná slabika tvarotvorného základu) sa predlžuje. Nulovú pádovú príponu majú: 1. názvy zakončené na *-any*, napr. *Margecany — Margecian*, 2. názvy s príponami *-íky*, *-áky*, *-iaky*, napr. *Topoľníky — Topoľník, Smrdáky — Smrdák, Diviaky — Diviak* (ale *Dolniaky — Dolniakov, Horniaky — Horniakov*), 3. niektoré iné názvy, napr. *Krompachy — Krompách, Bruty — Brút, Prusy — Prús*. Zo všeobecných podst. mien slovo *čas* má tvar *čias* alebo *časov*, pričom sa ich používanie presnejšie vymedzuje významom slova *čas*. Slovo *raz* má tvar *ráz* v spojení s číslovkami od *päť* vyššie a podobne aj v spojení so slovami *viac, mnoho, niekoľko*, napr. *päť ráz, tisíc ráz, viac ráz*. Napokon sa v MSJ hovorí o tom, že pri pomiestnych podstatných menách majú príponu *-ov* vždy tie mená, pri ktorých sa ešte dnes pociťuje zreteľná súvislosť s príslušnými mužskými apelatívami, napr. *Kúty — Kútov, Zámky — Zámkov, Čakany — Čakanov, Mlynčeky — Mlynčekov, Prievaly — Prievalov* atď.

Pre naše ďalšie výklady dôležité bude porovnať uvedené poučky v MSJ so spracovaním gen. pl. pri pomnožných podstatných menách vzoru dub v Slovníku slovenského jazyka (SSJ).[3]

S príponou ∅ sa v tomto slovníku uvádzajú tieto domáce názvy:

Bajany — Baján (rovnako aj iné názvy na *-any*, ktoré ďalej nezaznamenávame), Bodíky — Bodík, Brezolupy — Brezolúp, Bulhary — Bulhár, Diviaky — Diviak, Domaníky — Domaník, Donovaly — Donovál, Dvorníky — Dvorník, Gajary — Gajár, Gbely — Gbiel, Hájniky — Hájnik, Hutníky — Hutník, Chorváty — Chorvát, Janíky — Janík, Jergaly — Jergál, Kalameny — Kalamien, Karpaty — Karpát, Koláry — Kolár, Kordíky — Kordík, Košúty — Košút, Králiky — Králik, Kristy — Kríst, Krompachy — Krompách, Kútiky — Kútik, Lány — Lán, Necpaly — Necpál, Nedožery — Nedožier, Nesvady — Nesvád, Nižné Ružbachy — Nižných Ružbách, Nováky — Novák, Olováry — Olovár, Pečeňady — Pečeniad, Polníky — Polník, Prestavlky — Prestavlk, Prievaly — Prieval, Prusy — Prús, Rakoľuby — Rakoľúb, Rakúsy — Rakús, Ružbachy (kúpele) — Ružbách, Sokolníky — Sokolník, Strelníky — Strelník, Šterusy — Šterús, Topoľníky — Topoľník, Tovarníky — Tovarník, Vajnory — Vajnôr, Veľaty — Veliat, Veľké Dvorníky — Veľkých Dvorník, Vlachy — Vlách, Vlky — Vlk, Voderady — Voderád, Výčapy-Opatovce — Výčap-Opatoviec, Vyšné Ružbachy — Vyšných Ružbách, Zbrojníky — Zbrojník, Zlatníky — Zlatník, Žabokreky — Žabokriek.

Pádová prípona *-ov* je pri týchto domácich zemepisných názvoch uvádzaných v SSJ:

[3] Slovník slovenského jazyka. Zv. 6. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 153—305.

Balvany — Balvanov, Bory — Borov, Brehy — Brehov, Dvory nad Žitavou — Dvorov nad Žitavou, Forbaky-Klukany — Forbakov-Klukán, Forbasy — Forbasov, Hágy — Hágov, Hájiky-Maky — Hájikov-Makov, Hámry — Hámrov, Javorníky — Javorníkov, Lašťoky — Lašťokov, Lazy pod Makytou — Lazov pod Makytou, Majeríčky — Majeríčkov, Mlynčeky — Mlynčekov, Mlynky — Mlynkov, Nové Sady — Nových Sadov, Nové Zámky — Nových Zámkov, Pastúchy — Pastúchov, Piesky — Pieskov, Podspády — Podspádov, Potoky — Potokov, Potôčky — Potôčkov, Prílepy — Prílepov, Pusté Sady — Pustých Sadov, Rozbehy — Rozbehov, Sady nad Torysou — Sadov nad Torysou, Sebechleby — Sebechlebov, Slatinské Lazy — Slatinských Lazov, Smrdáky — Smrdákov, Spišské Vlachy — Spišských Vlachov, Tachty — Tachtov, Tatranské Zruby — Tatranských Zrubov, Valalíky — Valalíkov, Vinohrady — Vinohradov, Vinosady — Vinosadov, Vyšné Hágy — Vyšných Hágov, Zapriechody — Zapriechodov, Závozy — Závozov, Zbehy — Zbehov, Zemianske Sady — Zemianskych Sadov, Zlaté Klasy — Zlatých Klasov.

Medzi MSJ a SSJ sú tieto rozdiely v uvádzaní tvaru gen. pl. pri domácich zemepisných názvoch muž. rodu (pomnožných) vzoru dub:

	MSJ	SSJ
Čakany	Čakanov	Čakán
Prievaly	Prievalov	Prieval
Smrdáky	Smrdák	Smrdákov
Vlachy	Vlách	Vlachov, Vlách

Pri názve *Čakany* sa v MSJ predpokladá súvislosť s apelatívom *čakan*, a preto sa tu uvádza gen. pl. *Čakanov*. Tvar *Čakanov* spomína už E. Pauliny.[4] Naproti tomu SSJ uvádza tvar gen. pl. *Čakán*, čo svedčí o tom, že názov zaraďuje medzi miestne názvy na *-any*. O tvare gen. pl. od názvu *Čakany* písal J. Jacko.[5] Konštatuje, že pri názve *Čakany* ide o pomenovanie podľa osoby (tu sa odvoláva na J. Stanislava), nie podľa apelatíva *čakan*, resp. *čakany*. Pádovú príponu *-ov* pri názve *Čakany* pokladá za spornú, keďže miestne názvy na *-any* majú v gen. pl. bezpríponové tvary. Podľa nášho názoru sa názov *Čakany* zaraďuje síce medzi názvy na *-any* z hľadiska pôvodu (vzniku), ale z hľadiska súčasného spisovného jazyka, resp. z hľadiska jazykového vedomia používateľov súčasného spisovného jazyka treba tu skôr vidieť súvislosť s apelatívom *čakan*. Pôvodná motivácia sa pri názve *Čakany* zastrela. Súvislosť názvu *Čakany* s apelatívom *čakan (čakany)* sa podporuje výskytom miestneho názvu *Motyčky*, ktorý

[4] PAULINY, E.: Rod pomnožných miestnych mien v spisovnej slovenčine. In: Studie a práce linguistické. 1. K šedesátým narozeninám akademika Bohuslava Havránka. Red. J. Bělič et al. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1954, s. 157.

[5] JACKO, J.: O dvojtvaroch v gen. pl. niektorých mužských miestnych názvov. Slovenská reč, 37, 1972, s. 97.

súvisí s apelatívom *matyčka*. — J. Jacko ďalej upozornil na nejednotnosť v uvádzaní tvarov gen. pl. pri názve *Prievaly*. Podľa neho pri tomto názve podobne ako pri niektorých iných pomnožných miestnych názvoch je v súčasnej spisovnej slovenčine tendencia tvoriť popri staršom tvare bez prípony aj tvar s príponou *-ov* pre viac alebo menej zreteľnú súvislosť týchto pomnožných miestnych názvov s príslušnými apelatívami, ako aj preto, že pádová prípona *-ov* je v gen. pl. uvedených pomnožných miestnych názvov súčasne ukazovateľom mužského gramatického rodu. Pri názve *Prievaly* je očividná súvislosť s apelatívom *prieval*[1], ktoré má význam „kopec, cez ktorý vedie cesta".[6] Preto je tu plne odôvodnený tvar *Prievalov*. — Názov Smrdáky sa v MSJ hodnotí rovnako ako názvy *Topoľníky, Strelníky, Nováky, Diviaky, Hájniky* a pod., t. j. ako názvy, pri ktorých sa prejavuje súvislosť s osobnými alebo zvieracími podst. menami muž. rodu cez slovotvorné prípony. V názve *Smrdáky* sa táto súvislosť prejavuje práve iba cez slovotvornú príponu, lebo podst. meno *smrdák* sa inak ako apelatívum nevyskytuje (porov. však *diviak* — *Diviaky, hájnik* — *Hájniky* atď.). To by svedčilo skôr za používanie tvaru gen. pl. *Smrdák*, hoci zas na druhej strane používanie tvaru gen. pl. *Smrdákov* podporuje všeobecné pribúdanie prípony *-ov* pri neživ. podst. menách muž. rodu, čo uvidíme ešte na ďalších príkladoch. V tomto prípade ide vlastne o kríženie dvoch protichodných tendencií, takže by nebolo neodôvodnené pripustiť v gen. pl. názvu *Smrdáky* tvar *Smrdák* aj *Smrdákov*. — Pri názve *Spišské Vlachy* je v MSJ tvar gen. pl. *Vlách*, ale v SSJ *Vlachov*. Zato pri názve *Vlachy*, ktorý SSJ tiež zaznamenáva, je už tvar gen. pl. *Vlách*. Na nedôslednosť a neodôvodnenosť takéhoto postupu upozornil V. Uhlár.[7] Systémovosť v tvorení gen. pl. (bez pádovej prípony, resp. s nulovou príponou) sa podľa neho v rozpore s danou zákonitosťou azda vplyvom spišského nárečia alebo omylom narušila v SSJ pri tvare *Vlachov*. Tvar *Vlachov* pokladá za evidentne nespisovný, lebo v spisovnom jazyku niet genitívnych tvarov *Rakúsov, Čechov, Krompachov* a pod. „Zjednocujúca sila spisovného jazyka sa doteraz vplyvom školskej výchovy už dobre uplatňovala aj u vzdelancov tejto obce" (s. 259). So zreteľom na to, že pri názve *Vlachy* má i SSJ tvar gen. pl. *Vlách*, pokladáme za správne kodifikovať tento tvar aj v gen. pl. názvu *Spišské Vlachy* — *Spišských Vlách*.

Všimnime si teraz ešte niektoré ďalšie otázky, ktoré súvisia s kodifikáciou pádových prípon *-ov*, resp. *-ø* v gen. pl. neživ. podst. mien muž. rodu vzoru dub v Morfológii slovenského jazyka a v Slovníku slovenského

---

[6] Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 551.

[7] UHLÁR, V.: Rod zemepisných názvov z pomenovaní etnických skupín. Slovenská reč, *36*, 1971, s. 258—259.

jazyka. Ako sme už uviedli vyššie, v MSJ sa hovorí o tom, že pri miestnych podst. menách majú príponu *-ov* tie názvy, pri ktorých sa ešte dnes pociťuje zreteľná súvislosť s príslušnými muž. apelatívami, napr. *Kúty — Kútov, Mlynčeky — Mlynčekov* atď. Pri tvare gen. pl. názvu *Smrdáky* sme zas konštatovali, že názov *Smrdáky* patrí alebo môže patriť medzi vlastné mená, pri ktorých sa prejavuje súvislosť s osobnými alebo zvieracími podst. menami muž. rodu cez slovotvorné prípony. To potom znamená, že aj pri týchto pomenovaniach sa pociťuje súvislosť s príslušnými apelatívami, napr. *Hájniky — hájnik, Strelníky — strelník, Nováky — novák, Diviaky — diviak.* Jednako v prvom prípade je v gen. pl. prípona *-ov,* v druhom prípade *-ø.* To znamená, že pri pomnožných vlastných menách muž. rodu treba pravidlo o vzťahu k apelatívam spresniť. Mali by sme ho formulovať asi tak, že pri pomnož. vlastných menách patriacich do vzoru dub majú príponu *-ov* vždy tie názvy, pri ktorých sa ešte dnes pociťuje zreteľná súvislosť s príslušnými neživotnými muž. apelatívami. Pri názvoch, pri ktorých sa pociťuje súvislosť so životnými apelatívami muž. rodu, je nulová pádová prípona, a to zrejme na zvýraznenie rozdielu medzi životnými a neživotnými podst. menami muž. rodu v gen. pl. Takúto súvislosť s apelatívami muž. rodu pripomína pri tvaroch gen. pl. už M. Marsinová,[8] hoci pritom výslovne neupozorňuje na dôsledok, ktorý má pre tvar gen. pl. vzťah príslušného vlastného mena k životnému alebo neživotnému apelatívu muž. rodu. Inak otázku presného používania pádových prípon *-ov* a *-ø* treba podľa autorky vyriešiť do podrobností pre potreby našej administratívy, s čím, pravda, možno iba súhlasiť (no nielen pre potreby administratívy, ale aj pre potreby ostatných používateľov spisovného jazyka).

Názov *Mlynky* sa v SSJ pokladá za podst. meno muž. rodu, v gen. pl. má príponu *-ov.* Mužský rod sa u J. Kačalu[9] odôvodňuje tým, že používatelia jazyka si uvedomujú, že pri názve *Mlynky* ide o nárečovú podobu slova *mlynček* (ktoré je muž. rodu). Uvedomovanie si tejto súvislosti s neživ. apelatívom muž. rodu vedie takto aj k používaniu tvaru gen. pl. na *-ov.* Naproti tomu F. Miko[10] pokladá názov *Mlynky* za podst. meno žen. rodu (a potom problematika tvaru gen. pl. nepatrí do rámca tohto prí-

---

[8] MARSINOVÁ, M.: Skloňovanie miestnych mien typu *Jastrabie.* Slovenská reč, *15,* 1949/50, s. 299—308.

[9] KAČALA, J.: Skloňovanie názvov *Dedinky* a *Mlynky.* In: Jazyková poradňa. Zv. 5. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 204—205.

[10] MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962, s. 36. — Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 134.

spevku). Prikláňame sa k mienke F. Miku; pri názve *Mlynky* sa totiž analogicky podľa názvov *Slovinky, Malacky* a pod. uplatňuje skôr už iba formálna stránka názvu, a preto je tento názov žen. rodu.[11] Stanovisko, že názov *Mlynky* je žen. rodu, zastáva najnovšie aj J. Jacko.[12]

V skupine názvov s príponou -0 v gen. pl. prekvapuje stav pri názvoch *Výčapy-Opatovce (Výčapy)* a *Lány*. Na základe uvedomovania si súvislosti s neživ. podst. menami muž. rodu by sme tu predpokladali tvary gen. pl. s príponou *-ov*. Zdá sa však, že tu niet vedomia súvislosti s apelatívami, z ktorých tieto propriá vznikli, a preto je tu prípona *-0*. Ak by pri apelatíve *lán* a propriu *Lány* šlo o stratu vedomia takejto súvislosti, potom by to bol podobný prípad, ako je apelatívum *luh* a názov *Záluhy*, ktorý je utvorený od predložkového spojenia *za luhom* alebo *za luhmi*. Názov *Záluhy* však pokročil ešte ďalej. Má nielen príponu *-0* v gen. pl., ale aj prípony *-ám, -ách* v dat. a lok. pl., čo ukazuje, že prešiel k femininám.[13] Názvy *Výčapy* a *Lány* majú síce v gen. pl. príponu *-0*, ale inak ostávajú maskulínami, čo ukazuje, že tu mohli vplývať aj iné činitele.

Z prehľadu tvarov gen. pl. pri pomnožných vlastných menách domáceho pôvodu, ktoré patria do vzoru dub, sa ukazuje, že prípona *-ov* nie je iba pri názvoch, pri ktorých sa ešte dnes pociťuje zreteľná súvislosť s príslušnými neživ. apelatívami muž. rodu, ale je aj pri niektorých ďalších názvoch muž. rodu na *-y*, pri ktorých takáto súvislosť s vymedzenými apelatívami chýba, napr. *Forbaky-Klukany — Forbakov-Klukán, Forbasy — Forbasov, Hágy — Hágov, Tachty — Tachtov*. Výskyt prípony *-ov* je podľa toho širší, ako sa to podáva v doterajších gramatických prácach. V bežnej praxi sa pritom stretávame s prenikaním prípony *-ov* aj v ďalších prípadoch. Napr.: *A práve vtedy stretla československého občana z D v o r n í k o v* (Pravda, 23. 5. 1972, s. 6). — *Na obchode sa podieľali obyvatelia Hostíc, T l m a č o v i T o v á r n i k o v* (Dejiny Slovenska, 1, Bratislava 1961, s. 107). Niekedy sa prejavuje neistota, podľa ktorej poučky sa má tvoriť tvar gen. pl., napr. *Trávniky — Trávnikov* alebo *Trávnik*.[14] Pretože názov *Trávniky* vznikol z apelatíva *trávnik* (neživ. podst. mena muž. rodu) a táto súvislosť sa podľa našej mienky aj uvedomuje, náležitý je tu tvar gen. pl. *Trávnikov*. Tvar „Trávnik" vznikol zrejme na základe zaradenia názvu

---

[11] DVONČ, L.: Rod pomnožných miestnych názvov na *-y, -e* v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 85.

[12] JACKO, J.: Gramatický rod a skloňovanie miestneho názvu *Mlynky*. Slovenská reč, *40*, 1975, s. 297—300.

[13] DVONČ, L.: V Dúbravke, na Záluhách. Večerník, 18, 1973, č. 64 (30. marca), s. 5. Okrem toho aj v cit. mojej štúdii o rode pomnožných miestnych názvov na *-y* a *-e* na s. 82.

[14] HABOVŠTIAKOVÁ, K.: O výstavbe Trávnikov. Večerník, 13, 1968, č. 224 (21. sept.), s. 5.

Trávniky medzi názvy typu *Strelníky, Dvorníky* atď. (pri ktorých sa však prejavuje súvislosť nie s neživ. apelatívami muž. rodu, ale so živ. apelatívami muž. rodu).

Pri cudzích zemepisných názvoch muž. rodu na *-y* sa v SSJ uvádza nulová prípona v gen. pl. pri názvoch *Galapágy — Galapág, Klatovy — Klatov, Louny — Loun, Lurdy — Lúrd* (je aj *Lurd — Lurdu*), *Poděbrady — Poděbrád, Semily — Semíl, Shetlandy — Shetland.* S pádovou príponou *-ov* sa uvádzajú v SSJ názvy: *Dolomity — Dolomitov, Falklandy — Falklandov, Głuchołazy — Głuchołazov.* Vcelku sa v SSJ zaznamenáva iba malý počet cudzích pomnož. zemepisných názvov muž. rodu na *-y.* Väčšina takýchto názvov je žen. rodu. Názov *Lurdy* predstavuje zdomácnenú formu pôvodného cudzieho názvu *Lourdes,* rovnako je to aj so singulárovou formou *Lurd.* Z obidvoch podôb pokladáme za bežnejšiu podobu *Lurdy.*[15] Podľa toho počítame aj s bežnejším používaním tvaru gen. pl. *Lúrd.* Neodôvodnene sa v SSJ robí rozdiel medzi názvami *Shetlandy — Shetland* a *Falklandy — Falklandov.* Pri cudzích názvoch na *-y* býva v gen. pl. prípona *-ov* aj vtedy, keď sa neprejavuje súvislosť s nejakým neživ. apelatívom muž. rodu, napr. *Jasy — Jasov,*[16] *Kbely — Kbelov.* Podľa toho by sme mohli používať aj tvar *Shetlandov.* Prípona *-ov* je inak vždy aj vtedy, keď sa prejavuje súvislosť názvu s neživ. apelatívom muž. rodu, napr. *Dolomity — Dolomitov (dolomit — dolomitov), Głuchołazy — Głuchołazov (laz — lazov).* Podobne aj *Slapy — Slapov (slap — slapov).*

Pri apelatívach muž. rodu vzoru dub nulová prípona je pri slovách *čas* a *raz.* Pri slove *čas* v istých významoch je však aj prípona *-ov.* Slová *medzičas* a *nadčas* majú vždy príponu *-ov* (MSJ, s. 94—95). K nim možno pripojiť aj substantívum *polčas* a hovorový výraz *cezčasy,* ktoré tiež majú v gen. pl. príponu *-ov.* Tvary *razy* a *ráz* sú síce svojím pôvodom tvary nom., resp. gen. pl. substantíva *raz,* ale v súčasnej spisovnej slovenčine sa fakticky ako pádové formy prestávajú pociťovať. Vedomie, že podoby *raz, razy* a *ráz* predstavujú jednotlivé pádové formy toho istého slova, sa zrušilo, pociťuje sa iba formálna blízkosť týchto výrazov. Každý z nich sa pritom používa v istých vymedzených prípadoch, napr. *raz, jeden raz, dva razy, tri razy, päť ráz, niekoľko ráz, veľa ráz* atď.[17] J. Or-

---

[15] DVONČ, L.: O zdomácnených a nezdomácnených podobách cudzích názvov miest v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *37,* 1972, s. 309.

[16] V spisovnej slovenčine používame podobu *Jasy* ako zdomácnenú formu za pôvodnú rumunskú podobu *Iaşi* (vysl. *jaš*). Podoba *Jaš* podľa výslovnosti v rumunčine sa u nás neuplatnila. S ťažkosťami je spojené aj používanie podoby *Jaši,* porov. DVONČ, L.: Iaşi — Jaši, Jaš, či Jasy? Slovenská reč, 27, 1962, s. 122—123. Inak podoba *Jasy* rovnako ako podoba *Jaši,* ktorú použila J. Hušková v jednom preklade, má v gen. pl. tvar s príponou *-ov.*

[17] Preto ani neprekvapuje, že sa v minulosti slová *raz, razy, ráz* veľmi často písali spolu s číslovkami alebo inými výrazmi, napr. *dvarazy, päťráz,* podobne *viacráz,*

lovský — L. Arany[18] spomínajú aj gen. pl. *šiat* k básnickému výrazu *šat*. Slovo *šat* sa však v skutočnosti používa iba v jednotnom čísle. Tvar gen. pl. *šiat* patrí k pomnož. podst. menu *šaty* alebo k podst. menu *šata*, ktoré sú žen. rodu. Preto sa v SSJ[19] k slovu *šat* uvádza správne iba tvar gen. sg. *šatu*, k slovu *šata* popri tvare gen. sg. *šaty* aj tvar gen. pl. *šiat* a tvar *šiat* je aj pri pomnož. podst. mene *šaty*.

Celkove sa z rozboru tvarov gen. pl. substantív maskulín vzoru dub ukazuje, že tvary s nulovou pádovou príponou mierne ustupujú v prospech tvarov s príponou *-ov*. Na to ukazuje aj vývin pri používaní tvarov gen. pl. substantív vzoru stroj, ktorému venujeme osobitnú pozornosť.

Podobnú mienku má aj J. Jacko, keď spomína tendenciu tvoriť v súčasnej spisovnej slovenčine popri staršom tvare bez prípony (s príponou *-Ø*)) aj tvar s príponou *-ov*. Iný náhľad zastáva F. Kočiš v cit. recenzii mojej štúdie. Nesúhlasí s mojou mienkou, že v súčasnej spisovnej slovenčine pri skloňovaní názvov muž. rodu ustupuje genitív bez osobitnej prípony a že postupne prenikajú tvary na *-ov*. Nazdáva sa, že je tu istá oscilácia obidvoch tvarov podľa toho, či sa uvedomuje alebo neuvedomuje príslušnosť názvu k všeobecnému podst. menu muž. rodu, ale o všeobecnejšej tendencii v tomto zmysle podľa neho ťažko hovoriť. My sa opierame o čoraz väčší výskyt prípony *-ov* pri jednotlivých názvoch, a to aj takých, pri ktorých sa neuvedomuje súvislosť s apelatívom muž. rodu. Nepochybujeme pritom, že v jednotlivých prípadoch existuje oscilácia obidvoch tvarov, resp. kolísanie medzi tvarmi s príponou *-ov* alebo *-Ø*, to však nenarúša načrtnutú celkovú vývinovú perspektívu.

Karel Sekvent

PORUŠOVANIE LOGICKÝCH SÚVISLOSTÍ V PREKLADOCH

Prekladanie je činnosť veľmi náročná a komplikovaná a kvalita jej výsledkov závisí od mnohých činiteľov. Preložená literatúra má veľký podiel na edičných programoch vydavateľstiev a plní tak významné posla-

niekoľkoráz atď. Pôsobiť tu mohli, pravda, aj slová s *-krát*, ktoré sa vždy píšu spolu *(dvakrát, päťkrát, viackrát)*, hoci aj tu išlo pôvodne o samostatné slovo, resp. tvar *krát*. Pravda, je tu rozdiel v tom, že v prvom prípade existuje trojica tvarov *raz, razy, ráz*, v druhom prípade iba *-krát*.

[18] ORLOVSKÝ, J. — ARANY, L.: Gramatika jazyka slovenského. 1. vyd. Bratislava, Vedecké a umelecké nakladateľstvo dr. J. Orlovského 1946, s. 132.

[19] Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 396.

nie v našej kultúre. Je preto prirodzené, že požiadavky na úroveň prekladateľskej práce stále rastú. Prekladateľovi v jeho neľahkej úlohe prichádza na pomoc prekladateľská teória a kritika.

Kritickým rozborom prekladov chceme poukázať na niektoré priestupky a odhaliť ich príčiny. V tomto príspevku sa chceme zaoberať jazykovými priestupkami a nepresnosťami v kontextovej perspektíve. Najskôr sa však stručne zmienime o metódach analýzy prekladu a o typológii prekladateľských posunov.

Na identifikáciu prekladateľských posunov má kritika prekladov k dispozícii v podstate tri rôzne metódy, ktoré vedú k rozličným výsledkom.

1. Najspoľahlivejšou a najvšestrannejšou metódou je porovnanie textu prekladu s textom originálu. Toto porovnanie odhalí i veľmi malé rozdiely medzi obidvoma textami a umožňuje skúmať vplyv jazyka originálu na odchýlky v preklade alebo uvažovať o iných príčinách týchto odchýlok.

2. Určité posuny v preklade môže odhaliť i porovnanie dvoch rôznojazyčných prekladov (napr. slovenského a českého) alebo porovnanie dvoch rozličných prekladov (staršieho a novšieho) v tom istom jazyku a príp. porovnanie dvoch rôznych vydaní toho istého prekladu, ak príslušné texty vykazujeme dajaké rozdiely. Touto metódou, pravda, nemožno určiť, ktorý z variantov je funkčný, t. j. ktoré riešenie je adekvátnym pretlmočením originálu a ktoré riešenie je neadekvátne. Tu treba použiť prvú metódu.

Tak napr. porovnaním slovenského prekladu (Bratislava, Smena, 1. vyd. 1963, 2. vyd. 1974) a českého prekladu (Praha, Odeon 1967) Remarquovho Víťazného oblúka zisťujeme tieto odchýlky: *Ako viem, bol si iba úbohým podplukovníkom.* (s. 55; 51) — *Pokud vím, byl jsi jenom ubohý nadporučík.* (s. 45); *Tak tu je dobrý starý kráľovský gambit.* (s. 53; 49) — *Tak — osvědčený dámský gambit.* (s. 44); *A zaplatila za to päťdesiattisíc frankov.* (s. 346; 327) — *Honorář pětadvacet tisíc franků.* (s. 273); *Dohodla sa s Veberom, že dievčatá každý štvrtok prezrie dôkladne aj on.* (s. 49; 46) — *...proto se dohodla s Vebrem, že každé úterý prohlédne děvčata ještě jednou soukromě.* (s. 41). Po porovnaní s originálom môžeme potvrdiť, že v uvedených variantoch sú správne slovenské riešenia okrem prípadu kráľovského gambitu, kde je správny český preklad.

Porovnanie staršieho a novšieho slovenského prekladu sa predovšetkým núka ako výborný podklad na skúmanie použitia jazykových prostriedkov. Závery takéhoto štúdia môžu byť v niektorých prípadoch neúplné a bez konfrontácie s originálom problematické, pretože v nich chýba funkčné hľadisko. Ani jeden zo zistených variantov nemusí byť totiž správny. Napr. v prekladoch Mauriacovho Bozku malomocnému (Bratislava, Bohumil Buocik 1947, prel. L. Gajdoš; Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969, prel.

V. Dudáš) je takéto miesto: *život podľa hladkého želania tmavý a nemý* (s. 21) — *život do vôle nebezpečný, pochmúrny a mlčanlivý* (s. 203). Obidva varianty sú čiastočne nepresné. Ak sú chyby v obidvoch prekladoch zhodné, môže ich odhaliť iba prvá metóda. V uvedených prekladoch sa napr. zhodne chybne prekladajú spojenia *après le déjeuner — po večeri* namiesto *po obede* a *après le dîner — po obede* namiesto *po večeri.*

V texte druhého vydania prekladu možno niekedy nájsť v porovnaní s prvým vydaním určité úpravy a zlepšenia. Ide najmä o úpravy morfologickej, lexikálnej a štylistickej povahy a o odstránenie tlačových chýb. Ak sa pri úprave neprizerá na originál, ostanú v druhom vydaní i vážnejšie omyly a príp. aj štylistické neobratnosti.[1]

Oproti prvému vydaniu Mauriacovej Thérèsy Desqueyrouxovej (Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964) sú v druhom vydaní (Bozk malomocnému, Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969) napr. takéto úpravy:

A smiali sa svojim pospletaným *tôňam.* (s. 19) — A smiali sa svojim pospletaným *tieňom.* (s. 19); Kochala som sa *zlom,* čo som zavinila... (s. 21) — Kochala som sa *v zle,* čo som zavinila... (s. 21); Najlepšie rodiny v Saint-Clair pochádzajú z tejto stratenej osady *pánubohu* za chrbtom. (s. 23) — Najlepšie rodiny v Saint-Clairi pochádzajú z tejto stratenej osady *Pánu Bohu* za chrbtom. (s. 22); Oči mu klipkali nad *otvorenými* novinami. (s. 65) — Oči sa mu zatvárali nad *rozvinutými* novinami. (s. 53); na *ťarchavú* ženu (s. 69) — na *tehotnú* ženu (s. 56); nech sa stratím z *očú* celej rodiny (s. 83) — nech sa stratím z *očí* celej rodiny (s. 66); poliate *heliotropy* rozvoniavajú (s. 101) — poliate *slnečnice* rozvoniavajú (s. 79); Keď pocítila sviežosť čistých *obličiek* (s. 102) — Keď pocítila sviežosť čistých *obliečok* (s. 79); Ale túto tu *raz-dva* skrotil ako psa. (s. 104) — *Nebolo mu treba mnoho,* aj túto skrotil ako psa. (s. 81); ... sa nebudem *rozpakovať* (s. 104) — ... nebudem *váhať* (s. 81); *v páľave* (s. 106) — *v horúčave* (s. 83); na jeho *kotrbu* (s. 107) — na jeho *lebeňu* (s. 83); Mohla by som odcestovať dakedy v noci na juh, povedzme do *Daguerre.* (s. 118) — Mohla by som odcestovať dakedy v noci na juh, povedzme do *Daguerru.* (s. 91; k tomu poznamenávame, že *Daguerre* nie je miestne meno, ale osobné meno; porov. text na s. 91 a 71: Tak rada by sa pustila do sveta, ako kedysi *Daguerre,* prenasledovaný zločinec...; správne znenie: Mala by som raz v noci ujsť na juh ako *Daguerre*); *Boh nech ma za to súdi.* (s. 85) — *Poručeno Bohu.* (s. 67).

Posledný variant nie je lepším ekvivalentom originálu ako prvé riešenie. Podobne je tomu aj v ďalšom prípade; novšie riešenie je dokonca nelogické: *Jean Azévédo pohŕdal ženami, ktoré skladajú zbraň, skôr než útočník prestal obliehať.* (s. 69) — *Jean Azévédo pohŕdal ženami, ktoré privčas skladajú zbraň, takže si dobyvateľ ani nestihne odniesť víťazstvo.* (s. 56). Táto veta je nelogická nielen sama osebe, ale i vzhľadom na ďalší

[1] Porov. o tom aj náš príspevok *Poznámka o prekladoch Remarquovho Víťazného oblúka.* Kultúra slova, *9,* 1975, s. 252—253.

text: *Ničoho sa tak neobával ako víťazstva, ako plodov víťazstva.* Navrhujeme toto znenie: *Jean Azévédo mal sa na pozore pred ženami, ktoré skladajú zbraň skôr, než útočník stihne upustiť od obliehania.* Vzhľadom na to, že v druhom vydaní, ktoré sa nepripravilo s dôsledným prihliadaním na pôvodinu, ostávajú početné významové omyly (niektoré odcitujeme nižšie), javia sa niektoré úpravy ako samoúčelné. O to viac, že k pretrvávajúcim omylom pripojila tlačiareň nové chyby. Za správne znenie v prvom vydaní je v druhom vydaní niekedy znenie chybné; napr.:

ktosi *kráčal* vedľa nej (s. 101) — ktosi *kričal* vedľa nej (s. 78): Bozk, myslí si, iste zastaví čas; nazdáva sa, že v láske jestvujú nekonečné sekundy. Nazdáva sa, ale nikdy sa to nedozvie. (s. 101) — Bozk, myslí si, iste zastaví čas; nazdáva sa, ale nikdy sa to nedozvie. (s. 79; — vynechaná časť vety); klobúky s perami a *rajkami* (s. 105) — klobúky s perami a *kajkami* (s. 82).

3. Tretia metóda spočíva v rozbore textu prekladu. Používa sa najmä na kritické hodnotenie jazykovej správnosti prekladu vzhľadom na jazykovú normu (napr. v oblasti pravopisnej, morfologickej, syntaktickej, lexikálnej a štylistickej).[2] Touto metódou je však možné odhaliť i vážne prekladateľské omyly.

Prekladateľské posuny by sa dali rozdeliť do dvoch veľkých skupín podľa spôsobu, akým ich možno identifikovať.

A. Do prvej skupiny zaraďujeme významové a príp. aj expresívne, funkčno-štýlové a iné posuny, ktoré v texte prekladu nemožno odhaliť bez porovnania s originálom alebo s iným prekladom.

Z úzkeho hľadiska jazykového kontextu prekladu je pomerne ľahostajné, keď prekladateľ preloží: *na Silvestra v katedrále* (s. 209) namiesto *lesný chrám; na nohe* (s. 218) namiesto *na ruke; dlhý jazyk* (s. 218) namiesto *vlažný jazyk; najmenej osemdesiat kilometrov* (s. 224) — *menej ako osemdesiat kilometrov; nakláňa sa* (242) — *krváca* (príklady z Bozku malomocnému. Slovenský spisovateľ 1969); *tlmene* (s. 19) — *nahlas; so zaťatými perami* (s. 34; 30) — *so zaťatými zubami; zájde do najhustejšieho lesa, najväčšmi zasiahnutého požiarom* (s. 75; 60) — *zájde do lesa najväčšmi zarasteného vresom; zvýšená teplota* (s. 77; 61) — *znížená teplota; a pretože nepoznal lásku, nepocítil ani rozochvievajúcu radosť, že nebezpečenstvo je odvrátené* (s. 87; 68) — *a pretože nepoznal lásku, pocítil iba rozochvievajúcu radosť z odvráteného nebezpečenstva; čierny masív budov* (s. 87; 69; — tlačová chyba) — *čierny masív dubov; nešťastie* (s. 89; 69) — *šťastie; nenadarmo* (s. 89; 70) — *nadarmo; smreky* (s. 120; 93) — *javory* (príklady

[2] Čiastkovému javu z oblasti syntaktickej problematiky jazyka prekladov sme venovali náš príspevok *O prípustkovom súvetí v prekladoch.* Slovenská reč, *40,* 1975, s. 125—126.

z Thérèsy Desqueyrouxovej — 1. vyd. 1964; 2. vyd. 1969); *robí gigola* (s. 87) — *vyzerá ako gigolo; nemá rado kópie* (s. 107) — *má radò iba kópie* (Saganová, Zázračné oblaky. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1965);[3] *veľmi elegantný človek* (s. 95) — *veľmi inteligentný človek; 2. septembra* (s. 62) — *22. septembra; prvého septembra* (s. 63) — *21. septembra* (Saganová, Akýsi úsmev. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1965); *v stredu nehrá* (s. 62) — *v utorok nehrá; Jacques jej čosi nenápadne naznačil, Edouard si to nevšimol.* (s. 83) — *Jacques jej čosi tak nápadne naznačil, že si to všimol ešte aj Edouard; rozosmiala sa* (s. 74) — *rozosmial sa* (Saganová, O mesiac, o rok. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1964); *šesť hodín* (s. 21) — *desať hodín* (Saganová, Dobrý deň, smútok. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1966); *Aj riečnu vodu preplývať ponad mosty — Aj riečnu vodu plynúť pod mostom* (Robert Desnos, Dnes som sa túlal... Revue svetovej literatúry 1974, č. 4, s. 7).

Nechceme povedať, že takéto posuny sú prípustné. Majú závažné dôsledky pre poznávaciu hodnotu diela, navodzujú nesprávne asociácie, trieštia myšlienkovú i jazykovú výstavbu predlohy, sú umeleckým nedostatkom. Tieto závažné odchýlky od originálu, ktoré ťažko možno považovať za súčasť prekladateľskej licencie, mohli by viesť literárneho historika, ak sa opiera len o preklad, k nie celkom objektívnym záverom.

B. Do druhej skupiny patria omyly, ktoré sa dajú identifikovať rozborom textu prekladu. Často však stačí pozorné čítanie. Sú signalizované nezmyselnosťou, nelogickosťou, nezvyčajnosťou, malou pravdepodobnosťou vzhľadom na kontext diela alebo i vzhľadom na širšiu mimojazykovú skutočnosť. Dôsledkom omylov tohto druhu je porušenie logických súvislostí v texte. Na tento jav chceme teraz upriamiť svoju pozornosť.

Treba ešte poznamenať, že porušovanie logických súvislostí nie je prostým opakom „zlogičťovania textu" (pozri Levý, 1963). Zlogičťovanie prekladu spočíva v odstraňovaní zámerného umeleckého napätia medzi myšlienkou a jej vyjadrením v umeleckom texte. Porušovanie logických súvislostí v preklade je nezámerným a neumeleckým odtrhnutím výrazu od myšlienky a myšlienkových vzťahov.

Z jazykového hľadiska ide zväčša o chyby v lexikálnej a syntaktickej oblasti. V lexikálnej oblasti sa stretávame napr. s chybou v preklade čísloviek:

(1) Aj Peter Apor sa vyjadruje iba všeobecne, keď opisuje pitky sedmohradských pánov. Zmieňuje sa o tom, že gazda niekedy dal priniesť veľký „trojejtelový" hrniec a tým si pripíjali. Obsah jedného „ejtelu" bola asi osmina litra,

[3] Príklady zo Saganovej citujeme podľa diplomovej práce *Slovenské preklady románov Françoise Saganovej* (Pedagogická fakulta Prešov, 1973), ktorú vypracovala Katarína Oroszová za môjho vedenia.

teda keď hosť sám pustil dolu hrdlom za veľký hrniec vína, zvlažil si ho celkove s 2,4 litra. (István Ráth-Végh, O ľudskej hlúposti. Bratislava, Obzor 1966, s. 166).

Tu je zrejme chybne preložený výraz „osmina litra": tri osminy litra sa nerovná 2,4 litra. Chyba vznikla zamenením zlomkov $^1/_8$ a 0,8. Iné možnosti sú menej pravdepodobné. Keď pripustíme, že jeden ejtel bola asi osmina litra, potom veľký hrniec mal byť aspoň devätnásťejtelový a nie iba trojejtelový.

Nelogickosť prekladu môže vyplynúť z nesprávneho použitia cudzích slov:

(2) Pán De Carlos usporiadal popoludní v herni abstinentské posedenie pre pána a pani Goossensovú (správne *Goossensovcov*) a ešte pre pár návštevníkov, čo radi prídu lacno k pijatike. Pil absint, o pol piatej už bol opitý a museli ho doviesť do bytu. (Ellery Queen, Záhada v obchodnom dome, Dračie zuby. Bratislava, 1968, s. 357).

Spojenie „abstinentské posedenie" je zjavné nedopatrenie. Spôsobila ho paronymia slov *absint, absintový* a *abstinent, abstinentský*. Správne by malo byť: *posedenie pri absinte*. Zaujímavú paralelu vzájomného ovplyvňovania týchto paroným nachádzame i v tlačovej chybičke v Remarquových Troch kamarátoch (Bratislava, Smena 1965, s. 172): *Lenz by hneď zistil — koňak, rum, višňovica, abstint . . .*

Nezmyselnosť textu môže vyvolať nevhodne zvolený ekvivalent cudzojazyčného výrazu:

(3) Dohola ostrihané vlasy sa vysúvajú na dosť zvráskavenom čele do ostrého uhla . . . (Mauriac, Bozk malomocnému, s. 197).

Namiesto „dohola ostrihané vlasy" má byť „veľmi krátko ostrihané vlasy".

(4) Všimol si, že aj v nedbanlivom oblečení vyzerala vojvodkyňa nádherne. (s. 18) . . . V protiklade k vojvodkyni vojvoda bol neporiadne oblečený v pokrčenej košeli a smokingových nohaviciach (s. 20; A. Hailey, Hotel. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1973).

Nedbanlivé oblečenie a neporiadne oblečenie nie sú v protiklade.

Pomerne často je nelogickosť textu spôsobená omylom v preklade osobných a privlastňovacích zámen. Zámenou osoby, rodu alebo čísla zámena sa podstatne mení jeho vzťah k osobám a veciam vo výpovedi.

(5) . . . zaklopal som u majiteľa malého kvetinárstva, skôr ako som odišiel do dielne. Vybral som ružový ker a kázal som ho ihneď odoslať. (Remarque, Traja kamaráti, s. 54).

Poslať milovanej žene ružový ker sa vymyká bežným obyčajom a nezodpovedá ani povahe vzťahu Roberta a Pat, ktorý je bez recesie. Vetu by bolo treba štylizovať tak, aby bolo zrejmé, že sa neposiela ker ruží, ale ruže.

(6) Bronzovú nádobu som si odniesol do hotelovej izby. Lowy senior mi ešte povedal, že ju získal z newyorského múzea, ktoré ho vyradilo ako imitáciu. (Remarque, Tiene v raji. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1974, s. 29).

Tu je nechcený humor navodený zmenou rodu (ju — ho).

(7) A predsa sa mi nechce veriť, že ho máš rada, alebo áno? (Saganová, Zázračné oblaky, s. 116).

Správne má byť: že ma máš rada.

(8) Keď sa vrátil, našiel Bernarda u nej a dozvedel sa, že Béatrice večeria u matky. (Saganová, O mesiac o rok, s. 62).

Tu je znenie prekladu aj o čosi „delikátnejšie" ako originál. Správne má byť: *Keď sa vrátil domov, zastihol tam Edouarda (nie Bernarda!) a dozvedel sa . . .*

(9) Keď som prišla k Lucovi, Bertrand už tam bol. Predstavil ma svojej žene. (Saganová, Akýsi úsmev, s. 19).

Nezmyselnosť poslednej vety je zrejmá zo širšieho kontextu diela. Bertrand je totiž slobodný, svojej žene teda nemohol nikoho predstaviť. Luc — Bertrandov strýk — je ženatý. Bertrand teda predstavoval žene svojho strýka, čo hovorí aj originál: Il me présenta à la femme de son oncle.

Je pozoruhodné, že preklady s opačným významom oproti originálu (typu *nešťastie — šťastie, tlmene — nahlas, nevšimol — všimol)* je zväčša nemožné identifikovať rozborom textu, čo vyplýva zo skutočnosti, že v kontexte diela niet miesta, ktoré by takému prekladu odporovalo. Niekedy je to však predsa len možné.

(10) Podaktorí sa začudujú, že som mohol vymyslieť ešte odpornejšie stvorenie, ako boli ostatní moji hrdinovia. Či budem môcť niekedy nevravieť o bytostiach oplývajúcich cnosťou, ktoré majú čisté srdcia ako na dlani? (Mauriac, Thérèse Desqueyrouxová, 1. vyd. 1964. s. 7: 2, vyd. 1969, s. 11).

Tieto dve vety sú v zjavnom rozpore, keďže je absurdné vysvetľovať si vec tak, že Mauriac považuje cnostné bytosti za odporné. V prvej vete Mauriac sám pripúšťa, že Thérèse je ešte odpornejšia bytosť ako ostatní

jeho hrdinovia. A v druhej si kladie otázku, či bude môcť niekedy nevravieť o cnostných bytostiach, ako keby písal vždy iba o nich. Lenže skutočnosťou je práve opak a v druhej vete má preto byť: *budem môcť niekedy niečo povedať o bytostiach oplývajúcich cnosťou . . .?* Citovaný prípad je jeden z nemnohých, ktoré poskytujú až trojnásobnú možnosť overiť si správnosť prekladu: 1. jazyk originálu; 2. myšlienková súvislosť najbližšieho kontextu diela, 3. širšia literárna súvislosť (napr. v našom prípade typická črta autorovej tvorby ako celku).

Vo väčšine prípadov však poskytuje kľúč k správnemu prekladu iba jazyk originálu. Zriedkavejšie má prekladateľ prvú a druhú možnosť verifikácie (pozri niektoré vyššie uvedené príklady) alebo prvú a tretiu možnosť. Tak napr. dedikácia k Bozku malomocnému (1969) je preložená takto:

(11) Louis Artusovi, svojmu obdivovateľovi a priateľovi F. M.

Ide tu opäť o omyl v preklade privlastňovacieho zámena, vyplývajúci z čiastočnej odlišnosti systému francúzskych a slovenských privlastňovacích zámen. Táto jazyková prekážka mohla byť úspešne prekonaná s prihliadnutím na typológiu literárnej dedikácie. Nazdávame sa, že zmyslom dedikácie je vzdať niekomu poctu, vyjadriť mu vďaku, úctu, lásku, a pod. Správne teda malo byť: *Louisovi Artusovi, jeho obdivovateľ a priateľ F. M.*

Keď posudzujeme jazyk prekladu podľa jeho konečnej knižnej podoby, je niekedy problematické určiť hranicu medzi chybami prekladateľa a chybami tlačiarne. Ako tlačové (resp. korektorské) chyby spravidla hodnotíme zámenu jednotlivých grafém. Mohli by sme sem azda priradiť aj vynechané slová a vety. Istý podiel má tlačiareň aj na niektorých vetných nepodarkoch. Odcitujeme niekoľko príkladov navodzujúcich kontextovú nejasnosť:

(12) Fauni jej navrhol, že ju ešte v ten večer vezme do Monte Carla. No Jeanne Erikssonová ho hneď odmietla, celkom jasne. Bez pohoršovania sa, ale rozhodne. A Faunimu sa zdalo, že ani jeho návrh, ani odpoveď sa naň dievčiny nedotkli. (B. Tecchi, Egoisti. Bratislava, Tatran 1969, s. 44).

Popri chybnom poriadku slov (*odpoveď sa naň* namiesto *odpoveď naň sa*) sa v tomto prípade ešte vnucuje otázka, či sa niekoho môže dotknúť jeho vlastná odpoveď.

(13) Predal svoju časť pôdy, investoval šikovne do železničných akcií a nešikovne do herní . . . skrátka žil tak, že keby sa nenarodil roku 1802, ale roku 1702, to znamená, že užíval život plným dúškom . . . a umrel roku 1856, do značnej miery na následky takého života. (J. Fowles, Milenka francúzskeho poručíka. Bratislava, Tatran 1972, s. 14).

(14) Teraz ich čašník, obíduc kapitána v červenom kabáte, pred nich postavil rybu, z ktorej sa parilo. (A. Hailey, Hotel, s. 143).

Keď vezmeme do úvahy jazykové omyly v obidvoch skupinách (A a B), môžeme povedať, že ich príčiny väzia v takých jazykových javoch, ako je mnohovýznamovosť slov, tvarová podobnosť slov, významová atrakcia a ďalej v systémových rozdieloch medzi jazykmi. Systémové odlišnosti medzi slovenčinou a románskymi jazykmi z hľadiska prekladu skúmal V. Polák (1948). Ale vo väčšine prípadov idú tieto omyly na konto nedostatku pozornosti (čo je azda najviac zrejmé pri chybných prekladoch zámen a číslovkových výrazov).

Paronymia spôsobuje nielen omyly v porozumení originálu (prekladatelia zamieňajú slová ako *Oberleutenant* a *Oberstleutenant, attendre* a *entendre, infini* a *indéfini, midi* a *Midi, au-dessous* a *au-dessus* . . .), ale aj chyby v tlači (napr. za *akt* je *fakt,* za *vdychovala — vydychovala,* za *skončíme — skočíme,* za *dubov — budov,* za *kráčal — kričal,* za *obliečok* je *obličiek*). V Remarquových Tieňoch v raji (1974, s. 191) čítame: *Dáte si ešte porciu granátov? Sú vynikajúce.* Správne: *porciu garnátov.*

V prípade jazykových omylov, ktorých dôsledkom je porušenie logických súvislostí (skupina B), sa k malej pozornosti dá pripojiť aj iný moment z oblasti psychológie prekladania (o nej tiež Levý, 1955), a to prechodne zmenšená miera citu prekladateľa pre vlastné vyjadrenie. Mohli by sme však uvažovať aj o nedostatkoch v technike prekladania (napr. v kontrole výsledkov prekladu) a vo vydavateľskom procese.

V našom príspevku sme sa zamerali na jazykové nedostatky prekladov z kontextového hľadiska. Nechceme však vyvolať dojem, že všetky naše preklady sú zlé. Pre objektívnosť treba konštatovať, že jazykové javy, v ktorých došlo k omylom, sú často na iných miestach diela preložené celkom správne. Je preto vari na mieste popri jazykových problémoch zdôrazniť aj psychologické aspekty prekladania a podiel vydavateľstva a tlačiarne na konečnej podobe prekladu. Záruku zvyšovania úrovne prekladov vidíme v tom, že sa bude venovať sústavná pozornosť všetkým činiteľom a aspektom prekladateľského a vydavateľského procesu.

Literatúra

LEVÝ, J.: Překladatelský proces — jeho objektivní podmínky a psychologie. Slovo a slovesnost, *16,* 1955, s. 65—87.

LEVÝ, J.: Umění překladu. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 98.

POLÁK, V.: Poznámky k prekladaniu prózy z románskych jazykov. Slovo a tvar, 2, 1948, s. 80—87.

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v roku 1975

Pre prácu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra r. 1975 boli naďalej smerodajné závery XIV. zjazdu KSČ, najmä tie časti, ktoré sa dotýkajú ďalšieho rozvoja vedy, organického spojenia výdobytkov vedeckotechnickej revolúcie s prednosťami socialistickej spoločnosti, a požiadavky, aby veda pomáhala pri uskutočňovaní historickej úlohy robotníckej triedy. Vychádzalo sa aj zo záverov plenárnych zasadnutí ÚV KSČ, z dokumentov ÚV KSČ o spoločenských vedách, o základnom výskume v ČSAV a o príprave vedeckých pracovníkov.

Na základe spomínaných dokumentov boli vypracované a realizované návrhy na presunutie primeranej časti výskumnej kapacity ústavu na výskum súčasných problémov, na vytvorenie pracovných tímov podľa jednotlivých tém ústavného plánu a na zriadenie útvaru vedeckých informácií (odborové informačné stredisko pre jazykovedu).

Na r. 1976 sa vypracoval ústavný plán, v ktorom sú zaradené úlohy štátneho plánu VIII-5-11 *Štruktúra a rozvoj slovenčiny a jej vzťahy k iným jazykom,* ďalej úlohy VIII-6-6/1 *Princípy marxistickej jazykovedy a kritika buržoáznych koncepcií v lingvistike,* ako aj niektoré ústavné úlohy.

R. 1975 sa rovnomerne pracovalo na všetkých úlohách ústavného plánu, t. j. na šiestich hlavných úlohách, ktoré sú čiastkovými úlohami štátneho programu základného výskumu, a na šiestich ústavných úlohách.

Výskum vývinu slovenčiny (zodpovedný riešiteľ dr. Štefan Peciar, CSc.) sa rozvíjal podľa plánu. Pokračovalo sa v prípravných prácach na *Slovenský historický slovník* (SHS) a vykonali sa plánované koncepčné a redakčné práce.

V r. 1975 sa na výskume v archívoch zúčastnilo sedem pracovníkov oddelenia. Vykonal sa (niekde sa dokončil) výskum v domácich archívoch. Vypracovali sa zásady na zefektívnenie archívneho výskumu a urobila sa evidencia doterajších výsledkov a súčasného stavu výskumu v jednotlivých archívoch. Na archívny výskum nadväzovali iné prípravné práce, a to súpis slovenských jazykových literárnych i neliterárnych pamiatok (pribudlo 237 archívnych jednotiek), charakteristika, klasifikácia a výber pamiatok na excerpovanie, excerpcia (výberovou excerpciou sa získalo 32 400 lístkov, úplnou excerpciou 177 blán, rozmnožovacou technikou pribudlo 17 700 lístkov, dovedna 50 100 lístkov), zaraďovanie a usporadovanie kartotečného materiálu (za r. 1975 pribudlo do kartotéky 116 000 lístkov, takže kartotéka mala v decembri 1975 vyše 1 166 000 lístkov), vyhotovovanie fotokópií a mikrofilmov (za r. 1975 pribudlo do fototéky 7982 fotokópií a 6839 záberov na mikrofilmoch), vyhotovovanie regestov (vyhotovilo sa 1256 regestov), dopĺňanie heslára (kartotéka heslára vzrástla za r. 1975 o 3544 nových hesiel a v decembri 1975 bolo v nej 46 714 hesiel), transliterovanie textov (za

r. 1975 transliterovali interní pracovníci 313 strán ťažkých textov zo 16.—18. stor., externí spolupracovníci transliterovali 522 strán starých textov, dovedna sa za r. 1975 transliterovalo 835 strán textov). Pokračovalo sa v dopĺňaní pomocnej kartotéky latinských stredovekých výrazov so slovenskými ekvivalentmi (do kartotéky pribudlo 2800 nových lístkov).

Členovia autorského kolektívu Slovenského historického slovníka za r. 1975 skoncipovali 94 pokusných hesiel. Členovia kolektívu publikovali alebo odovzdali na publikovanie 20 väčších štúdií (v celkovom rozsahu vyše 3000 strán) o rozličných problémoch z vývinu slovnej zásoby slovenčiny a značný počet popularizačných príspevkov. Viacerí vedeckí i odborní pracovníci sa aktívne zúčastnili na vedeckých konferenciách doma i v zahraničí. V. Blanár skoncipoval podstatnú časť svojej monografie o lexikálno-sémantickej rekonštrukcii. V kolektíve sa prehlbovali zásady koncepcie SHS rozborom a diskusiami recenzií a iných ohlasov ukážkového zošita SHS.

V onomastickom výskume sa v podstate dokončil súpis chotárnych názvov z celého Slovenska. Vyhotovilo sa 15 pokusných máp z materiálu slovenských chotárnych názvov.

V teréne sa vyskúšal pripravený dotazník na heuristický výskum súčasnej slovenskej hydronymie. Vykonávali sa pomocné práce v kartotéke živých mien.

Štyria pracovníci oddelenia, ktorí sa naplno alebo čiastočne zúčastnili na výskume vlastných mien, publikovali alebo odovzdali na publikovanie 19 teoretických štúdií o rozličných teoretických problémoch onomastiky (v rozsahu vyše 200 strán). Zúčastnili sa aktívne na dvoch vedeckých konferenciách prednesením referátov. Okrem toho publikovali väčší počet príležitostných a popularizačných príspevkov v akademických a iných časopisoch i v dennej tlači.

Výskum slovenských dialektov (zodpovedný riešiteľ dr. Ivor Ripka, CSc.) sa rozvíjal takisto podľa plánu. Pracovalo sa na *Slovníku slovenských nárečí* (SSN), na *Atlase slovenského jazyka* (ASJ), na *Slovanskom jazykovom atlase* (SJA) a na iných menších úlohách.

Priamym výskumom v teréne, excerpciou publikovaných i rukopisných prác rozličného druhu, získavaním súvislých rozprávaní a pomocou dotazníkových akcií sa systematicky dopĺňala abecedná i vecná kartotéka SSN. Získalo sa 145 vyplnených dotazníkov (zhruba 33 tisíc lexikálnych jednotiek), 20 tisíc lístkov excerpcií. Skoncipoval sa ďalší dotazník *Príprava jedál a ich konzumovanie.* Pokračovalo sa v rozpracúvaní teoretických problémov nárečového slovníka a v spresňovaní koncepcie SSN. Teoretické východiská sa predniesli na *Medzinárodnej konferencii o nárečovom slovníku* v apríli 1975 v Prešove. Interní pracovníci oddelenia skoncipovali 200 hesiel do SSN.

Dokončila sa definitívna technická úprava rukopisu ASJ III *(Tvorenie slov)* pre tlač. Zredigoval sa IV. diel ASJ *(Lexika);* má 432 máp a 746 strán komentárov.

Plnili sa inštrukcie komisie pre SJA. Vypracovala sa charakteristika bodov z územia Slovenska (26 bodov) a Maďarska (3 body), skoncipovalo sa 51 indexov na vydanie v I. zväzku SJA, napísali sa komentáre k dvom lexikálnym elaborátom.

Budoval sa archív nárečových textov a nahrávok (s perspektívou ich využitia najmä pre lexiku a syntax), spresňovala sa evidencia všetkých fondov, prepisovali sa nahrávky. Za rok 1975 pribudlo do archívu 893 strán textov od externých zberateľov.

Dokončila sa monografia *Časové podraďovacie súvetie v slovenských nárečiach* (A. Ferenčíková), ktorou sa otvára monografické spracúvanie syntaktických javov v slovenských nárečiach. Vznikol systematický opis slovenských nárečí podľa diferencovaných javov (*Slovenská dialektológia* prof. J. Štolca).

Výskum spisovnej slovenčiny (zodpovedný riešiteľ prof. dr. Ján Horecký, DrSc.) sa uskutočňoval za nových podmienok, ktoré čiastočne vyplynuli zo záverov rokovania Predsedníctva SAV o stave a úlohách slovenskej jazykovedy, pretože sa vedúci vedeckí pracovníci ústavu po celý rok 1975 intenzívne venovali základným teoretickým a organizačným úlohám. J. Horecký mal prednášku o marxistickej koncepcii jazyka a predniesol ju aj na medzinárodnom kongrese logiky a metodológie vedy v Kanade. Trochu sa spomalil gramatický výskum súčasnej spisovnej slovenčiny a pretiahli sa redakčné práce na Česko-slovenskom slovníku.

Na *Česko-slovenskom slovníku* sa spracúvali pripomienky recenzentov a pokračovalo sa v úprave hesiel. Vykonala sa tretia redakcia druhej polovice rukopisu — asi 30 000 hesiel. V súvislosti s týmto slovníkom vznikli niektoré porovnávacie štúdie.

Zo základných problémov lexikológie sa skúmali otázky morfematickej analýzy. Pokračovalo sa v skúmaní slovotvornej problematiky. Vo výskume gramatiky sa spracúvali niektoré základné otázky, ako dynamika morfológie, sémantická stavba vety, hypotaxa v odborných textoch, vývin slovesných väzieb, hranica nadvetnej syntaxe, izomorfizmus v syntaxi.

Osobitne sa skúmali živé problémy slovenského pravopisu. Spracoval sa podrobný elaborát pre rokovanie národných komisií pre český a slovenský pravopis.

Novou zložkou vo výskume spisovnej slovenčiny je práca komisie (zloženej z pracovníkov Akadémie a školstva), ktorá má vypracovať teóriu spisovného jazyka v socialistickej spoločnosti.

Výskum kultúry spisovnej slovenčiny (zodpovedný riešiteľ dr. Ján Kačala, CSc.) sa oproti plánu zosilnil, pretože sa ukázalo, že už r. 1975 treba realizovať niektoré úlohy vyplývajúce z uznesenia Predsedníctva SAV. Hľadali sa možnosti spolupráce medzi viacerými pracoviskami pri riešení základných otázok. Ukázalo sa, že najmä spolupráca s Ústavom pre jazyk český ČSAV, ako aj s Centrálnym jazykovedným ústavom Akadémie vied NDR môže priniesť nové podnety pri riešení aktuálnych otázok kultúry jazyka v socialistickej spoločnosti.

Výskum sa koncentroval najmä na okruh problémov súvisiacich so vzťahom jazyka a spoločnosti. Skúmali sa rozličné spoločenské aspekty spisovného jazyka a jeho fungovania v socialistickej spoločnosti. V popredí stál výskum spoločenských funkcií spisovného jazyka a odraz vzrastajúcich komunikačných potrieb socialistickej spoločnosti. Osobitná pozornosť sa venovala prieskumu súčasného publicistického štýlu a jeho komunikačnej účinnosti. So zreteľom na ustavičné a mnohostranné kontakty používateľov spisovnej slovenčiny sa skúmali otázky utvárania pasívneho slovensko-českého a česko-slovenského bilingvizmu pri výchove mladých odborníkov. Stála pozornosť sa venovala skúmaniu spoločenských aspektov práce v jazykovej kultúre. Pripravil sa zborník prekladov popredných sovietskych lingvistov o spisovnom jazyku a jazykovej kultúre.

Pokračovalo sa aj vo výskume normy v slovnej zásobe súčasnej spisovnej slovenčiny so zreteľom na koncepciu pripravovaného revidovaného vydania Slovníka slovenského jazyka. V 2. polroku pravidelne pracovala pracovná skupina na revízii zásad kodifikačnej práce v ústave. Prebralo sa dovedna 234 lexikálnych jednotiek, ktoré z hľadiska normy a kodifikácie predstavujú problém, resp. citlivý bod v jazykovej kultúre. Spresňovali sa kritériá na hodnotenie slov z hľadiska spisovnosti, najmä pokiaľ ide o vzťah slovnej zásoby spisovného jazyka k slovnej zásobe nárečovej (problém ľudových slov) a o zastarané slová. Skúmali sa aj problémy synonymie a frazeológie, najmä sa zreteľom na lexikografické spracovanie synoným a frazeologických jednotiek.

Pokračovalo sa v prípravných prácach na revidovanom vydaní Slovníka slovenského jazyka: dopĺňala sa lexikálna kartotéka súčasnej spisovnej slovenčiny, lístky (25 900) sa abecedne usporiadali a zatriedili; v rámci prípravy heslára revidovaného vydania SSJ sa na excerpčné lístky nalepilo vyše 59 700 hesiel I.—IV. dielu SSJ a zhromaždilo sa asi 500 jednotiek na doplnenie revidovaného vydania SSJ (získali sa pri koncipovaní Česko-slovenského slovníka).

Konfrontačný výskum ruskej a slovenskej lexiky (zodpovedná riešiteľka doc. dr. Ella Sekaninová, CSc.) prebiehal podľa plánu. Väčšia váha sa položila na spracúvanie *Veľkého slovensko-ruského slovníka*. V priebehu r. 1975 sa dokončili autorské a redakčné práce na I. zväzku, ktorý je pripravený do tlače. Z II. zväzku sa skoncipovali heslá z písmen L, M a časti N. Tieto partie prešli aj internou redakciou.

V rámci úlohy Lexikologický výskum rusko-slovenský sa pracovalo na troch témach: prefixácia v ruštine a slovenčine (E. Sekaninová), zložené adjektíva s prvým komponentom označujúcim kvantitu (M. O. Malíková) a lexikalizácia slovných spojení (E. Kučerová).

Ústavná úloha Formovanie spisovnej slovenčiny (zodpovedný riešiteľ dr. Eugen Jóna, CSc.) sa r. 1975 skončila. Na tejto úlohe sa pracovalo podľa plánu na podklade archívneho materiálu, najmä korešpondencie, i tlačených publikácií a v zhode s výskumami príbuzných vlastivedných disciplín. S využitím filologických postupov sociolingvistickou metódou sa rekonštruovala jazyková situácia pri nastolení spisovného jazyka stredoslovenského typu v 40. rokoch minulého storočia. Pripravované nové vydanie Štúrovej *Nauky* s kritickým komentárom po dlhších prípravách možno zavŕšiť s využitím bohatého archívneho materiálu i výsledkov práce sovietskeho slovakistu N. A. Kondrašova.

Kontrastívny výskum slovenčiny a maďarčiny (zodpovedná riešiteľka dr. Klára Buzássyová, CSc.) prebiehal podľa plánu a dosiahol pozoruhodné výsledky.

V priebehu r. 1975 dokončil pracovný kolektív maďarsko-slovenského kontrastívneho výskumu čiastkovú úlohu, ktorá bola naplánovaná na roky 1974—1975 — zborník štúdií *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny* (358 strán). Rukopis zborníka bol odovzdaný a vyjde r. 1976. Splnením tejto úlohy reagoval Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra a pracovná skupina kontrastívneho maďarsko-slovenského výskumu na spoločenskú požiadavku, vyjadrenú aj v uznesení vlády SSR o ďalšom zintenzívnení vyučovania slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským.

Ústavná úloha Jazyková kultúra v praxi (zodpovedný riešiteľ dr. Ján Kačala, CSc.) sa dostávala r. 1975 čoraz viac do popredia a zaberala viac

času ako iné ústavné úlohy. Vychádzalo sa tak v ústrety požiadavkám socialistickej spoločnosti pri riešení aktuálnych otázok kultúrnych aj kultúrnopolitických.

Pokračovalo sa v spresňovaní zásad kodifikácie spisovnej slovenčiny najmä v slovnej zásobe, v dotváraní a ustaľovaní odbornej terminológie (v rámci terminologických komisií a v spolupráci s Úradom pre normalizáciu a meranie v Prahe). Pokračovalo sa v poskytovaní poradenskej a expertíznej služby najrozličnejším inštitúciám a jednotlivcom, v spracúvaní listových a telefonických dopytov, ako aj drobných príspevkov publikovaných v odborných časopisoch a v denníkoch do kartotéky. Súčasne sa popularizovali novšie jazykovedné poznatky, robili sa besedy v redakciách kníh, časopisov a novín, jazykovo sa lektorovali nové preklady vybratých prác V. I. Lenina a Kapitálu K. Marxa (pre Nakladateľstvo Pravda), upravovali sa jazykovo i štylisticky návrhy zákonov a vyhlášok, významných textov Predsedníctva SAV atď.

Výsledky jazykovoporadenskej činnosti ústavu sa publikovali v časopisoch Kultúra slova a Slovenská reč (v rubrikách Rozličnosti; Napísali ste nám), v príspevkoch Jazykovej poradne Čs. rozhlasu v Bratislave a v jazykových rubrikách v Pravde, v Práci a vo Večerníku.

Bibliografia slovenskej jazykovedy (zodpovedný riešiteľ dr. Ladislav Dvonč, CSc.) sa spracúvala podľa plánu. Riešili sa príležitostné úlohy.

L. Dvonč spracoval bibliografiu slovenských onomastických prác za roky 1972, 1973 a 1974 pre časopis Onoma (Leuven, Belgicko). Pre ročenku The Year's Work in Modern Language Studies (Cambridge, Veľká Británia) spracoval prehľad slovenských jazykovedných prác za rok 1974.

Gramatický výskum ruštiny a slovenčiny (zodpovedná riešiteľka J. Vasilievová, CSc.) sa uskutočňoval v skromnej miere, pretože jediná riešiteľka tejto ústavnej úlohy mala okrem účasti na Veľkom slovensko-ruskom slovníku na starosti aj mnohé nárazové úlohy pre Predsedníctvo SAV aj pre vedenie ústavu. Vypracovala dve plánované štúdie o využívaní jednočlenných konštrukcií v priamej reči.

Dejiny slovenskej jazykovednej slavistiky (zodpovedný riešiteľ dr. M. Laciok, CSc.) sa spracúvali menej systematicky, než sa to pôvodne predpokladalo.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV bol hlavným pracoviskom hlavnej úlohy štátneho plánu základného výskumu VIII-7-7 Štruktúra a vývoj slovenčiny a na jej riešení sa zúčastňoval vyše 70 percentami svojej kapacity, takže je základným pracoviskom jazykovedného výskumu v SSR. Koordinátorom uvedenej hlavnej úlohy bol riaditeľ ústavu.

Pri JÚĽŠ pracovala jazykovedná komisia Vedeckého kolégia, ktorého podpredseda a ďalší traja členovia sú z ústavu. Tým sa ústav výraznou mierou zúčastňoval na tvorbe dlhodobých plánov v jazykovede, ako aj na príprave a realizácii mnohých širších vedeckých akcií. Na práci Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV sa zúčastňujú štyria pracovníci ústavu; jeden z nich je podpredsedom kolégia.

Pri JÚĽŠ pracuje Slovenská jazykovedná spoločnosť. Podstatnú časť jej výboru tvoria pracovníci ústavu. Najmä oni sa pričinili o veľkú aktivitu spoločnosti a pripravili väčšinu vedeckých prednášok v Bratislave aj v štyroch pobočkách (Prešov, Banská Bystrica, Nitra, Trnava). Z iniciatívy JÚĽŠ sa zor-

ganizovala a uskutočnila r. 1975 vedecká konferencia o praslovanskom pôvode slovenčiny a pripravila sa ďalšia konferencia o teórii spisovného jazyka v socialistickej spoločnosti. Pracovníci ústavu sa zaslúžili aj o to, že sa do programu spoločnosti dostali základné teoretické a metodologické otázky, ktoré našli živý ohlas aj na zahraničných fórach.

Ústav sa staral o vydávanie štyroch jazykovedných časopisov: Jazykovedného časopisu, Slovenskej reči, časopisu Slavica Slovaca, Kultúra slova. Hlavní redaktori troch z nich a výkonní redaktori všetkých štyroch sú pracovníci ústavu. Ústav usmerňuje zameranie časopisov aj ostatnej publikačnej činnosti najmä popularizačného rázu.

Vedeckovýskumné výsledky pracovníkov JÚĽŠ nachodia uplatnenie v širokej spoločenskej praxi, najmä v pedagogickom procese (vo všetkých druhoch škôl), pri tvorbe vysokoškolských a stredoškolských učebníc, ako aj učebných pomôcok pre základné školy, ďalej v masových komunikačných prostriedkoch, v redakciách časopisov a kníh, pri tvorbe československých štátnych a odborových noriem, v práci odborných komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov, ako aj pri vypracúvaní syntetických diel o slovanských jazykoch a národoch a pri práci na veľkých medzinárodných slavistických projektoch.

Pracovné výsledky ústavu slúžia zveľaďovaniu a kultivovaniu spisovnej slovenčiny ako celonárodného dorozumievacieho prostriedku a pomáhajú zvyšovať jazykovú úroveň verejných jazykových prejavov so širokým spoločenským dosahom, a tak prispievajú k zdokonaľovaniu komunikácie medzi príslušníkmi rozvinutej socialistickej spoločnosti.

V priebehu roku 1975 JÚĽŠ SAV spolupracoval — podobne ako v predchádzajúcich rokoch — s mnohými pracoviskami ČSAV i SAV.

Dňa 10. 2. 1975 bola uzavretá písomná dohoda o spolupráci medzi JÚĽŠ SAV a Ústavom pro jazyk český ČSAV. V r. 1975 sa spolupráca realizovala na základe tejto dohody. Pokračovalo sa v spolupráci na Česko-slovenskom slovníku (recenzovanie rukopisu slovníka), na konfrontačnom výskume slovenčiny a češtiny, na príprave českých pravopisných pravidiel (aktívna účasť v príslušnej komisii). Začala sa spolupráca v okruhu teórie spisovného jazyka a jeho kultúry s cieľom vypracovať zásady kultúry spisovného jazyka v období rozvinutého socializmu. Spolupracuje sa na rozvíjaní marxistickej koncepcie jazyka. Výsledky týchto prác sa publikujú, resp. prednášajú na spoločných podujatiach. Ústavy si vymieňajú plány a správy o plnení plánov, správy o zahraničných cestách, ako aj inú dokumentáciu.

Dňa 30. 3. 1975 bola uzavretá písomná dohoda o spolupráci medzi JÚĽŠ SAV, konkrétne oddelením slovanských jazykov a Kabinetom cizích jazyků ČSAV, konkrétne lexikologicko-lexikografickým oddelením. V zmysle tejto dohody si pracovníci obidvoch ústavov navzájom posudzujú pracovné výsledky na Veľkom slovensko-ruskom slovníku a na Veľkom česko-ruskom slovníku. Ďalej spoločne rozvíjajú rusistický lexikologický výskum, predovšetkým z konfrontačného aspektu na základe tradícií sovietskej a československej jazykovedy. Pracoviská si vymieňajú pracovné plány a správy o plnení plánu.

JÚĽŠ SAV spolupracoval v r. 1975 s týmito pracoviskami SAV: Ústav vedeckého ateizmu SAV (spolupráca na príprave Slovníka vedeckého ateizmu), Encyklopedický ústav SAV (spolupráca na príprave Encyklopédie Slovenska; pracovníci ústavu sú autormi, oponentmi alebo odbornými redaktormi hesiel), Národopisný ústav SAV (spolupráca v oblasti lexiky, najmä pri overovaní

významov jednotlivých termínov z okruhu etnografie; ďalej spolupráca pri výskume nárečí), Ústav teórie merania SAV (spolupráca v názvoslovnej komisii, ktorá vypracúva metrologické názvoslovie), Ústav polymérov SAV (spolupráca v názvoslovnej komisii, ktorá vypracúva terminológiu príslušného vedného odboru), Ústav štátu a práva SAV (spolupráca pri tvorbe právnickej terminológie).

Roku 1975 pokračovala spolupráca ústavu podľa uzavretých dohôd s týmito inštitúciami: Výskumný ústav pedagogický (témou spolupráce je kontrastívny výskum slovenčiny a maďarčiny; pracoviská si navzájom poskytovali potrebný výskumný materiál), Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov (témou spolupráce je výskum účinnosti publicistických textov), nakladateľstvo Pravda (témou spolupráce je príprava 2. slovenského vydania Spisov V. I. Lenina a Kapitálu K. Marxa; r. 1975 sa traja pracovníci ústavu zúčastňovali na jazykovej a štylistickej príprave vybratých publikácií nakladateľstva, dvaja pracovníci sa zúčastňovali na práci komisie pre filozofickú terminológiu).

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV spolupracoval v r. 1975 v rámci dvojstrannej vedeckej spolupráce s týmito akadémiami vied socialistických krajín: AV Maďarskej ľudovej republiky, AV NDR, s Poľskou akadémiou vied a AV ZSSR.

S Jazykovedným ústavom AV MĽR sa rozvíjala spolupráca v rámci medziústavnej dohody na téme Kontrastívny výskum slovenčiny a maďarčiny (ústavná úloha č. 2). Ďalej išlo o výskum slovenských jazykových pamiatok v maďarských archívoch pre Slovenský historický slovník (VIII-7-7/1 Výskum vývinu slovenčiny). Pri plnení úlohy Kontrastívny výskum slovenčiny a maďarčiny treba využiť výsledky súčasného maďarského bádania v oblasti sémantiky a gramatiky. Pokiaľ ide o výskum slovenských jazykových pamiatok v Maďarsku, vyslaní pracovníci ústavu preštudovali slovenský jazykový materiál v Magyar Országos Levéltári v Budapešti. Získaný materiál sa využije na doplnenie kartotéky Slovenského historického slovníka.

Spolupráca JÚĽŠ SAV s Ústredným jazykovedným ústavom AV NDR sa týkala výskumu problémov lexikológie a lexikografie (VIII-7-7/3 Výskum spisovnej slovenčiny). Získané poznatky sa využívajú pri skúmaní teoretických otázok lexikológie a najmä pri príprave druhého vydania Slovníka slovenského jazyka.

S Ústavom poľského jazyka PAV išlo o spoluprácu pri spracúvaní nárečového slovníka (VIII-7-7/1 Výskum slovenských dialektov). Získané poznatky o pracovných metódach a výsledkoch sa využijú pri práci na Slovníku slovenských nárečí.

S Jazykovedným ústavom AV USSR sa spolupráca rozvíjala v okruhu kultúry spisovného jazyka (VIII-7-7/4 Výskum kultúry spisovnej slovenčiny) a v oblasti gramatiky (VIII-7-7/3 Výskum spisovnej slovenčiny). Získali sa cenné poznatky o teoretických východiskách v oblasti jazykovej kultúry, o spôsobe práce v tejto oblasti; ďalej v okruhu starostlivosti o spisovný jazyk ako celok aj o jeho jednotlivé roviny. Vznikli užitočné podnety na doplnenie práce na poli jazykovej kultúry. Pri spolupráci na úlohe Výskum spisovnej slovenčiny sa získali poznatky o výskume v oblasti štruktúrnej jazykovedy a štatistického modelovania, ako aj o riešení

základných metodologických otázok marxistickej jazykovedy. V našej práci sa budú dať využiť najmä skúsenosti vo výskume ukrajinského jazyka štruktúrnymi a štatistickými metódami.

V rámci mnohostrannej spolupráce s akadémiami vied socialistických krajín sa pokračovalo v prácach na príprave *Slovanského jazykového atlasu* (VIII-7-7/1 Výskum slovenských dialektov). Uskutočnili sa dve pracovné zazadnutia Komisie pre slovanský jazykový atlas (Moskva, Sofia), na ktorých sa pracovalo podľa pokynov, ktoré vydalo redakčné kolégium atlasu. Pracovník JÚĽŠ aktívne pracoval v lexikálno-sémantickej skupine.

Z mimoakademických pracovísk spolupracoval JÚĽŠ s vydavateľstvom Russkij jazyk v Moskve na redakcii rukopisov Veľkého slovensko-ruského slovníka (VIII-7-8 Veľký slovensko-ruský slovník). V priebehu roka sa riešili otázky správneho prefmočenia slovenských slovných spojení do ruštiny. Konzultácie pomohli vyriešiť mnohé sporné otázky, čím sa urýchlili práce na slovníku.

Pracovníci ústavu aktívne pracujú v komisiách Medzinárodného komitétu slavistov. J. Horecký je predsedom Medzinárodnej komisie pre lingvistickú terminológiu. J. Ružička je členom tejto komisie a členom redakčnej rady Slovníka slovanskej jazykovednej terminológie. Š. Peciar je predsedom Medzinárodnej komisie pre lexikológiu a lexikografiu. J. Ružička je členom Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov a členom Medzinárodnej komisie pre výskum slovanských spisovných jazykov.

Dvaja pracovníci ústavu sa zúčastnili na vedeckých podujatiach v ZSSR. J. Kačala sa aktívne zúčastnil v Leningrade na vedeckej konferencii o štruktúrno-typologických metódach v syntaxi jazykov s rozličnými systémami. Predniesol referát o gramatickej a sémantickej perspektíve vety. Získané poznatky sa využijú vo výskumnej práci v oblasti gramatickej stavby slovenčiny pre pripravované syntetické dielo o syntaxi slovenského jazyka. Š. Peciar sa aktívne zúčastnil na sympóziu o problémoch historickej lexikológie a lexikografie v Moskve. Predniesol referát o niektorých problémoch historickej lexikografie. Poznatky zo sympózia sa využijú v práci na Slovenskom historickom slovníku.

Jedna pracovníčka ústavu bola na dlhodobom pobyte v ZSSR na náklady Ministerstva školstva SSR. Zúčastnila sa na kurze zvyšovania kvalifikácie učiteľov ruského jazyka pri Moskovskej štátnej univerzite. Získané poznatky uplatní pri práci na Veľkom slovensko-ruskom slovníku.

J. Horecký sa aktívne zúčastnil na V. medzinárodnom kongrese logiky, metodológie a filozofie vedy v Kanade.

Pri príležitosti 30. výročia oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou usporiadal Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v spolupráci s Filozofickou fakultou UPJŠ v Prešove v dňoch 17.—19. apríla 1975 v Prešove I. slovenskú dialektologickú konferenciu venovanú otázkam výskumu nárečovej lexiky. Konferencia významnou mierou prispela k základnému výskumu slovenčiny. Vyjasnili sa na nej niektoré teoretické a metodologické otázky súvisiace s koncepciou Slovníka slovenských nárečí.

Na počesť 30. výročia oslobodenia ČSSR Sovietskou armádou prijali pracovníci ústavu, ktorí sú zapojení do socialistického súťaženia, viaceré záväzky zacielené na rozvoj pracovnej iniciatívy a na racionalizáciu práce pri plnení

ústavných úloh. Všetky jazykovedné časopisy priniesli úvodníky venované 30. výročiu oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou a významu tejto dejinnej udalosti pre rozvoj slovenčiny a slovenskej jazykovedy.

J. Horecký

Vedecká konferencia o teórii spisovného jazyka

V dňoch 21.—23. januára 1976 sa v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konala vedecká konferencia o teórii spisovného jazyka. Konferenciu usporiadala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV. Aktívne sa na nej zúčastnili pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, pracovníci Ústavu pro jazyk český ČSAV a jazykovedci z filozofických a pedagogických fakúlt v Bratislave, Prahe, Trnave, Nitre, Banskej Bystrici a v Prešove.

Rokovanie otvoril riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV prof. Jozef Ružička, člen korešpondent SAV. V úvodnom príhovore načrtol poslanie konferencie: položiť základy novej teórie spisovného jazyka a teórie jazykovej kultúry, ktorá by zodpovedala súčasnej jazykovej situácii v epoche rozvitej socialistickej výstavby našej spoločnosti, a kriticky sa vyrovnať so staršími teóriami spisovného jazyka. Zdôraznil, že je potrebná kritická analýza týchto otázok, aby sa jazykovedci vyvarovali chýb, ktoré v minulosti vznikali tým, že niektoré teoretické náhľady na spisovný jazyk a ich konkrétne aplikácie boli poznačené istým spoločenským ovzduším, a že sa nebrala do úvahy perspektíva jazykového vývinu a najmä vplyv okolia na jazyk.

J. Horecký na začiatku svojho referátu *Východiská k teórii spisovného jazyka* vyzdvihol záslužnú prácu lingvistov pražskej školy, ktorá bola zameraná na programové skúmanie diferenciácie spisovnej češtiny. Výsledkom tohto skúmania boli jazykové štýly. Ocenil najmä to, že pražská škola pojem jazykového systému posunula z abstraktnej roviny do konkrétnej sociálnej roviny. Na druhej strane však práve postupné pribúdanie jazykových štýlov (k pôvodným trom štýlom vo vymedzení B. Havránka — hovorovému, odbornému a umeleckému — pribudol publicistický a dnes administratívny štýl) a nepevné postavenie hovorového štýlu vo všetkých doterajších triedeniach ukazujú podľa J. Horeckého na nedokončenosť klasifikácií a na potrebu nájsť spoľahlivejšie kritériá, ako sú jazykové štýly. Podľa J. Horeckého vhodnejšie sú útvary vypracované na základe komunikačných aktov. Teória jazykovej komunikácie založená na všeobecnej teórii komunikácie je podľa J. Horeckého vhodnou bázou pre teoretický opis diferenciácie národných jazykov a na vymedzenie miesta spisovného jazyka v národnom jazyku, lebo je to báza všeobecne platná pre všetky jazyky.

Potrebu novej teórie spisovného jazyka vyvolali tri závažné skutočnosti: 1. Dnešná jazyková situácia sa oproti minulej výrazne zmenila. Federatívnym usporiadaním nášho štátu sa vyriešila otázka rovnoprávnosti Slovákov a Čechov. Obranársky postoj voči češtine nemá preto nijaké opodstatnenie. 2. Vzniká

nové, socialistické národné vedomie a tým sa mení aj postoj k národnému jazyku. Dnešná teória jazykovej kultúry nemôže podporovať výlučnosť spisovného jazyka. 3. Pôsobí vedecká revolúcia a integrácia, a to v širšom zmysle (internacionalizácia) a v užšom zmysle (integrácia medzi češtinou a slovenčinou).

V tejto situácii pokladá J. Horecký za vhodné rozlišovať v rámci národného jazyka spisovnú, štandardnú a subštandardnú formu. Spisovná forma je základným vyjadrovacím prostriedkom v masovokomunikačných prostriedkoch a výhradným prostriedkom v školskom vyučovaní. Uplatňuje sa i v umeleckej a odbornej literatúre. Popri spisovnom jazyku sa do širokého používania dostáva i menej prísne regulovaná forma — štandardný jazyk, a to v súvislosti so zväčšujúcou sa funkciou hovoreného slova. Súvisí to aj s faktom, že do jazykového styku sa pri vykonávaní svojej práce dostávajú ľudia s rozličným stupňom jazykového vzdelania a utvárajú si idiolekt v rozličnej miere prispôsobený norme spisovného jazyka. Štandardná forma národného jazyka je v menšej miere prístupná kodifikovaniu. Spisovný jazyk ustavične ovplyvňuje štandardnú formu, ale aj čerpá z nej — je medzi nimi dialektický vzťah. Slangové prvky sa využívajú v subštandardnej forme a v jazyku umeleckej literatúry.

Za dôležitú úlohu pokladá J. Horecký skúmanie vzťahu jazyka a jeho okolia, skúmanie podnetov, ktorými okolie a používatelia jazyka prispievajú k zmenám jazykového systému.

Ďalší základný referát — *K typológii spisovného jazyka* predniesol A. Jedlička. Uviedol, že otázka typológie teórií spisovného jazyka nie je dosť prepracovaná a ujasnená, ale že práve skúsenosti získané štúdiom problematiky konkrétnych spisovných jazykov sú najspoľahlivejšou cestou aj na vypracovanie všeobecnej teórie spisovného jazyka. Jadrom jeho referátu bola problematika typologickej klasifikácie spisovných jazykov. Podľa A. Jedličku jedným z ústredných pojmov zaručujúcich pri klasifikácii spisovných jazykov jednotný princíp je pojem jazyková situácia. Jazyková situácia je podľa neho stav, ako isté spoločenstvo používa útvary a formy daného jazykového celku v komunikatívnych sférach. Pojem jazyková situácia obsahuje tri zložky: 1. útvary daného jazykového celku, 2. komunikatívne sféry, 3. sociálne podmienky života daného spoločenstva.

Od jazykovej situácie sa dakedy rozlišuje komunikatívna situácia (ak ide o viacjazykové spoločenstvo). Z uvedených troch čŕt možno vychádzať pri zaraďovaní spisovného jazyka do istého typu. A. Jedlička uviedol aj štvrtú zložku vyznačujúcu sa tzv. kontaktovými javmi, ktoré vyplývajú z jazykových kontaktov v jednom štátnom útvare.

V závere A. Jedlička zdôraznil myšlienku sovietskeho jazykovedca Filina, že každý spisovný jazyk je špecifický a neopakovateľný napriek tomu, že isté jazyky sú typologicky blízke. Využitie typologického aspektu môže byť užitočné pri riešení problémov normy a kodifikácie.

V diskusii k referátom J. Horeckého a A. Jedličku vystúpili viacerí účastníci konferencie. K. Horálek do istej miery spochybnil zdôrazňovanie celospoločenského a celonárodného charakteru jazyka. Podotkol, že úvahy o spisovnom jazyku treba doplniť o psycholingvistický rozmer. Podstatným znakom spisovného jazyka je to, že nemá v psychike ľudí také miesto ako bežne hovorený jazyk a nárečia. Pri spisovnom jazyku ide vždy o racionálnu kontrolu, kým bežne

hovorený jazyk a nárečia používame automatizovane. Dôležitý je i fakt, že nijaká spoločenská vrstva nepoužíva celý spisovný jazyk.

J. Sabol hovoril o vzťahu jazykovedy a teórie komunikácie. Základnou vlastnosťou jazyka je zaručenie efektívnosti komunikácie. Pri meraní efektívnosti komunikácie sa uplatňuje vzťah medzi časovou realizáciou jazykového prejavu a jeho sémantickou bohatosťou: čím je jazykový prejav sémanticky bohatší, tým pomalšie sa realizuje. — P. Ondrus sa zaoberal vymedzením národného jazyka a vzťahom spisovného jazyka a nárečia, ktorý je podľa neho odlišný nielen v rozličných jazykoch, ale aj v rozličných obdobiach vývinu toho istého jazyka. — Vzťahu spisovného jazyka a nárečia sa dotýkali i diskusné príspevky A. Habovštiaka a I. Ripku.

N. Ščipanská osvetlila na vývine ruštiny tézu, že obsah termínu spisovný jazyk sa mení s vývinom jazyka. — J. Furdík vyslovil názor, že používatelia jazyka majú k jazyku inštrumentálny vzťah, používajú ho automaticky. Jazyk si začínajú všímať až vtedy, keď cítia, že kladie prekážky efektívnej komunikácii. Prekážky sa môžu odstrániť prechodom k útvaru so širšími komunikačnými možnosťami.

Myšlienku o potrebe odstupňovanej normatívnosti podporili viacerí diskutujúci (napr. O. Schulzová, V. Budovičová). Zdôraznili požiadavku venovať viac pozornosti výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny (J. Muránsky, J. Debnár). Nemal by sa však zanedbávať zreteľ na umelecký štýl a na preklady (G. Horák). V. Budovičová poukázala na nové črty dnešnej jazykovej situácie: „konzumentmi" spisovnej slovenčiny nie sú iba Slováci, slovenčina má isté postavenie aj v Čechách (podiel slovenského vysielania v televízii). Z toho vyplýva objektívny kontaktový proces i požiadavka podporovať celospoločensky zrozumiteľné prostriedky.

Kritické pripomienky k referátu J. Horeckého sa týkali hierarchie jazykových útvarov, vzťahu jazykových štýlov a komunikačných aktov i novej terminológie. Š. Peciar vyslovil súhlas s ideologickými východiskami referátu. Vyjadril sa však kriticky k Horeckého chápaniu jazykového systému. Nepokladá za efektívne odvrhnúť doterajšiu teóriu a budovať od začiatku celkom novú teóriu. Za rentabilnejšie pokladá rozvíjať existujúcu teóriu na marxistických základoch. Mnohé poznatky doterajšej teórie vošli už do školskej a aj do lexikografickej praxe, na doterajšej teórii je založený štylistický výskum súčasných spisovných jazykov. Pripomenul, že základné pojmy novej koncepcie nie sú dostatočne osvetlené.

M. Ivanová-Šalingová vyslovila názor, že nie je jasné, ako sa nadväzuje na funkčný prístup k jazyku, ďalej aká je hierarchia jazykových útvarov a prečo stojí umelecký štýl bokom. Je otázne, či sa typológiou komunikačných aktov vyčerpá štýlová diferenciácia. V oblasti česko-slovenskej problematiky poukázala na živé vplyvy obidvoch národných jazykov v súčasnej spoločenskej situácii. Pokladá ďalej za potrebné podrobne analyzovať pojem integrácie.

K nahradeniu funkčných štýlov komunikačnými aktmi sa vyjadril kriticky i V. Blanár. Za vhodnejšie pokladá stanovisko A. Jedličku vymedziť jednotlivé útvary na základe istých dištinktívnych príznakov.

Referát *Pojem jazykovej normy a normovanosti* predniesol F. Kočiš. Detailne v ňom analyzoval staršie i novšie definície pojmu jazyková norma. Na základe tejto analýzy pokladá F. Kočiš jazykovú normu za komplexný jazykový

jav, ktorý je inherentný jazykovému systému a ktorý je jeho čiastkovou realizáciou. Z jedného aspektu možno o jazykovej norme hovoriť ako o súhrne jazykových prostriedkov, z druhého aspektu má norma povahu pravidla. Takto chápaná norma dobre zapadá do trichotómie systém — norma — úzus. Kodifikácia sa potom javí iba ako praktická činnosť jazykovedcov, ktorou sa fixuje dirigujúca sila normy v používaní jazyka a ktorá v spomenutej trichotómii stojí medzi normou a úzom. Záväznosť normy pokladá F. Kočiš za jednu z jej imanentných vlastností. Táto vlastnosť normy zaručuje spisovnému jazyku rešpekt, vážnosť u používateľov spisovného jazyka a posilňuje integračnú funkciu spisovného jazyka.

Kladný ohlas malo referentovo konštatovanie, že kolísanie v úze, tzv. odklony od normy sú jedným zo základných prameňov jazykových zmien a zmien v jazykovej norme. Tieto odklony od normy sú podľa F. Kočiša dvojakého druhu: a) prípustné odklony od normy, ktoré môžu byť znakom pozitívneho rozvíjania normy, b) odklony od normy, ktoré treba kvalifikovať ako jazykové chyby alebo ako porušenie normy.

K referátu F. Kočiša sa rozvinula plodná diskusia. Podľa V. Blanára isté napätie medzi normou a kodifikáciou možno vyjadriť vzťahom pojmov kontinuálnosť a diskrétnosť. Pre jazykový vývin je charakteristická kontinuálnosť, v každej kodifikácii sa však jazykové javy musia podať ako diskrétne. Na príkladoch kodifikácie za druhej svetovej vojny ilustroval V. Blanár myšlienku, že pri kodifikácii sa uplatňuje aj ideologický postoj. — L. Novák zdôraznil následný charakter kodifikácie: predpokladá úzus, potom poznanie normy a až po tomto poznaní ide kodifikácia. — Podľa L. Dvonča vymedzenie normy ako kolektívneho úzu je vhodným východiskom pre kodifikačnú prácu. V slovenčine nemožno hovoriť o variantoch normy, bohato sú však zastúpené variantné jazykové prostriedky, napr. v morfológii. Rozdiel medzi spisovným jazykom (v zúženom chápaní) a štandardom by sa dal podľa L. Dvonča preklenúť niektorými zmenami v kodifikácii spisovnej slovenčiny, pri ktorých by sa viac prihliadalo na stav v norme.

Š. Peciar hovoril o vzťahu normy, úzu a kodifikácie. Obhajoval pojem priemerného úzu. J. Oravec si všimol normu v syntaxi, v oblasti slovesnej väzby. K. Buzássyová na príkladoch zo súčasnej slovenskej poézie ilustrovala pozitívny odklon od slovotvornej normy a normatívne a systémové tvorenie potenciálnych a príležitostných odvodenín. J. Mlacek obhajoval oprávnenosť pojmu frazeologická norma. Vo frazeológii treba odlišovať funkčné narušanie normy (aktualizácie) od jej nefunkčného narušania (chyby). K. Habovštiaková poukázala na to, že rozpory medzi normou a kodifikáciou boli v slovenčine už v Bernolákovom a Štúrovom období.

E. Pauliny nazval svoj referát *Spisovná slovenčina v prelomovom období.* Súčasnú situáciu v používaní spisovnej slovenčiny charakterizoval ako prudký rast, o ktorom možno oprávnene hovoriť ako o výbuchu, ako o zmene kvantity na kvalitu. Potvrdil to aj štatistickými údajmi o raste produkcie kníh a raste knižníc, údajmi o náklade novín a časopisov, o raste návštevnosti divadiel, o raste poslucháčov rozhlasu a televízie, ako aj údajmi o rastúcom počte učiteľov na ZDŠ v období od tridsiatych rokov do r. 1970. Vyslovil názor, že používateľom spisovného jazyka u nás sa dnes stáva takmer každý. Verejné jazykové prejavy sú alebo spisovné alebo smerujú k spisovnosti. Tomuto rozmachu v používaní pisovného jazyka nie je však úmerný záujem o jazykovú kultúru

a starostlivosť o jazykovú kultúru zo strany používateľov spisovného jazyka. Metódy práce jazykovedcov v oblasti jazykovej kultúry sú málo účinné. Kopírujú sa postupy z tridsiatych rokov (metóda karhania, výhražného dvíhania prsta). V časopisoch a rubrikách vyžaduje E. Pauliny využívať viac esejistický štýl. Autoritu si nemožno vynucovať zákazmi. V terajšej situácii je kodifikačná moc jazykovedcov oveľa menšia, než si to sami jazykovedci myslia. Dôležité je neoslabovať normu zavádzaním novotvarov, ktoré sú síce ústrojné, systémové, ale narúšajú ustálenosť normy (napr. príd. mená *dukliansky, brniansky*). Treba si viac všímať živý úzus.

Vo vzťahu slovenčiny k češtine jestvuje stále napätie vyvolávané vplyvom češtiny na slovenčinu najmä cez publicistický štýl. Tento vplyv tu vždy bude, pokým tieto dva jazyky budú vedľa seba existovať, no pre slovenčinu tento vplyv nie je podstatný.

K referátu E. Paulinyho odznelo viac diskusných príspevkov. Š. Peciar príčinu neúspechov jazykovedcov v jazykovej kultúre vidí nie iba v metóde ich práce, ale aj v teoretickom prístupe, ktorý je čiastočne puristický. Nesúhlasí s názorom E. Paulinyho, že záujem o veci jazyka zo strany verejnosti poklesol. — F. Kočiš súhlasil s hlavnou tézou Paulinyho referátu, že používanie spisovnej slovenčiny nadobudlo priam revolučné rozmery. Zdôraznil však, že tento rozmach nie je mysliteľný bez obetavej práce najmä mladšej generácie jazykovedcov v oblasti jazykovej kultúry. Súhlasil aj s tézou, že dnešná kodifikácia (najmä Pravidlá slovenského pravopisu) zaostáva za potrebami jazykovej praxe.

S niektorými tézami referátu E. Paulinyho polemizoval J. Ružička. Predovšetkým nesúhlasil s tým, že by sa charakteristika „prelomové obdobie" mala vzťahovať na sám jazyk. V súčasnosti ide skôr o stabilizáciu spisovného jazyka, nie o jeho rozrušovanie. Štatistické údaje o náklade jazykovedných časopisov spred 40 rokov sa nemôžu priamočiaro porovnávať s dnešným stavom, lebo dnes jestvuje viac odborných časopisov a okrem toho praktickým potrebám jazykovej praxe sa venuje niekoľko pravidelných rubrík v dennej tlači. Podľa J. Ružičku nemožno hovoriť ani o kopírovaní metód z tridsiatych rokov, lebo sa využívajú aj iné spôsoby práce (jazyková prevencia, pestovanie domáceho úzu v redakciách, pozornosť hovorenému slovu atď.). V popularizácii výsledkov práce jazykovedcov by privítal uplatňovanie esejistického spôsobu písania príspevkov. Pripustil, že v jednotlivostiach sa v ostatnom čase precenil systémový zreteľ na úkor stability spisovného jazyka.

K niektorým myšlienkam v referáte E. Paulinyho sa vyjadril G. Horák. Uviedol, že sú konkrétne pokusy o hľadanie nových ciest pri jazykovej výchove (napr. televízne pásma i esejistické útvary). Dobré jazykové eseje by mohli písať i jazykovo pripravení spisovatelia. — J. Furdík upozornil na to, že vlnovitý záujem o jazyk je signálom spoločenských anomálií, lepší je záujem vyvolaný prirodzenými potrebami. — A. Stich konštatoval, že podobné problémy, o ktorých hovoril E. Pauliny, existujú i v práci českých jazykovedcov. Jednu z príčin, prečo ľudia nerozumejú jazykovým poučeniam napr. v jazykových rubrikách, vidí aj v tom, že jazykovedci podvedome píšu nie pre čitateľa, ale pre svojich kolegov. Zdôraznil, že spisovný jazyk sa najlepšie osvojuje v škole. — J. Štibraný by pred esejistickým spôsobom písania príspevkov (často násilným) dal prednosť dobrému náučnopopulárnemu štýlu. Súhlasil

s viacerými diskutujúcimi, že nejde o revolúciu v jazyku, ale v používaní spisovného jazyka.

Problémami masovej komunikácie sa zaoberal referát J. Mistríka. Vzťah masovej komunikácie k podobe spisovného jazyka charakterizoval týmito javmi: kurzorickosť pri dorozumievaní, uplatňovanie paralingvistických prvkov v reči, internacionalizačné tendencie v prejavoch, nerovnorodosť vplyvov masových komunikačných prostriedkov na formovanie spisovného jazyka. Všetky tieto javy stoja v evidentnej opozícii proti norme. J. Mistrík však nestavia otázku oprávnenosti „negatívneho" pôsobenia týchto javov proti ustálenosti, norme či kodifikácii, ale otázku elastickosti normy. Vyslovil tézu, že čím vyspelejšia je spoločnosť, tým pohyblivejšia by mala byť norma jazykových prostriedkov.

V diskusii J. Jacko konštatoval, že v dennej tlači možno sledovať chyby náhodné i systémové. Daktoré jazykové prvky, ktoré normatívne príručky hodnotia ako chyby, treba už pokladať za spisovné jazykové prostriedky. Podľa P. Baláža sa v masových komunikačných prostriedkoch uplatňuje niekoľko štýlov (umelecký, hovorový, administratívny, publicistický), pričom deštrukčný tlak sa v nich neprejavuje rovnako. Niekedy ide o upevňovanie normy. J. Findra ocenil Mistríkovu myšlienku o utváraní stereotypných rozhlasových schém. Kládol však otázku, do akej miery je táto tendencia progresívna. Schematizácia sa môže zmeniť na deštrukciu.

Teoretickými otázkami kultivovania jazyka a kultivovania reči v praxi sa zaoberal J. Kačala v referáte *Výhľady na kultivovanie jazyka*. Pri kultivovaní jazyka treba vychádzať z troch faktov: 1. Zo spoločenskej povahy jazyka vyplýva nevyhnutnosť rešpektovať spoločenské potreby a požiadavky. 2. Dorozumievacia funkcia jazyka sa môže úspešne realizovať iba vtedy, keď má spisovný jazyk jednotnú normu (ktorá je kodifikovaná), keď je primerane ustálený, výrazovo bohatý a štylisticky diferencovaný. 3. Systémový charakter jazyka sa má kultivovaním posilňovať a rozvíjať, čo je želateľné najmä z hľadiska komunikácie a ovládania jazyka. Referent zdôraznil, že posilňovanie systémového charakteru jazyka nesmie smerovať proti jeho ustálenosti. Kultivovanie jazyka napokon má ešte osobitnú hodnotu, lebo tvorí súčasť rozvíjania kultúrneho dedičstva národa.

Do pojmu kultivovania reči zahrnul J. Kačala jazykovú výchovu (školskú i mimoškolskú), popularizačnú a poradenskú činnosť, ako i jazykovú kritiku. Pri tejto činnosti je potrebné nielen dokonale poznať jazyk, ale aj historicko-spoločenskú situáciu národa a mnohotvárnu jazykovú prax. Na záver autor vyslovil požiadavku, aby sa kultivovanie jazyka i kultivovanie reči robilo na základe kolektívne prijatých zásad.

V diskusii k tomuto referátu hovoril J. Kuchař o zaostávaní teórie jazykovej kultúry, o nedostatočnom zovšeobecňovaní práce v tejto oblasti, a to aj napriek ustavičnému rastu inštitúcií, ktoré sa venujú tejto činnosti. V jazykovej kultúre za najdôležitejší pokladá regulatívny aspekt, ktorý nie je čisto jazykový (je i spoločenský, politicko-riadiaci a psychologický). Hlavným prostriedkom regulácie je kodifikácia. Za nejasný pokladá J. Kuchař vzťah jazykovej kultúry a štylistiky, a to preto, že štylistika presahuje spisovný jazyk (štýlové normy sú iné ako vlastné jazykové normy). — Š. Peciar analyzoval pojem jazykovej chyby a ilustroval ho na príkladoch z časopisu Kultúra slova. Z hľadiska školskej

a redaktorskej praxe jazyková chyba je všetko, čo zavrhuje súčasná kodifikácia. Zložitejšia je táto otázka v mimoškolskej praxi.

J. Findra pri pestovaní jazyka vidí nedostatok v tom, že slovenčina sa učí ako cudzí jazyk. V škole treba viac nadväzovať na normu, ktorú si žiak prináša z rodinného prostredia. O niektorých problémoch školskej výchovy hovoril i J. Debnár.

Pre nedostatok času neodzneli ohlásené diskusné príspevky týkajúce sa ustaľovania terminológie, príspevok o aktuálnych problémoch rozhlasovej jazykovej poradne, správa o práci pracovnej skupiny v Jazykovednom ústave zaoberajúcej sa realizáciou kodifikácie a niektoré iné príspevky. Všetky budú publikované spolu s ostatnými materiálmi z konferencie v osobitnom zborníku.

V závere konferencie vystúpili A. Jedlička a J. Horecký. A. Jedlička konštatoval, že konferencia bola nanajvýš potrebná. Úloha jazykovedy i jazykovedcov v súčasnej socialistickej spoločnosti sa neoslabuje, ale naopak narastá. Na druhej strane však spoločenská prax očakáva dakedy od jazykovedy viac, ako je v jej silách. J. Horecký vo svojej záverečnej odpovedi na diskusné príspevky obhajoval potrebu novej teórie spisovného jazyka. Jeho pokus o novú teóriu neodmieta všetko, čo bolo predtým, je reakciou na novú konkrétnu jazykovú situáciu. Systém chápe širšie. Treba vidieť nielen systém, ale i jeho okolie. Ak sa má systém udržať, musí mať adaptačnú schopnosť.

Konferenciu uzavrel prof. J. Ružička konštatovaním, že rokovanie slovenských a českých jazykovedcov o konštituovaní novej teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ktorá by plne vystihovala funkciu spisovnej slovenčiny v súčasnom období, bolo úspešné a konferencia určený cieľ splnila.

K. Buzássyová — M. Pisárčiková

Valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

V Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach bolo 21. januára 1976 valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, spojené s vedeckou konferenciou o teórii spisovného jazyka (správa o nej je na s. 177—183).

Valné zhromaždenie otvoril a viedol predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti prof. J. Ružička.

Správu o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti za funkčné obdobie od 23. 10. 1973 do 21. 1. 1976 predniesol vedecký tajomník spoločnosti dr. M. Majtán (pozri s. 125—126), správu revízorov o hospodárení prečítala hospodárka spoločnosti dr. M. Marsinová.

V diskusii sa potom hovorilo o obsahovej náplni prednášok na budúce funkčné obdobie. Viacerí diskutujúci navrhovali, aby prednášky svojou náplňou predstavovali obraz výskumu v príslušnej problematike a súčasne aby vyjadrovali teoretické a metodologické postoje autora. Zdôraznila sa potreba pozývať na prednášky spoločnosti aj študentov, aby sa získal ich záujem o jazykové otázky a aj o základný výskum. Uvažovalo sa aj o koordinovaní náplne jazykových

rubrík v novinách, ktoré sú pod záštitou spoločnosti, aby sa na valnom zhromaždení mohla nielen registrovať, ale i hodnotiť činnosť v tejto oblasti.

Valné zhromaždenie na návrh prešovskej pobočky rozhodlo prijať za čestného člena Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV doc. Vasilija Ivanoviča Orosa, kandidáta filozofických vied, zo Štátnej univerzity v Užhorode.

Po diskusii valné zhromaždenie prijalo obidve správy a účastníci tajným hlasovaním zvolili nový výbor spoločnosti.

Valné zhromaždenie zvolilo na ďalšie funkčné obdobie (1976—1977) výbor Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v zložení:

Predsedníctvo:

PhDr. Š. Peciar, CSc. — predseda, prof. PhDr. P. Ondrus, DrSc. — podpredseda, prof. PhDr. J. Ružička, člen korešpondent SAV — podpredseda, PhDr. Š. Lipták, CSc. — vedecký tajomník, PhDr. E. Krasnovská — hospodárka

Členovia výboru:

doc. PhDr. J. Findra, CSc. — za pobočku v Banskej Bystrici, prof. PhDr. Š. Krištof, CSc. — za pobočku v Nitre, PhDr. J. Sabol — za pobočku v Prešove, doc. PhDr. D. Kollár, CSc. — za pobočku v Trnave, PhDr. F. Kočiš, CSc., PhDr. V. Krupa, CSc., prof. PhDr. E. Pauliny, člen korešpondent SAV, doc. PhDr. E. Sekaninová, CSc., prof. PhDr. V. Schwanzer, CSc.

Revízori:

prof. PhDr. J. Horecký, DrSc., prof. PhDr. J. Svetlík, CSc.

V pobočkách budú pracovať ako funkcionári SJS:

Banská Bystrica:

doc. PhDr. J. Findra, CSc. — predseda, PhDr. E. Tvrdoň — tajomník

Nitra:

prof. PhDr. Š. Krištof, CSc. — predseda, J. Madunický, prom. fil. — tajomník

Prešov:

PhDr. J. Sabol — predseda, PhDr. J. Krišťáková — tajomníčka

Trnava:

doc. PhDr. D. Kollár, CSc. — predseda, PhDr. G. Štibraná — tajomníčka

V závere valného zhromaždenia novozvolený predseda dr. Š. Peciar poďakoval odstupujúcemu výboru (osobitne predsedníctvu) za úspešnú činnosť v predchádzajúcom funkčnom období a načrtol plán činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti na ďalšie obdobie. Novozvolený výbor bude tematiku prednášok usmerňovať na metodologické otázky, na výsledky základného výskumu kolektívov i jednotlivcov a na tematiku medzinárodných podujatí. Nebude sa zabúdať na významné spoločensko-politické udalosti a výročia. Zvýšená pozornosť sa bude venovať koordinácii činnosti spoločnosti a pobočiek so zameraním na získavanie záujmu vysokoškolských študentov o odbornú jazykovednú problematiku.

M. Majtán

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie 23. 10. 1973 – 21. 1. 1976

Od posledného valného zhromaždenia Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV (bolo v Bratislave 22. októbra 1973) uplynuli dva roky. Za ten čas sa výbor a predsedníctvo cieľavedome usilovali plniť poslanie a hlavné úlohy, ktoré ukladajú Slovenskej jazykovednej spoločnosti stanovy, t. j. rozširovať poznatky vedeckého výskumu, získavať vedeckých pracovníkov pre aktívnu spoluprácu pri rozvíjaní jazykovedy na Slovensku a utvárať predpoklady na optimálny rozvoj jazykovedy a jej spoločenského využitia v Československej socialistickej republike.

V roku 1974 usporiadala Slovenská jazykovedná spoločnosť vedeckú konferenciu o pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny (Smolenice 9.—11. decembra 1974). Na nej sa pri príležitosti 30. výročia SNP a Oslobodenia predstavili výsledky tridsaťročnej práce slovenských jazykovedcov v tejto oblasti výskumu.

Vedecká konferencia o teórii spisovného jazyka (Smolenice 21.—23. januára 1976) je tiež súčasťou celkovej koncepcie činnosti SJS v minulom funkčnom období. Okrem toho SJS (resp. aj príslušné pobočky) bola spoluorganizátorkou VI. slovenskej onomastickej konferencie (Nitra 4.—6. apríla 1974) a seminára o heuristickom výskume vlastných mien (B. Bystrica 1.—3. novembra 1973). Pobočka SJS v Prešove bola spoluorganizátorkou I. slovenskej dialektologickej konferencie (Prešov 17.—19. apríla 1975).

Prednášková činnosť bola v tomto funkčnom období pomerne bohatá, plánovaný počet prednášok sa v podstate dosiahol. Odznelo dovedna 149 prednášok, z toho 46 v Bratislave, 22 v Banskej Bystrici, 19 v Nitre, 45 v Prešove a 17 v Trnave.

Počet prednášok v SJS narastá. V roku 1971 ich bolo 46, v roku 1972 už 65 (z toho 14 na seminári o sovietskej jazykovede), v roku 1973 41, v roku 1974 už 59 a v roku 1975 74. V roku 1975 sa výrazne prejavila väčšia aktivita činnosti pobočiek. Ako z prehľadu vidieť, najväčšia pobočka SJS v Prešove je z pobočiek najaktívnejšia.

Témy prednášok vyberalo predsedníctvo SJS tak, aby sa rozvíjali základné teoretické a metodologické otázky jazykovedy. Odzneli prednášky z rozličných okruhov jazykovednej problematiky, z fonológie, morfológie, lexikológie, etymológie a onomastiky, a to zo všeobecného jazykovedného, slavistického i slovakistického hľadiska. Výbor SJS cieľavedome zaradil do programu prednášky o marxistickej koncepcii jazyka a o marxistickej jazykovede, o vzťahoch ideológie a jazykovedy, o dialektike poznania, o systéme v jazyku z filozofického hľadiska a o metódach jazykovednej práce. Referovalo sa aj o moskovskej konferencii o marxistickej jazykovede, o jazykovej kultúre v ZSSR, o jazykovej výchove, o teórii gramatiky, o vývinových črtách v súčasnej spisovnej slovenčine a češtine a i.

Osobitne treba zhodnotiť prešovský cyklus prednášok o sovietskej jazykovede a cyklus prednášok z onomastiky „Onomastické dni". Viaceré spoločensky významné témy sa zaradili do prednáškových plánov aj v pobočkách v Nitre a v Trnave.

Venovala sa pozornosť významným spoločensko-politickým výročiam (Február, SNP, oslobodenie ČSSR). Osobitnou prednáškou sa pripomenulo 120. výročie smrti Ľ. Štúra (12. januára 1976).

Prehľad prednášok v minulom funkčnom období:

Rok	Bratislava	Banská Bystrica	Nitra	Prešov	Trnava	Spolu
XI.—XII. 1973	4	4	2	3	1	14
1974	24	5	6	18	6	59
1975	17	13	11	23	10	74
I. 1976	1	—	—	1	—	2
Spolu	46	22	19	45	17	149

V tomto funkčnom období prednášalo 16 zahraničných jazykovedcov: 6 zo ZSSR (A. I. Bagmutová, A. V. Bondarko, V. I. Oros, M. V. Rajevskij, L. I. Skvorcov, S. V. Semčinskij), 4 z Poľska (W. Lubaś, R. A. Rothstein, T. Rusek, J. Siatkowski), 2 z NDR (M. Bierwisch, W. Gladrow) a po jednom z Maďarska (P. Király), Rumunska (P. Olteanu), Rakúska (W. Dressler) a Nórska (A. Gallis), ktorí predniesli dovedna 19 prednášok. Z Českej socialistickej republiky prednášali v SJS 8 jazykovedci (O. Ducháček, K. Horálek, A. Jedlička, A. Lamprecht a M. Čejka, R. Šrámek, J. Vachek).

V roku 1976 budú hosťami Slovenskej jazykovednej spoločnosti A. V. Bondarko zo Sovietskeho zväzu, W. Motsch z NDR, M. Karaś z Poľska a P. Šimunović z Juhoslávie.

Výskumná činnosť SJS sa mala v minulom funkčnom období zamerať na výskum súčasnej slovenskej hydronymie. Nepodarilo sa ho dosiaľ zorganizovať, lebo Komisia pre organizáciu vedeckých spoločností pri SAV nepridelila na výskumnú činnosť SJS požadované a sľúbené finančné prostriedky.

V roku 1975 sa sústredil prepísaný materiál z výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, ktorý sa uskutočnil pod vedením prof. E. Paulinyho v rokoch 1964—1965. Je to dovedna vyše 2000 strojom písaných strán textov z magnetofónových záznamov zo všetkých slovenských miest. Po vykonaní presnej evidencie bude možné tento materiál sprístupňovať na výskumné ciele a ďalšie štúdium.

Rotaprintom rozmnožený materiál z konferencie o hovorenej podobe slovenčiny (Smolenice 6.—9. októbra 1965) vydala SJS v r. 1972.

Spoločnosť pokračuje vo vydávaní zborníka Recueil linguistique de Bratislava. V roku 1974 vyšiel štvrtý zväzok, ktorý obsahuje materiály zo sympózia o algebraickej lingvistike (Smolenice 10.—13. februára 1970). Piaty zväzok Recueil, venovaný predsedovi SJS J. Ruličkovi k šesťdesiatym narodeninám, je v tlači, vyjde asi v roku 1976.

Informačný bulletin prestal vychádzať už v roku 1973.

Pod záštitou SJS sa i naďalej uverejňujú populárne príspevky o jazyku v Nedeľnej Pravde (v rubrike Slovenčina naša), v krajských novinách Smer v Banskej Bystrici (Stĺpček o jazyku), vo Východoslovenských novinách (Kultúra rodnej reči) a od r. 1975 aj v Prešovských novinách (Slovenčina v praxi).

Slovenská jazykovedná spoločnosť má 222 členov. V rokoch 1974—1975 vzrástol počet členov o 42.

Výbor spoločnosti sa zišiel 4 razy, predsedníctvo sa schádzalo podľa potreby.

Výbor SJS pracoval v zložení: predseda prof. J. Ružička, podpredsedovia doc. J. Mistrík a prof. J. Horecký, vedecký tajomník dr. M. Majtán, hospodárka dr. M. Marsinová, členovia výboru dr. F. Kočiš, doc. Á. Kráľ, dr. Š. Peciar, doc. E. Sekaninová, prof. J. Svetlík, prof. V. Schwanzer, predsedovia pobočiek doc. J. Findra (B. Bystrica), prof. Š. Krištof (Nitra), prof. Ľ. Novák (Prešov), doc. D. Kollár (Trnava), revízori prof. P. Ondrus, prof. J. Štolc. Administratívnou pracovníčkou SJS je E. Rísová. Hospodárenie spoločnosti vedie Organizačné stredisko vedeckých spoločností pri SAV.

M. Majtán

Správa o činnosti Slovenskej onomastickej komisie za roky 1973—1975

(Táto správa nadväzuje na správy o činnosti Slovenskej onomastickej komisie za roky 1965—1966 a 1967—1972, uverejnené v Slovenskej reči, *32*, 1967, s. 179—180 a *38*, 1973, s. 241—244.)

1. Teória vlastných mien a onomastiky sa na Slovensku buduje cieľavedome na princípoch marxisticko-leninskej filozofie, na základe dialektického a historického materializmu. Zdôrazňuje sa spoločenská stránka vzniku vlastného mena a jeho fungovania v mennej sústave a v spoločnosti. Úlohou onomastiky je nielen filologický výklad vlastných mien, ale aj výskum spôsobov a procesov tvorenia a fungovania onymických sústav. Niektoré výsledky slovenskej onomastiky najmä z okruhu problematiky designácie vlastných mien sa aj v zahraničí prijímajú a stávajú sa východiskom ďalšieho výskumu.

Teoretický výskum pokročil najmä v oblasti antroponomastiky. Osobitná pozornosť sa venuje výskumu designatívnej stránky živých osobných mien, vypracoval sa algoritmus sémantických príznakov a metodika modelovania živých mien.

Rozvíja sa práca aj v oblasti literárnej onomastiky.

V toponomastických štúdiách sa uvažuje najmä o fungovaní toponymie v spoločnosti, o štruktúrnych typoch a o kartografickom spracúvaní slovenskej toponymie.

Rozpracované sú monografie o živých menách zo stredného Slovenska (V. Blanár, J. Matejčík) a zo spišskej goralskej oblasti (J. Krišťáková) a o toponymii Ondavskej a Toplianskej doliny (M. Blicha). Tekova (Š. Kriš-

t o f), východnej časti býv. Hontianskej stolice (M. M a j t á n) a Novohradu (J. M a t e j č í k). Pripravuje sa atlasové spracovanie slovenských osadných názvov (R. K r a j č o v i č) a spracovanie slovnej zásoby slovenských terénnych názvov (M. M a j t á n).

Vznikajú kandidátske o doktorské dizertácie a každoročne aj desiatky diplomových prác s onomastickou tematikou.

2. Základný heuristický výskum sa sústreďoval na živé osobné mená a na terénne názvy. Súpis živých mien sa zameral na stredoslovenskú oblasť, práce sa v ostatnom čase sústredili na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Dobrý východiskový materiál poskytuje aj kartotéka osobných mien (rodných mien a priezvisk) obyvateľov Bratislavy.

Súpis terénnych názvov (uskutočňoval sa v rokoch 1966—1975) je v podstate ukončený. Zozbieraný toponymický materiál z celého slovenského jazykového územia je usporiadaný v kartotékach a pripravený na ďalšie odborné spracúvanie a využívanie.

Zaujímavé a často jedinečné poznatky možno z neho získať pri štúdiu dejín jazyka a nárečí, ale aj pri štúdiu súčasnej slovnej zásoby slovenčiny a pri riešení niektorých praktických otázok jazykovej kultúry, najmä však pri štandardizovaní slovenského geografického názvoslovia. Majú možnosť oboznámiť sa s ním aj historici, etnografi, geografi aj zahraniční slavisti-onomastici.

Pri organizovaní súpisu bola účinná spolupráca s viacerými vysokoškolskými pracoviskami (vypĺňanie dotazníkov, seminárne a diplomové práce).

Vypracoval sa dotazník na výskum súčasnej slovenskej hydronymie a overil sa kolektívnym terénnym výskumom v roku 1973.

Aplikácia výskumu a výsledkov sa uskutočňuje najmä spoluprácou pri štandardizovaní geografického názvoslovia na území Slovenska v Názvoslovnej komisii Slovenského úradu geodézie a kartografie (úprava a štandardizovanie názvoslovia Základnej mapy ČSSR 1 : 50 000 a 1 : 10 000).

3. Pri 30. výročí SNP usporiadala Slovenská onomastická komisia v dňoch 4.—6. apríla 1974 v Nitre VI. slovenskú onomastickú konferenciu so zahraničnou účasťou. Základnú tematiku rokovania tvorili 1. teoretické a metodologické otázky onomastiky, 2. osadné názvy, 3. terénne názvy (porov. správu v Slovenskej reči, *39*, 1974, s. 310—313). Materiály z konferencie vychádzajú v osobitnom zborníku vo vydavateľstve SAV.

Pripravuje sa VII. slovenská onomastická konferencia so zahraničnou účasťou o fungovaní vlastných mien v súčasnej spoločnosti.

Uskutočnili sa tri praktické semináre o heuristickom výskume vlastných mien a o modelovaní živých osobných mien, a to v Prešove (14.—16. mája 1973 — porov. správu o tom v Slovenskej reči, *38*, 1973, s. 375—376), v Banskej Bystrici (1.—3. novembra 1973 — porov. správu v Slovenskej reči, *39*, 1974, s. 119) a v Bratislave (8. februára 1974). Materiály z prešovského seminára vyšli ako vysokoškolské učebné texty s názvom *Metodika výskumu vlastných mien* (Red. M. Blicha a M. Majtán. Vydal Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1975. 104 s.).

K XII. medzinárodnému onomastickému kongresu (Bern 25.—29. augusta 1975) pripravilo predsedníctvo Slovenskej onomastickej komisie osobitné „onomastické" číslo časopisu Slavica Slovaca (*10*, 1975, č. 1).

4. Celkovú koncepciu onomastického výskumu na Slovensku, ktorý organizuje a koordinuje Slovenská onomastická konferencia, charakterizuje premys-

lený postup od obsahovej (designatívnej) stránky vlastného mena cez jej jazykové vyjadrenie k fungovaniu vlastného mena v súčasnej spoločnosti. Výsledkom cieľavedomej práce je celková zdravá aktivita, pomerne rozsiahla publikačná činnosť, zapojenie desiatok ľudí do základného heuristického výskumu a napr. aj zozbieranie prakticky úplného materiálu slovenských terénnych (chotárnych) názvov z celého slovenského jazykového územia za desať rokov (1966—1975).

Predsedníctvo Slovenskej onomastickej komisie v tomto období tvorili: doc. PhDr. V. Blanár, DrSc. — predseda; PhDr. M. Majtán, CSc. — vedecký tajomník, PhDr. M. Blicha, doc. PhDr. F. Buffa, CSc., doc. PhDr. R. Krajčovič, CSc., prof. PhDr. Š. Krištof, CSc., doc. PhDr. J. Matejčík, CSc., prof. PhDr. J. Stanislav, člen korešp. ČSAV a SAV a prof. PhDr. B. Varsik, člen korešp. SAV.

M. Majtán

TĚŠITELOVÁ, M.: Otázky lexikální statistiky. 1. vyd. Praha, Academia 1974. 289 s.

Spoluautorka českého frekvenčného slovníka prichádza s ďalšou pozoruhodnou a užitočnou prácou, ktorá sa zaoberá teoretickými i praktickými otázkami kvantitatívnej lingvistiky. Táto práca je o to vzácnejšia, že prináša výsledky, ktoré autorka nazhromažďovala v priebehu dvadsiatich rokov usilovnej práce na poli lexikálnej štatistiky. V knihe sa analyzuje slovná zásoba umeleckých i náučných textov s uplatnením exaktných metód. Sledujú sa diela 8 autorov umeleckých textov a 8 autorov náučných textov. Práca má tieto časti: *O lexikálnej štatistike, Predpoklady lexikálnej štatistiky, Analýza a hodnotenie výsledkov lexikálnej štatistiky, Štatistická analýza jednotiek z hľadiska slovnodruhového, závery, ruské a anglické resumé.* Okrem toho sú tu na 60 stranách prehľadné tabuľky a na 21 stranách grafy k výkladom v texte.

Jadrom práce sú charakteristiky umeleckého a náučného štýlu. Pri každom slovnom druhu sa zaznamenáva frekvencia slovných tvarov, počet rôznych slov a sémantické vlastnosti slov. V úvodnej časti sa hovorí všeobecne o tendenciách vo vývine lexikálnej štatistiky. Tu sa načrtáva program celej práce vo forme problémov, ktoré sa vyskytujú pri štatistickom opise súvislého textu. Autorka dáva svoj výklad do kontaktu s doteraz najznámejšími a najzávažnejšími prácami z tejto oblasti. K jej komentáru o termínoch *type, token* by bolo užitočné poznamenať, že do našej terminológie sa žiada zaviesť zrozumiteľnejšie, jednoznačnejšie i textovo mobilnejšie pomenovania. Treba napríklad ponechať termín *lexéma* pre Herdanov *type* a namiesto Herdanovho *token* a nášho termínu *slovný tvar* zaviesť názov *textéma.* Pre vyjadrovanie i pre manipuláciu vo vzorcoch dvojica *lexéma* (L), *textéma* (T) bude azda praktickejšia.

V 2. časti práce sa presvedčivo dokazuje, že pri štatistickej analýze je významné určenie jednotky súboru a potom spôsob výberu a rozsahu skúmaného materiálu (náhodný výber a výber súvislých častí textu). Autorka upozorňuje na rozdiely medzi počtom slov a počtom tvarov v texte (kondicionál, pasíva,

ustálené spojenia atď.). Potom sa prostredníctvom experimentu hovorí o potrebe, aby sa pri výbere prihliadalo i na jazykovú stránku vybraného kvanta. Náhodný výber je v lexikálnej štatistike otvorenou otázkou, hovorí autorka. Ale ani výber častí textu neodráža ideálne vzťahy slov. Závažné je autorkino zistenie, že na účely lexikálnej štatistiky stačí úsek textu dlhý 3000 slov, lebo ten už reprezentuje 20—30 % slovného textu. Pre niektoré texty náučného i umeleckého štýlu by sa vystačilo aj s úsekom dlhým 2000 slov. Pre výber je optimálny začiatok textu, lebo tam je slovník najbohatší. Pravdaže, podčiarkujeme, tu veľa závisí od štýlu — či je populárny alebo vedecký, a od sujetu alebo žánra. Z hľadiska kompozície sú pojmy vnútorné a rámcové časti textu často diametrálne odlišné.

V 3. časti sa venuje pozornosť vzťahu zoznamov lexém a slovných tvarov. Kriticky sa autorka vyjadruje k platnosti známeho Zipfovho zákona. Úvahy v tejto časti sú prehľadné, presvedčivé a vierohodné. Užitočné je konštatovanie, že pre jazyky s bohatou morfológiou nemá z hľadiska lexikálnej štatistiky význam zostavovať frekvenčné slovníky podľa tvarov slov (ako je napríklad slovník F. W. Kaedinga).

4. časť monografie je rozsahom najbohatšia, zaberá vcelku asi polovicu textu. Túto časť treba hodnotiť najvyššie, lebo autorka úspešne interpretuje číselné údaje o výskyte slovných druhov a navzájom ich koreluje, aby tak dospela k parametrickej distribúcii slovných druhov v jednotlivých štýloch. (Aj na slovenskom materiáli sa v oddelení matematickej lingvistiky na FFUK už pripravili číselné údaje pre obdobnú interpretáciu. Spracovanie a rozbor však potrvajú dlhší čas, lebo tu sa zbieral a triedil materiál 5 rokov z textov s rozsahom 500 000 slov, pričom sa berie do úvahy 5 štýlov ako vo Frekvenčnom slovníku v slovenčine.) Doterajšie rozbory slovenského materiálu sú v úplnej zhode s českým materiálom M. Těšitelovej a navzájom sa dopĺňajú. Autorke sa tu zreteľne vyčlenili dva typy textov — nominálne a verbálne, čo zodpovedá skutočnosti.

V závere práce M. Těšitelová robí závažné teoretické závery. Podčiarkuje odôvodnenosť prístupu ku skúmaniu jazyka smerom od formy, ale pri súčasnom dôslednom rešpektovaní sémantickej stránky textu a jazykových jednotiek. Zdôrazňuje, že dáta o distribúcii slov pre lexikálnu štatistiku nie sú cieľom, ale iba prostriedkom na poznávanie textu alebo lexiky vôbec.

Prvé dielo tohto druhu v československej jazykovede, za ktorým je veľmi veľa ťažko postrehnuteľnej mravčej práce, treba vysoko hodnotiť. Znamená prínos nielen pre lexikológiu, ale aj pre gramatiku, no najmä pre modernú štylistiku a matematickú lingvistiku.

J. Mistrík

ROZLIČNOSTI

Sylván — silván, Transylvánia, Pennsylvánia. — V Pravidlách slovenského pravopisu (11. vyd.) sa zaznamenáva slovo *sylván* s *y*. Naproti tomu Praktická príručka slovenského pravopisu od A. Zaunera (4. vyd., Martin, Osveta 1973, s. 408) a Príručka slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca — V. Lacu (1973, s. 469) uvádzajú podobu *silván*. V príručke I. Žáčka a J. Janeka Slovník nesprávnych a správnych výrazov (1. vyd., Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 304) je podoba *sylván* výslovne označená ako nesprávna a ako správna sa uvádza podoba *silván*. Rovnako sú tu spracované aj heslá *Sylvia — Silvia* a *Sylvester — Silvester*. V Zozname ulíc hlavného mesta SSR Bratislavy (1. vyd., Bratislava 1972, s. 43) sa podľa stavu v Pravidlách uvádza názov *Sylvánska ulica*, na uličných tabuliach sa pritom popri podobe *Sylvánska ulica* vyskytuje aj podoba *Silvánska ulica*.

Používanie podoby *silván* s mäkkým *i* odôvodnil V. Uhlár v príspevku *Prečo si treba pohovoriť o vlastných osobných menách Silvia, Silvester a o víne silván* (in: Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 239—240). Autor poukazuje na súvislosť s latinským slovom *silva*, ktoré sa píše s mäkkým *i*, čo podľa neho odôvodňuje písanie uvedených slov s *i*. O písaní slov *Silvester, Silvia* a *silván* s mäkkým *i* písal aj F. Kočiš v príspevku *Silvester so silvánom* (Nedeľná Pravda, *6*, 1973, č. 52, s. 8).

Podrobnejší pohľad na túto problematiku ukazuje, že predtým sa nevenovala pozornosť všetkým slovám súvisiacim so slovom *silva*, a preto aj doterajší výklad je trochu zjednodušujúci.

Na prvom mieste upozorňujeme na názov *Transylvánia*, ktorý s príslušnými derivátmi *Transylvánec/Transylvánčan, Transylvánka/Transylvánčanka, transylvánsky* uvádza 6. zväzok Slovníka slovenského jazyka (1968, s. 300). Spomína sa tu aj to, že staršia podoba je Sedmohradsko. Ako vidíme, názov *Transylvánia*, ktorý sa pokladá za súčasný, sa píše s *y*, nie s *i*. Latinská podoba pritom bola *Transsilvania*, t. j. s mäkkým *i* (porov. Slovník spisovného jazyka českého. 3. Red. B. Havránek. 1. vyd. Praha, Academia 1971, s. 647; heslo *sylvanit*).

Ďalej sa v Slovníku slovenského jazyka (6. zv., s. 290) zaznamenáva názov spolkového štátu v USA *Pennsylvánia* a k nemu deriváty *Pennsylvánec/Pennsylvánčan, Pennsylvánka/Pennsylvánčanka, pennsylvánsky*, v ktorých je tiež *y*. K tomuto názvu je potrebné krátke vysvetlenie o jeho pôvode a vzniku. R. 1681 anglický kráľ Karol II. postúpil územie na západ od Delawaru za dlh anglickej koruny Williamovi Pennovi, ktorý prikúpil ďalšiu pôdu od Indiánov a založil tam osadu. V názve *Pennsylvánia*, ktorý podobne ako názov *Transylvánia* súvisí s lat. slovom *silva*, sa takisto píše tvrdé *y*.

Písanie *y* v názvoch *Transylvánia* a *Pennsylvánia*, predtým aj v slovách *sylván, Sylvia, Sylvester* nie je úplne náhodné. V stredovekej latinčine sa slová súvisiace so slovom *silva* neraz písali aj s *y*. Napr. v slovníku A. Bartala Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae (Budapest, Sumptibus Societatis Frankliniae 1901) sa na s. 615 zaznamenávajú heslá *Silva coquine,*

Silvana terra, Silvanatus, Silvanectarium, Silvens atď., ale na s. 648 je *Sylvanalis, Sylvanus, Sylvula*. Podľa toho latinský rodový názov penice znie a píše sa *Sylvia* (porov. Slovník slovenského jazyka, zv. 4, s. 54; O. Ferianc, Zoologia pre vyššie triedy stredných škôl, Bratislava 1947, s. 185; tenže, Slovenské názvoslovie vtákov, Bratislava 1958, s. 210; Brehm, Život zvierat, zv. 3. Vtáky. prel. R. Klačko, Bratislava 1968, s. 394).

V angličtine, z ktorej sme prevzali podobu *Pennsylvánia* sa píše *Silva, silvan, Silvanus* s *i*, ale už *Pennsylvania, sylviculture* s *y* (pozri napr. A. Osička — I. Poldauf, Anglicko-český slovník s dodatkom, Praha, Academia 1970, s. 291, 379, 592).

Keďže sa pôvodné písanie *Sylvester, Sylvia, sylván* zmenilo v našom pravopise na *Silvester, Silvia, silván,* vzniká oprávnená otázka, či nemáme zmeniť aj pravopis názvov *Transylvánia* a *Pensylvánia* a ich derivátov. V prospech písania *Transilvánia* hovorí pôvodné písanie *Transsilvania* v latinčine. S písaním s *i* sme sa v spisovnej slovenčine stretli v tomto prípade: *Na tento fakt ukazuje i užívanie tohto termínu v súvislosti s transilvánskou oblasťou* (V. Polák, Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom, Slovenská reč, *13,* 1947/48, s. 49). V slovníkovom materiáli Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra niet dokladu ani na podobu *Transylvánia,* ktorú kodifikuje SSJ, ani na podobu *Transilvánia* (a príslušné deriváty). Názov *Pennsylvánia* sa u nás vždy písal s *y,* ako je to v angličtine. Vedomie súvislosti tohto názvu so slovom *silva* je minimálne, a preto by sme v tomto prípade etymologický pravopis neuplatňovali v tom zmysle, ako sa postupovalo pri slove *silván.* Tu sa etymológia musí obmedziť na angličtinu.

Meno stredovekého slovenského básnika Jána *Silvána* sa dnes bežne píše s *i* (porov. napr. J. Mišianik — J. Minárik — M. Michalcová, A. Melicherčík, Dejiny staršej slovenskej literatúry, Bratislava 1958, s. 7, 9 atď.; J. Mišianik Antológia staršej slovenskej literatúry, Bratislava 1964, s. 257 a i.), hoci je známe aj písanie *Sylván,* resp. *Sylvanus.*

V Slovníku spisovného jazyka českého, ako sme už spomenuli, je aj pomenovanie *sylvanit.* V spisovnej slovenčine podľa podôb *silván, Silván* bude podoba *silvanit.*

Vo väčšine slov, ktoré súvisia s lat. slovom *silva,* sa v súčasnej spisovnej slovenčine píše *i.* Staršie písanie týchto slov s *y* podľa úzu, ktorý sa uplatňoval v stredovekej latinčine, je zreteľne na ústupe. Nazvy *Transylvánia* a *Pennsylvánia* sa však v súčasnej spisovnej slovenčine píšu s *y.* O zmene písania by bolo možné uvažovať v prípade názvu *Transylvánia.* Pri názve *Pennsylvánia* meniť *y* na *i* neodporúčame. Bola by tu však možná iná zmena. V slovenčine sa názov Pennsylvánia píše s dvoma *nn* (zachováva sa tu pôvodné písanie mena *Penn*), naproti tomu v češtine sa podoba *Pensylvánie* píše s jedným *n* (Slovník spisovného jazyka českého, zv. 2., s. 553). Názov *Pennsylvánia* je u nás dobre známy a často sa vyskytuje v tlači (v Pennsylvánii sú napr. mestá Philadelphia a Pittsburgh s početným slovenským obyvateľstvom). Tento názov je už čiastočne poslovenčený tým, že sa v ňom píše dlhé *á* namiesto *a.* V poslovenčení tohto názvu možno ísť ďalej tak, že sa zdvojené *nn* zjednoduší na *n,* t. j. bude sa používať podoba *Pensylvánia.*

L. Dvonč

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 41, 1976, číslo 3. Vydáva Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka J. Macherová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky, aj zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám 48/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Povolené výmerom SÚTI 7/13.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk, 44, Amsterdam, Netherlands.

© Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1975.

Kčs 8,—